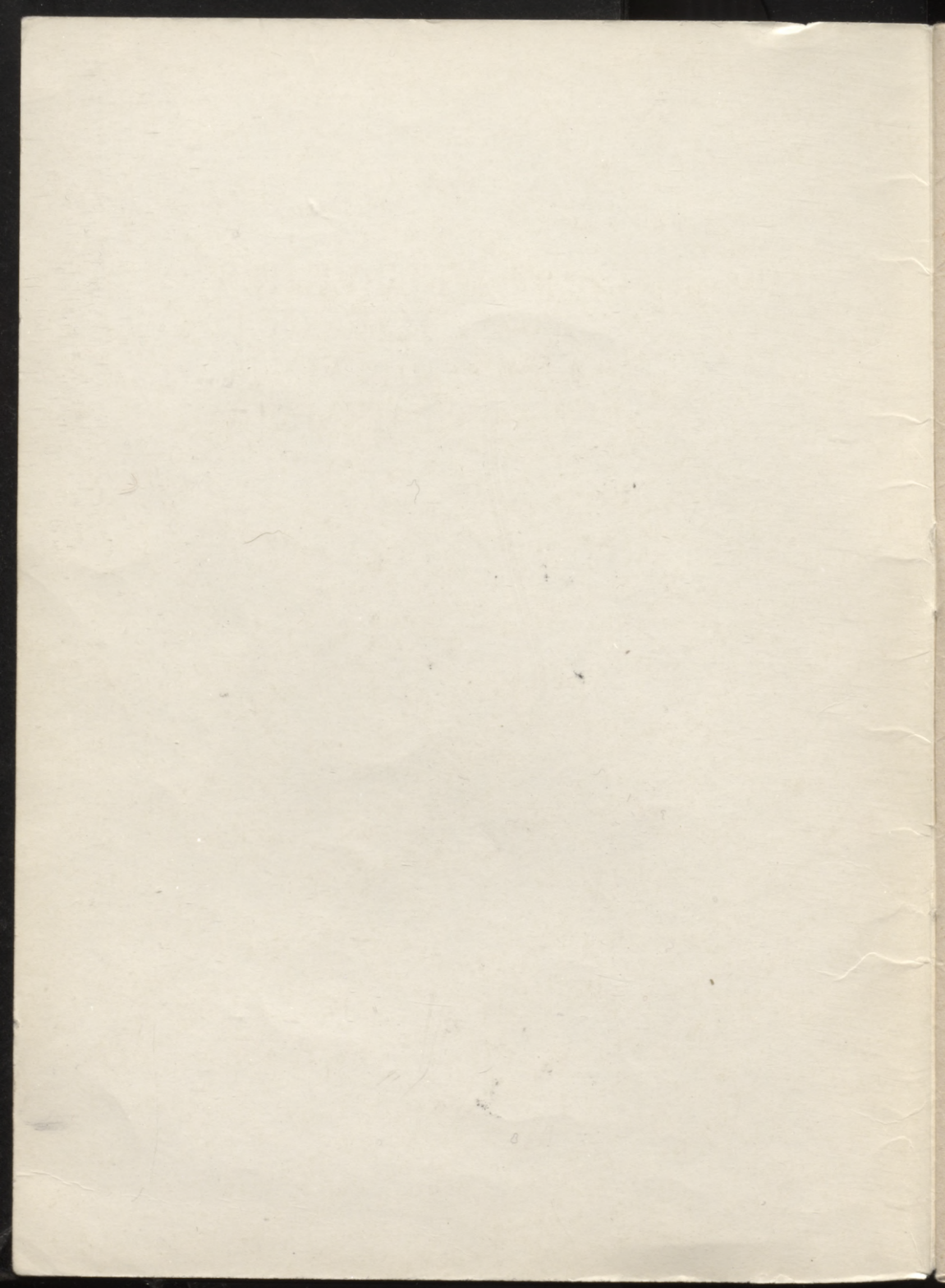

Juris Juškēvičs

KURZEMES
HERCOGI
UN VIŅU
LAIKMETS

Juris Juškēvičs

**KURZEMES
HERCOGI
UN VIŅU
LAIKMETS**

54183

L. B. M.

„JAUNAIS ZINĀTNIĒKS” Nr. 28.

J. Juškēvičs

Kurzemes hercogi un viņu laikmets

Ar 1 karti un 30 illūstrācijām

Rīgā, 1935

Valtera un Rapas akc. sab. izdevums

L $\frac{93-3}{247}$

L

Jānis
Juris Juškēvičs

86-68

KURZEMES HERCOGI UN VIŅU LAIKMETS

2. pārstrādātais izdevums

RĪGA «ZVAIGZNE» 1993

63.3(2L) 45/46
Ju 920

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302016454

Redaktors J. Aldersons

ISBN-5-405-01138-X

© Labojumi un papildinājumi -
J. Aldersons,
1993

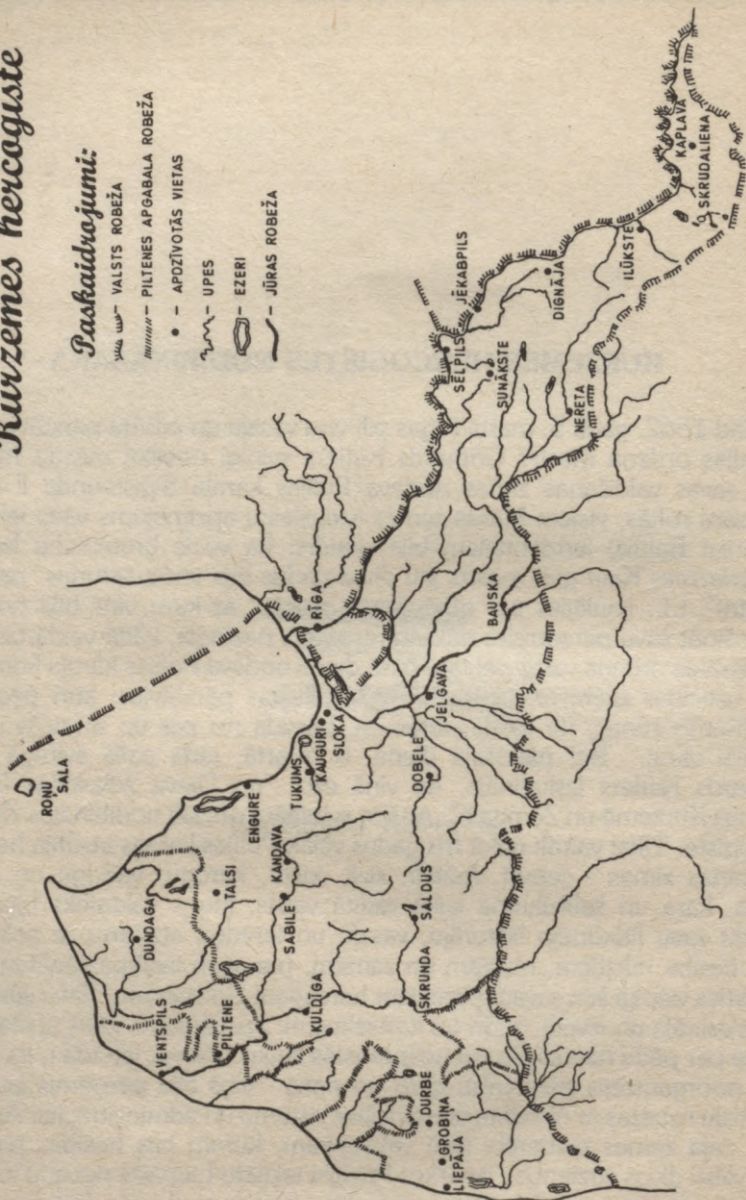
KURZEMES HERCOGISTES NODIBINĀŠANA

Kad 1562. gada 5. martā Rīgas pili visu vasaļu un pilsētu pārstāvju priekšā Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers svinīgi novilkta mestra mēteli un visas savas valdišanas zīmes nodeva Polijas karaļa Sigismunda II Augusta komisāra rokās, visiem Māras zemes (viduslaiku apzīmējums vācu iekarotajai teritorijai Baltijā) iedzīvotājiem bija skaidrs, ka vecie bruņinieku laiki vairs neatgriezīsies. Kaut gan mestrs jau divus gadus bija vedis sarunas "par zemes nākotni", t.i., kaulējies par atkāpšanās maksu, ar kuru viņš bija nodomājis nodrošināt savu personisko nākotni, neviens nezināja, kādā veidā tas notiks. Visi agrākie ordeņa vasaļi vēl tāni pašā dienā nodeva Polijas karaļa komisāriem savu uzticības zvērestu, izņemot Rīgas pilsētas pārstāvjus, kuri pēc mestra atvadišanās runas, ne vārda neteikuši, pazuda no pils un atteicās padoties jaunajai varai. Bet nākošajā dienā, 6. martā, tādā pašā svinīgā sapulcē Gothards Ketlers izsludināja, ka viņš esot "no Dieva žēlastības Livonijas hercogs Kurzemē un Zemgalē". Ar šīm svinībām oficiāli nodibinājās Kurzemes hercogiste. Tikai vairāk nekā trīs gadus vēlāk Polijas karalis atsūtīja hercogam valdišanas zīmes - cepuri, mēteli, zizli, jostu, karogu, vairogu un zōbenu. Jaunā, kara un sabrukuma laikā radītā valsts, kuras valdnieks bija spiests nopirkt savu līdzšinējo līdzbrāļu, vasaļu un ierēdņu atzišanu ar solijurniem, izcilu tiesību rakstiem, muižām un zemēm, par savu tālākpastāvēšanu varēja pateikties vienīgi šim savam pirmajam hercogam Gothardam. Savu iekšpolitiku tas ierosināja un izveda gudri un konsekventi, apsvērdams visus apstākļus, un tad ne par pēdu neatkāpās no nospraustās līnijas. Nevar jau teikt, ka hercogs būtu noorganizējis savu valsti gluži no nekā - viņš bija pārņēmis jau esošās apgabalu robežas ar noteiktu aizsardzības sistēmu un administrāciju. Apmēram trešā daļa zemes piederēja tieši valdniekam, kuram bija tiesības paplašināt savu valsti divos virzienos - izpērkot Prūsijai iekļāto Liepājas novadu (Grobiņas iecirkni) un mantojot dāņu hercogam Magnusam piederošo Piltenes novadu (tagadējos Dundagas, Ārlavas, Piltenes, Embūtes, Valtaiķu un Aizputes iecirkņus). Trešais virziens — Daugavās labais krasts, — pēc kura tikoja Gothards un arī

Kurzemes hercogiste

Paskaidrojumi:

- VALSTS ROBEŽA
- PILTENES AFGABALA ROBEŽA
- — APDZĪVOTĀS VIETAS
- UPES
- EZERI
- JŪRAS ROBEŽA

viņa mazdēls Jēkabs, palika hercogiem nepieejams. Pārāk mākslotās valsts robežas sadalīja hercogisti vairākos streijgabalos, kuriem katrs ienaidnieks diennakts laikā varēja iziet cauri. Šis ģeogrāfiskais stāvoklis vēlāk ne vienu reizi vien padarīja nedrošu valsts dzīvi.

Kurzemes hercogiste dalījās divās pamatdaļās: Kurzemē (ar hercoga rezidenci Kuldīgā) un Zemgalē (ar hercoga rezidenci Jelgavā). Hercogistes apriņķi saucās par pilskungu (hauptmanu) iecirkņiem; tādu bija pavisam trīspadsmit - Jelgavas, Bauskas, Doles, Dobeles, Tukuma, Ventspils, Kuldīgas, Saldus, Grobiņas (ieķilāts Prūsijai), Kandavas, Skrundas, Sēlpils un Durbes. Apriņķu priekšgalā atradās pilskungi (hauptmani), kuri savā apriņķī bija administrācijas un kara lietu vadītāji, kā arī tiesas priekšsēdētāji. Hercogs pēc agrākā ordeņa mestra paraduma apceļoja visu zemi, izmeklējot sūdzības uz vietas, revidējot pili, muižas, iekasējot nodevas, izsniedzot dāvanas un algas saviem ierēdņiem un lūdzējiem. Ārkārtīgi ilgais Polijas-Zviedrijas-Krievijas karš Livonijas dēļ, kura laikā hercogs kā Vidzemes pārvaldnieks un Polijas vasalis bieži bija aizņemts ārpus savas zemes, divdesmit gadus kavēja hercogistes centralizāciju, un tāpēc tās iekšējā uzbūve vēl divas paaudzes palika tāda pati kā ordeņa laikā. Valsts galvenais iekšējais trūkums bija tas, ka hercogistes iedzīvotāji negrupējās vis paralēli, kā tas būtu bijis normāli, bet no augšas uz leju, un tādēļ hercogs satikās tikai ar samērā mazu iedzīvotāju daļu (muižniekiem), atstājot šīs daļas ricībā pavalstnieku vairākumu. Kurzemieki pēc sabiedriskā stāvokļa sadalījās trīs (vēlāk četrās) kārtās — zemes īpašniekos, namniekos un zemniekos. Sešpadsmitā gadsimta beigās izveidojās vēl literātu (garīdznieku un ierēdņu) kārta, ko uzskatīja par otro pēc zemes īpašniekiem. Kārtas gan nebija savstarpēji noslēgtas, bet varēja manīt, ka bijušie ordeņa bruņinieki un ierēdņi ar saviem radiem un draugiem valsti cenšas ieņemt vienīgās noteicējas kārtas vietu, atstumjot pārējās kārtas no līdzlēmšanas likumdošanas lietās. Tādējādi Kurzemē izveidojās divi pretspēki — hercogs un muižniecība, kas savstarpējās cīņās par varu izsaimniekoja visus zemes spēkus un galu galā bija spiesti bez pretošanās padoties Krievijai. Namnieku un zemnieku liktenis visā hercogistes pastāvēšanas laikā it kā atgāja otrā plānā. Abu šo kārtu darbība noritēja ārpus politikas un kara trokšņa, bet tomēr bija visur un vienmēr manāma un veidoja Kurzemes hercogistes saimnieciskās labklājības vai neveiksmju pamatus. Tikai tie valdnieki, kas prata pareizi novērtēt šo darbību un to pareizi iekalkulēt savās aplēsēs un politikas virzienos, nepavājināja hercogisti, bet pacēla tās nozīmi Eiropas valstu saimē. Tādi bija hercogi Gothards un Jēkabs.

HERCOGS GOTHARDS (1562—1587)

Hercogs Gothards bija kāda Vestfālenes brīvkunga dēls, dzimis 1517. gadā. No 1537. gada viņš bija Livonijas ordeņa loceklis un 41 gadu vecs tika ievēlēts mestra palīga (koadjutora) amatā. Gadu vēlāk viņš bija jau ordeņa

Hercogs Gothards

mestrs un, paredzot Māras zemes krišanu, nepūlējās vairs uzturēt sapuvušo valsts būvi. Gothards piederēja pie poļu piekritējiem un kopā ar draugiem jau ilgi gatavojās, ordeņa valstij sagrūstot, dabūt sev vislabākos kukuļus un vistreknākos apgabalus. Livonijas ordeņa mestrs rikojās tāpat kā 27 gadus agrāk bija rikojies Vācu (Teitoņu) ordeņa virsmestrs Albrehts Prūsijā, bet, kamēr Albrehtu cēla vai debesis, Gothardam uzbruka, viņu nostādīja gandrīz nelieša — politiska bandīta lomā. Patiesībā Gothards nebija ļaunāks par vairumu tālaika valdnieku; darbi Kurzēmē un Zemgalē pat iekļauj viņu labāko valdnieku skaitā. Paliēkot dzīvot kā Kurzemes hercogs un Polijas karalim tieši pakļautās Pārdaugavas hercogistes (Livonijas daļa uz ziemeļiem no Daugavas) pārvaldnieks Rīgas pili, Gothards vispirms

steidzās iemantot savu bijušo biedru labvēlību un paklausību un jau 1562. gada 7. martā ne tikai apstiprināja saviem Kurzemes un Zemgales bruņiniekiem karaļa Sigismunda II Augusta 1561. gada 28. novembra privilēģiju uz viņu ieņemtām lēņu muižām, bet piešķīra tiem vēl jaunas tiesības. Ar to līdzšinējie bruņinieki pārvērtās par muižniekiem. Hercogistes aizsardzības sistēma tika pieskaņota Prūsijas paraugam. Pilsētu dzīvi sevišķi pārgrozīja noteikums, kas svešiniekam tagad atļāva tirgoties ar svešinieku, apejot namnieku starpniecību. Pilsētu skaits toreiz bija mazs — četras (Ventspils, Kuldīga, Jelgava, Bauska), bet Gotharda laikā daudzās vietās sāka rasties privāti miesti.

1566. gadā Gothards apprecējās ar Mēklenburgas princesi Annu, no kuras viņam piedzima 7 bērni: trīs dēli nomira mazgadīgi, dēli Fridrihs un Vilhelms mantoja valsti, divas meitas apprecēja Biržu un Tešenes hercogi.

Līdz 1582. gadam Gothards piedalījās poļu cīņās pret zviedriem un krieviem; kādu īsu laiku Maskavas cars atzina viņa zemes neitralitāti un Kurzemes karaspēks tikai apsargāja Daugavas robežliniju. Neskatoties uz savu pieķeršanos Polijas karalim, Gothards bieži piedzīvoja dziļu vilšanos, jo karalis

un viņa pēcteči nekautrēdamies rikojās ar Kurzemes zemēm. Tā tūlī pēc hercogistes izsludināšanas karalis piespieda hercogu atteikties no Daugavgrīvas pils un viņas novada (tagadējā Mangaļu un pa daļai Adažu pagasta); 1582.—1584. gadā Lietuvas-Kurzemes robežu nolīdzināšanas komisija atgriezta vairāk nekā 100 kvadrātkilometru lielu robežjoslu starp Sesavu un Salatiem. Karaļa Stefana mēģinājums nodot Vecmuižas novadu Rīgas katoļu baznīcai neizdevās, bet šī karaļa neuzticība hercogam visur cēla šķēršļus un radīja ienaidniekus. Jau 1583. gadā, kad nomira Piltenes bīskaps hercogs Magnuss, Polijas karalim nenāca ne prātā pievienot tā apgabalu Kurzemei, bet pēc neveiksmīga isa Dānijas-Polijas kara viņš labāk iekļāva Pilteni Prūsijai, kura tādā veidā bija pievienojusi sev vairāk nekā ceturto daļu no visām Kurzemei dabiski piederošām zemēm. Gothardam vienīgi atļāva pieteikt viņa ķīlas izpirkšanas tiesības. Visvairāk hercogs Gothards kļuva pazīstams ar Kurzemes baznicu dibināšanu un ar muižniecības stāvokļa nostiprināšanu Kurzemē.

Kad Gothards pārņēma hercogisti, par b a z n i c u kā organizāciju nevarēja būt ne runas. Šur tur pilsētās, miestos un pilis atradās pussagruvuši dievnami, garīdznieku skaits bija niecīgs, viņu ētiskais limenis zems, latvju tauta kā iedzīvotāju masa bez jebkādam grāmatām, bez skolām, bez garīgas kopšanas, bez cerības ciņā par savu saimniecisko un tiesisko stāvokli. Ordenis jau no 1557. gada bija kārtīgi iekasējis no zemniekiem skolas naudu, bet nebija gādājis par savu pavalstnieku garīgām vajadzībām. Hercogs nolēma izpirkt ordeņa grēkus, gādājot par baznīcām, skolām un grāmatām. Uzdevums bija ārkārtīgi grūts. Pirmais Gotharda līdzstrādnieks, superintendents un Jelgavas mācītājs Bilovs (*Bülow*), izdarot 1563./64. gadā vispārēju baznīcas revīziju, bija tik satriekts no redzētiem apstākļiem, ka atstāja Kurzemi un devās uz Vāciju. Sakarā ar revīzijas datiem hercogs 1567. gada 28. februārī sasauca Rīgā hercogistes zemes īpašniekus un lika priekšā visās vajadzīgās zemes vietās nodibināt baznīcas, skolas un nespējnieku patversmes. Sava kanclera Henninga atbalstīts, Gothards panāca, ka zemes īpašnieki kopā ar viņu nodibināja vai atjaunoja 70 baznīcas (27 Zemgalē, 43 Kurzemē), 8 skolas un 8 nabagu patversmes. Sava kanclera Henninga atbalstīts, Gothards panāca, ka zemes īpašnieki kopā ar viņu nodibināja vai atjaunoja 70 baznīcas (27 Zemgalē, 43 Kurzemē), 8 skolas un 8 nabagu patversmes. Nolēma pat mācītājus ņemt tikai no latviešiem, jo vācu mācītāji parasti neinteresējās par "nevācu" jeb "kuršu zemnieku" valodu un runāja vācu valodā, ko latvju draudzei pārtulkoja tulks. Bet šis lēmums palika tikai uz papīra, jo muižniecība tam vienmēr pārtulkoja tulkus. Bet šis lēmums palika tikai uz papīra, jo muižniecība tam vienmēr pārtulkoja tulkus. Sakarā ar to hercogs no mācītājiem prasīja latviešu valodas izmācīšanos noteiktā laika sprīdī. Bet labi domāto lēmumu varēja izpildīt tikai ar laiku, jo nebija garīdznieku izvēles un tos pieaicināja no Vācijas un Polijas.

Hercogs Gothards piederēja pie evaņģēliskās luterāņu ticības un to prasīja arī no visiem saviem pavalstniekiem bez izņēmuma. Pēc 1570. gadā izsludinātā Kurzemes baznīcas ruļļa mācītāju kadru papildināšanai bija jānodibina trīs baznīcas ģimnāzijas ar 18 stipendiātiem latviešiem un vāciešiem. Ik divus

gadus draudžu vispārējās revīzijas vai mācītāju sinodes informēja Kurzemes baznīcas bīskapa (t.i., hercoga) vietnieku (t.s. superintendentu) par draudžu garīgo un materiālo līmeni. Pie lielām baznīcām pastāvēja pa divām draudzēm, katra ar savu mācītāju (latviešu un vācu), lauku draudzes mācītājs apkalpoja kā latviešu, tā arī vācu locekļus. Draudzes robežās dzīvojošie zemes īpašnieki sastādīja baznīcas pērminderu sanāksmi, kas lēma un atbildēja par draudzes materiālo stāvokli. Hercoga zemnieki maksāja mācītāja uzturam pa 1/6-1/2 pūra rudzu, miežu un auzu no saimniecības un 1/12-1/4 mārkas no katra rentnieka vai laukstrādnieka. Muižnieki maksāja 3 mārkas par katrām 10-20 saimniecībām vai par 40 strādniekiem. Katrai baznīcai piešķīra 2-4 zemnieku saimniecības un nodevas skolas un nespējnieku uzturēšanai. Šie baznīcas materiālie pamati gandrīz negrozīti palika spēkā līdz hercogistes pievienošanai Krievijai.

Par baznīcas pamatmācību atzina reformatora Melanhtona 1560. gadā izdotos "simboliskos rakstus", Mārtiņa Lutera rakstus un Mēklenburgas baznīcas kārtības rulli. Mācītājam bija noliegts nokavēt dievārdus vai grozīt noteiktās dievārdu dienas un stundas. Sprediķi viņš izstrādāja mājās un baznīcā nolasīja no papīra, lai baznīcas vadība varētu pārraudzīt garīdznieku vārdu saskaņu ar simboliskajiem rakstiem. Tāpēc arī katra brīva runa baznīcā bija aizliegta. Dievārdu skaits nedēļā bija liels, un tie prasīja daudz laika. Latviešu zemnieku parašas, kuras nesaskanēja ar baznīcas prasībām, apkaroja ar stingru roku; daudzkārt pārņēma Romas katoļu baznīcas likumus, ceremonijas un formas un atzina garīdznieku kontroltiesības gandrīz vai visās dzīves nozarēs. Arī ārēji Kurzemes luterāņu mācītājus un baznīcas iekārtu stipri ietekmēja Romas katoļu baznīca. Hercoga Gotharda laikā iznāca pirmā grāmata latviešu valodā luterāņu garā ("*Enchiridion*"). Tomēr visas grāmatas latviešu valodā sākumā bija domātas ne tieši tautai, bet mācītāju vajadzībām, un tāpēc parasti kā nosaukumi, tā priekšvārdi un pēcvārdi bija vācu vai latīņu valodā.

Par jebkādu baznīcas ietekmi uz latviešu tautas dzīvi un parašām tomēr nevar runāt. Pagānu parašas un tradīcijas starp zemniekiem bija pilnā plaukumā un, piemēram, senās Vrēdekuronijas un Sēlijas robežās (tagadējie Talsu, Tukuma, Jēkabpils un Ilūkstes apriņķi) tika pildītas un svētītas pilnīgi atklāti. Mācītāju nelielais skaits un viņu nespēja vērsties pie latviešu tautas viņas valodā nedeva hercoga un viņa līdzstrādnieku cerētos augļus. Pēc tā laika uzskatiem zemniekus pārliecināja ar sītienu un administratīvie sodi likās vispiemērotākais līdzeklis, kā saistīt tautu pie baznīcas. Draudžu nenokārtoto dzīvi raksturoja jau tādas parādības, ka gandrīz neviens mācītājs vai pērminderis nezināja savu zemnieku vārdus un vairākums no zemniekiem piedzima, apprecējās un nomira bez baznīcas svētības vai pat nezinot par tās eksistenci. Tauta dzīvoja savu pilnīgi noslēgtu dzīvi un neinteresējās par viņai svešo kultūru, ko kopa pilsētās un pilīs. Visi šie apstākļi un baznīcas nesekmīgais darbs kļūst saprotams, ja ievēro, kādā materiālā un tiesiskā stāvoklī atradās tauta.

Drīz pēc baznīcas noorganizēšanas hercogs ar sevišķu likumu, t. s. "Gotharda privilēģiju" (*Privilegium Gotthardinum*) no 1570. gada nodrošināja muižniecības priekšrocības visā valstī. Muižniekiem atļāva rīkoties ar savām zemēm pēc pašu ieskata, tāpat ar zemniekiem, kurus tādējādi izslēdza no vispārējās jurisdikcijas. Zemnieku dzimtbūšana kļuva par valsts atzītu iekārtu. Tomēr jāsaprot, ka šis stāvoklis stipri atšķīrās no 18. gadsimta zemnieku beztiesiskā stāvokļa Vidzemē, un arī hercogi, sākot jau ar Gothardu, pūlējās kaut cik atvieglot zemnieku likteni. Gotharda privilēģija nokārtoja muižnieku tiesības un pienākumus un nostādīja muižniecību tādos sabiedrības augstumos, ka nebija nevienas politiskas vai saimnieciskas dzīves nozares Kurzemē, kur muižnieks nebūtu varējis neierobežots plūkt augļus arī citu stādītos dārzos. Cik piespiesti hercogs šai ziņā rīkojās, pierāda gadījums ar agrāko ordeņa Dobeles komturu Tisu Reki (*Thiess von der Recke*), kas veselus 14 gadus ar ieročiem rokās pretojās hercogam. Tikai pēc 14 gadiem Gothards pieveica Reki un Dobeles komturejas vietā atdeva viņam Jaunpils novadu. Šai cīņā hercogs balstījās uz pārējo muižniecību, ko viņš atzina savā lielajā privilēģijā. Taču, lai cik gudri Gothards arī bija valdījis, pašās beigās viņš izdarīja kļūdu, kura kļuva liktenīga viņa pēctečiem un izšķīra muižnieku uzvaru nākotnē. Hercogs nenovēlēja valdīšanu tikai vecākajam dēlam, bet sadalīja valsti divās daļās: dēls Fridrihs saņēma Zemgali, dēls Vilhelms — Kurzemi; tēvs bija domājis novērst jebkuru savstarpēju sadursmi abu dēlu starpā, noteicot viņiem kopēju galmu, valdību, likumdošanu un politiku, atstājot tikai saimniecību katra brāļa atsevišķā rīcībā. Kā valdības centri bija domāti Sēlpils un Kuldīga. Puslīdz iekārtojās savu valsti un noteicis par pēcnācēju vadošo mērķi kultūras izplatīšanu zemē, hercogs Gothards nomira 1587. gadā.

HERCOGI FRĪDRIHS UN VILHELMS (1587—1642)

Kamēr Vilhelms bija nepilngadīgs (līdz 1594. gadam), hercogs Fridrihs rīkojās visas hercogistes apjomā. Bet drīz radās nesaskaņas abu brāļu starpā. Tāpēc viņi 1596. gadā Tērvetē noslēdza līgumu, ar kuru hercogisti sadalīja divās autonomās daļās: Zemgalē (ar Jelgavu) un Kurzemē (ar Kuldīgu). Radās divi galmi, divas valdības, divējas tiesas, divas saimniecības daļas (kambari). Polijas karalis ar prieku apstiprināja šo līgumu, kurš vājināja stipro lēni, un noteica, ka Ketleru dzimtas izmiršanas gadījumā hercogistes abas daļas piederēs Polijas valstij. Abiem brāļiem bija atļauts atvietot vienam otru tā prombūtnes laikā. Šis līguma pants drīz diezgan asā veidā atsedza plaisu, kas pastāvēja hercogu un muižniecības starpā. Fridrihs bija lēns, nosvērts un uzmanīgs cilvēks, turpreti Vilhelma daba nebija disciplinēta un dzina to uz pārgalvībām un pārsteidzīgiem soļiem. Fridrihs centās panākt savu ar sarunām, Vilhelms — ar varu. Aizvien biežāk un biežāk Kurzemes muižniecība

Hercogs Fridrihs

griezās pie Polijas karaļa ar sūdzībām par hercogiem un ieinteresēja savā likteni vareno poļu muižniecību. Jau 1600. gadā atkal sākās karš starp Poliju un Zviedriju, kurā ierāva arī Kurzemi un Zemgali. Abas karojošās puses mēģināja pārvilkt hercogus savā noietnē. Fridrihs tiecās uz Poliju un palīdzēja tai pieveikt zviedrus (piemēram, 1605. gadā pie Salaspils), turpreti Vilhelms sākumā maz interesējās par karu un vairāk ceļoja pa ārzemem. Ceļojumu starpbrīžos viņš spēra stingrus soļus pret muižniecību, kas no savas puses cīnījās par noteikšanu visās zemes lietās. Šī cīņa ar laiku kļuva ļoti nežēlīga un pamazām sāka apdraudēt hercogu eksistenci.

Abi Gotharda mantinieki apprecējās — Fridrihs 1600. gadā ar Pomerānijas hercoga meitu Elizabeti Magdalēnu, Vilhelms — 1609. gadā ar Prūsijas hercoga meitu Sofiju. Precības, sevišķi pēdējās, stipri ietekmēja hercogistes labklājību: Vilhelms pievienoja Kurzemei Liepājas novadu (kā sievas pūru) un Piltenes novadu (par samaksu). Viņš interesējās par savas valsts saimniecību, nodibināja dzelzs rūpniecību Kuldīgas apkārtnē (Turlavā), būvēja kuģus, ar kuriem eksportēja rūpniecības un lauksaimniecības ražojumus. Kurzemes darva, naglas, auzas un koki sāka iemantot ārzemju uzticību. Daudzās ostas (Ventspils, Līva jeb Liepāja, Sakasgrīva) ļāva Kurzemei cerēt uz tirdzniecības uzplaukšanu, turpreti Zemgale, saistīta ar Daugavas baseinu un tādā veidā arī ar Rīgu, nekad nevarēja atraisīties no Vidzemes metropoles aizbildniecības. Gudri veiktā saimniecības organizācija deva Vilhelmam prāvus līdzekļus. Ar tiem viņš atguva ķīlu zemes, pārspēja muižnieku kukuļus poļu tiesām un valstsvīriem un sāka domāt par pastāvīga karaspēka nodibināšanu. Šim nolūkam viņš iesauca savu muižu zemniekus, nododot viņus franču virsnieku un kareivju apmācībā. Ar paša dzelzs ceplī ražotiem lielgabaliem hercogs apbruņoja pilis un sāka prasīt muižnieku paklausību. Par ierēdņiem un padomniekiem Kuldīgā pieņēma ārzemniekus, bet nekādā ziņā ne pašu zemes muižniekus, kurus neuzklausa pat tad, kad tie deva lābus un gudrus padomus. Hercoga pusē pilnīgi atklāti nostājās namnieki, un tāpēc valdnieks viņus visur atbalstīja un aizsargāja pret muižnieku valdīšanas kāri. Diemžēl taisni Liepājas un Piltenes novada muižnieki līdz šim bija dzīvojuši savvaļā, tādēļ, sapratuši, ka hercogs nopietni cenšas iegūt neaprobežotu varu, kļūt par patvaldnieku, tie apvienojās ar pārējiem saviem kārtas brāļiem un panāca Polijas karaļa noteiktu iejaukšanos Kurzemes lietās. Muižnieku opozīcijas

vadoņi Magnuss un Gothards Nolde atļāvās dažādas bezkaunības, atklāti apvainoja valdnieku ar vārdiem un darbiem, pat ieteica viņam atteikties no troņa, iekams viņš neesot atcelts no tā, utt. Karaļa partijiskums pamudināja hercogu Vilhelmu ievadīt sarunas ar Zviedrijas karali Gustavu II Ādolfu, pastiprināt un mobilizēt savus pulkus, ieceļot viņiem virspavēlnieku, stingri realizēt visā valstī muīžu revīziju un redukciju. Turpretim Fridrihs, kura zeme ārkārtīgi cieta no poļu kareivjiem, turējās kopā ar Polijas karaļa armiju, kas Zemgali no divām pusēm varēja saņemt kā knaiblēs, un mēģināja izlīdzināt konfliktus starp brāli, muižniecību un karali. Atklāti Fridrihs neatbalstīja Vilhelmu, lai nesatracinātu Zemgales muižniecību, bet slepeni viņš to informēja par viņa pretinieku nodomiem. Galu galā politiski sabiezētajā gaisā nogranda pērkons, kas iznīcināja visus Vilhelma nodomus un uz ilgiem laikiem sagrāva Kurzemes labklājību. Hercogam Fridriham nebija bērnu un izredzes kļūt par viņa brāļa pavalstniekiem mudināja daudzus Zemgales muižniekus pāriet brāļu Noldu opozīcijas rindās. Tas Noldes tiktāl iedrošināja, ka tie sāka lietot vārsdarbus pret hercogu virsniekiem un tiesnešiem, pat sasauca landtāgus ciņai ar valdību. 1615. gadā Polijas karalis 31 muižnieku, kas šais dumpjos bija piedalījušies, atbrīvoja no hercogu tiesām. Bet, kad Zemgales muižnieki redzēja, ka šie dumpji ir vērsti uz hercogu atcelšanu un zemes pievienošanu Polijai, viņi atteicās Noldēm tālāk sekot. Beidzot 1615. gadā opozīcijas vīri Aucē sasauca landtāgu, lai lemtu par noteiktiem soļiem pret hercogi. Hercogi savukārt sasauca landtāgu Jelgavā. Hercogs Fridrihs bija uzaicinājis Rīgas pilsētas rāti būt par starpnieku starp viņu un muižniecību. Ar lielām pūlēm viņš pierunāja savu brāli atteikties no Liepājas un Ventspils ostu brīvībām par labu Rīgai. Par to Vilhelms panāca Jelgavas gamizona mobilizāciju, kā arī trīs zemnieku rotu un Jelgavas namnieku iesaukšanu. Hercogi no opozicionāriem prasīja padevību, bet tie gaidīja ierodamies savus dižvīrus ar karaļa privilēģijām vai pat kā karaļa komisārus. Un tiešām, abi Noldes ar karaļa atļauju un aizsardzības grāmatu rokā atklāti iebrauca Jelgavā un diezgan izaicinošā veidā runāja un rīkojās ielās un mājās. Tikko hercogs Vilhelms to dabūja dzirdēt, viņš zaudēja katru pašsavaldišanos un aizsūtīja divus ierēdņus ar gvardiem pāri Driksai uz pilsētu; tie arestēja abus Noldes, aizveda viņus uz upes krastu un turpat nogalināja. Pārējiem opozicionāriem izdevās izbēgt un paslēpties Lietuvā un Polijā. Šis atriebības akts izšķīra hercogu un muižniecības savstarpējos strīdus, bet citādi, nekā Vilhelms to bija domājis un gribējis. Iejaucās karalis un Polijas valsts seims, un jau nākošā gada janvārī Jelgavā ieradās k a r a ļ a k o m i s i j a, kurai bija neaprobežotas pilnvaras hercogu un muižnieku strīdu nokārtošanai. Fridrihs atzina komisiju, tādēļ arī pats tika atzīts un pat dabūja brāļa daļu personīgā pārvaldišanā. Turpretī Vilhelms neielaida komisārus Kurzemē, mobilizēja savus pulkus un iecēla tiem karavadoni. Pats viņš devās uz Zviedriju, kur zvēreja uzticību karalim Gustavam II Ādolfam un uzaicināja to iebrukt Kurzemē, apsotot bruņotu palīdzību. Bet zviedru karalis pašlaik bija aizņemts citur, un Vilhelms pagaidām palika Zviedrijā. Vēlāk viņš pārcēlās uz Vāciju, no kurienes veda sarunas ar Skotiju

Hercogs Vilhelms

Gustava Ādolda iejaukšanos, bet bija jau par vēlu. Visa Zemgales un Kurzemes muižniecība prasīja ievest poļu komisijas izstrādāto jauno hercogistes satversmi. Zviedru palīdzība kavējās, un Vilhelma pulkvedis Fārensbahs pārgāja poļu pusē.

Fridriham neatlika nekas cits kā pilnīgi pieskaņoties poļu interesēm. Šo savu apņemšanos viņš vairs negrozīja arī tad, kad zviedri pēc 4 gadiem iebruka Kurzemē. Ar to hercogs gan izglāba Kurzemi un Zemgali no pievienošanas Polijai, bet kapitulēja muižniecības priekšā. Viņam bija jāapsola aizstāvēt muižnieku intereses un viņi jāatzīst par vienīgo politisko noteicēju kārtu. Poļu komisijas izstrādātā jaunā zemes un valsts satversme uzlika hercogiem jaunas nastas, attiecīgi atbrīvojot no tām muižniecību. Visi

un Angliju. Hercoga vietnieks un karaspēka vadonis Fārensbahs pa to laiku atdeva zviedriem Daugavgrīvas skansti, Ventspili un Kuldīgu. Gadu vēlāk karalis apsoliya palīdzību pēc miera noslēgšanas ar Krieviju un naudas pabalstu līdz kara beigām. Bet, kamēr notika sarunas starp Vilhelmu un Gustavu Ādolfu, poļi rikojās ātri un noteikti. Karaļa otrā komisija 1617. gada februārī iebrauca Jelgavā, izsludināja hercogu Vilhelmu par atceltu, pieņēma hercoga Fridriha uzticības zvērestu, tāpat viņa zvērestu par nevainību Noldes slepkavībā, un atzina Fridrihu par Zemgales hercogu. Piltenes apgabalu atdalīja no Kurzemes kā Polijai tieši padotu muižnieku republiku. Pašu Kurzemi tikai pēc Fridriha personīgiem lūgumiem karalim Sigismundam III pievienoja Zemgalei. Vilhelma 1617. gada maija protests pret brālā rīcību atvēra Fridriham acis. Fridrihs saprata, ka Zviedrija ir gatavojusies viņu atbrīvot no Polijas virskundzības un nu viņš pūlējās panākt

likumi un rikojumi, kas bija izdoti no 1562. līdz 1617. gadam, tika anulēti (izņemot Gotharda privilēģiju). Ārzemniekus hercogs drikstēja pieņemt par ierēdņiem vienīgi ar muižnieku piekrišanu. Visi augstākie valsts amati (4 virspadomnieki, 4 virspilskungi, 4 pilskungi) tika nodoti vietējo muižnieku pārstāvjiem, viņu rokās palika arī tiesa un galma posteņi. Virspadomniekiem piešķīra tiesības celt ierunas pret hercoga rikojumiem, ja tie aizskāra muižnieku tiesības. Visu zemi sadalīja četros apriņķos (virshauptmaņu iecirkņos), no kuriem divi bija Kurzemē (Kuldīgas un Tukuma) un divi Zemgalē (Jelgavas un Sēlpils). Pārējie pilskungi kļuva par piļu komendantiem un kara virsniekiem. Landtāgiem kā muižnieku deputātu sapulcēm bija jānotiek ik pēc diviem gadiem, to lēmumi bija saistoši arī hercogam. Muižnieku karaklaušas, t. s. "vasaļu jātniekus" (*Rosssdienst*), noteica uz 200 jātnieku, hercoga "lēņu jātniekus" (*Lehnsdienst*) — uz 100 jātnieku. Par piederību pie muižniecības lēma muižnieku iestāde, t.s. "bruņniecības sols", kurā hercogam nebija nekādas teikšanas. Ar to muižniekiem izdevās boikotēt visus hercoga ierēdņus un draugus. Arī latviešu cilmes vasaļus muižnieki tādā veidā izbidīja no savas kārtas un nostādīja tos blakus parastiem brīviem zemniekiem, atsevišķos gadījumos pat ar viltu atņemot privilēģijas un brīvības (piemēram, Kandavas Capuļos). Atšķirībā no hercoga Vilhelma, kurš noteikti atbalstīja latviešu brīvāudis un pilsētu iedzīvotājus, lielā konflikta iznākuma iebiedētais Fridrihs vairījās no visa, kas varētu sakaitināt agrākos pretiniekus.

Bet arī muižnieki nevarēja neierobežoti piecāties par savu uzvaru: komisija noteica, ka zemes lietās un ierēdņu amatos poļu un lietuviešu muižniekiem Kurzemē ir tādas pašas tiesības kā vietējiem muižniekiem. Katoļu baznīca kā piltiesīga tika nostādīta blakus luterīcīgai, un bija paredzēta luterāņu baznīcu nodošana katoļiem. Par vienīgo kalendāru komisija, sākot ar 1618. gada 1. janvāri, atzina "jauno", t. i., pāvesta Gregora XIII pārļaboto kalendāru, kas Polijā bija pieņemts jau 1582. gadā.

Kad 1617. gada februārī visus šos noteikumus publicēja divos lielos likumos (t. s. "*Formula Regiminis*" un t. s. "*Statuta Curlandiae*") kā hercogistes satversmi un tiesu likumus, tad kā hercogs, tā arī muižnieki saprata, ka konfliktā visvairāk ieguvusi Polijas valsts. Muižniekos pamazām notika iekšējs lūzums; ja no šī brīža visi Kurzemes valdnieki būtu gājuši Fridriha ceļu, būtu stiprinājuši hercoga varu, tad hercoga valdība būtu tomēr uzvarējusi un būtu varējusi apvienot visus zemes spēkus ražīgam darbam. Taču tā nenotika, un pēc simts gadiem hercogu vara nonāca gandrīz līdz politiskam bankrotam!

Hercogam Fridriham nebija bērnu, un visiem bija skaidras poļu karaļa Sigismunda tieksmes izstumt Ketleru dinastiju no Kurzemes. Vilhelma dēls Jēkabs kopā ar tēvu bija zaudējis hercogistes mantošanas tiesības. Un tagad visas Fridriha pūles bija vērstas uz Jēkaba tiesību atjaunošanu. Karš piespieda arī muižniekus nostāties ciešās rindās aiz sava hercoga.

Vilhelms, redzēdams, ka Zviedrija nogaida, kā risināsies notikumi Kurzemē, un ka sakarā ar Fārensbahe nodevību tā ir ļoti atturīga palīdzības sniegšanā, aizbrauca uz Pomerāniju, kur palika līdz mūža beigām 1640. gadā. Bet

zvedru karalis tikai 1621. gadā izpildīja savus solījumus un pieprasīja kā Vilhelma, tā arī Fridriha atklātu pāriešanu savā pusē. Tagad, kad šāds solis hercogiēm pāris dienās varēja maksāt zemes un brīvības zaudēšanu, Gustava Ādolfā uzaicinājums palika bez atbildes — Vilhelms neatstāja Štetīni, bet Fridrihs sapulcēja vasaļu un lēņu jātniekus un pievienojās poļiem. Septiņus gadus, no 1621. līdz 1628. gadam, Vidzemē, Latgalē, Kurzemē un Lietuvā turpinājās Zviedrijas-Polijas karš. Krita Rīga, zviedri nostiprinājās Vidzemē līdz Aiviekstei; Jelgava, Bauska, Sēlpils cieta no abu pušu uzbrukumiem un laupīšanas un gāja no rokas rokā. Sākot ar 1625. gadu, zviedriem bija noteikts pārsvars un viņu galīga uzvara bija nodrošināta. Ar ārkārtīgām pūlēm Fridriham izdevās pierunāt abas puses uz pamieru, kuru noslēdza Altmarkā 1628. gadā. Septiņus gadus vēlāk, 1635. gadā, Stumsdorfā noslēdza mieru uz 26 gadiem. Pēc karadarbības izbeigšanas hercogs Fridrihs varēja nodoties Kurzemes iekšējo apstākļu nokārtošanai.

Kad 1632. gadā nomira karalis Sigismunds, poļu seims atzina Vilhelma dēlu Jēkabu par Fridriha mantinieku; poļu karaļi deva solījumu vairs neiejaukties hercoga attiecībās ar muižniecību. Par to viņi uzlika Kurzemes ostām zināmu nodevu sev par labu un, slēdzot pamieru, atdeva Zviedrijai Doles salu, kā arī visu hercogam piederošo Pārdaugavu starp Ķekavu, Babīti un Bulduriem.

Hercoga Fridriha laikā luterāņu baznīcas organizāciju papildināja ar prāvestu amatu ieviešanu (1636. un 1638. gadā, pēc zviedru parauga): bez superintendenta, kurš vienlaicīgi bija arī Jelgavas diacēzes prāvests, darbojās vēl Sēlpils, Bauskas, Dobeles, Kuldīgas, Grobiņas un Kandavas prāvesti, kas atvieglāja baznīcas uzraudzību pār tautu. Hercoga Fridriha laikā Kurzemē nostiprinājās arī katoļu baznīca, kura līdz 1642. gadam ieguva sešas baznīcas un vairākus prāvus zemes īpašumus.

Hercoga Vilhelma kādreizējā gādība par Kurzemes pilsētām pamudināja arī Fridrihu gādāt par pilsētu labklājību visā hercogistē. Līdz 1642. gadam daudzām pilsētām apstiprināja viņu tiesības un arī miestiem izsniedza pilsētu privilēģijas. Tā Jelgavu, Kuldīgu, Bausku, Ventspili, Liepāju (ar 1625. gadu), Sēpili (ar 1621. gadu) atzina par pilsētām, Grobiņu, Alsungu, Durbi, Ilūkti, Kandavu, Pabērzi, Sabīli, Tukumu, Jaunjelgavu, Saldu, Subāti, Talsus, Dobeli, Vilkumiestu — par miestiem. Straujais pēckara uzplaukums Kurzemē pamazām nolīdzināja drupas un vairoja hercogistes iedzīvotājus. Polijas un Brandenburgas mēģinājums ievilkt Kurzemi jaunā karā pret Zviedriju neizdevās (1639. gadā), un līdz Fridriha nāvei 1642. gadā zemē valdīja miers. Tomēr valsts veidošanas darbi tiktāl saistīja hercogu, ka viņš nespēja gādāt par garīgo kultūru un skolu skaitu pat samazinājās; muižniecība vispār uzskatīja izglītību par savas kārtas privilēģiju un negribēja piedalīties skolu būvē un uzturēšanā. Fridriha laikā Kurzemē radās pirmās aptiekas un valsts sāka gādāt par ceļiem un tiltiem. Nebrīvo zemnieku materiālais stāvoklis pieļāva pat pārticību un greznumu, tomēr viņu tiesiskais stāvoklis pasliktinājās. Tirdzniecība un kuģniecība atspīrga tikai tur, kur rikojās hercoga mantinieks, Vilhelma dēls Jēkabs, kurš pārņēma valsts grožus jau pirms Fridriha nāves un ievadīja Kurzemes vēstures ziedu laikus.

HERCOGS JĒKABS (1642—1681)

Kurzemes lielais hercogs Jēkabs piedzima 1610. gadā Kuldīgā; pāris nedēļas vecam viņam nomira māte. Hercoga Frīdriha laulātā draudzene viņam atvietoja māti, un tēva Vilhelma nemierīgā dzīve piespieda viņu bieži pierast pie jauniem dzīves apstākļiem un citu cilvēku gribas un domām. Neviens Jēkabu nelutināja, tāpēc viņš vēlāk nebija iedomīgs, jūtīgs vai atriebīgs, bet pastāvīgi veidoja savu raksturu. Lidz 14. dzīves gadam viņš dzīvoja pēc kārtas Karaļauču (Kēnigsbergas) un Berlīnes galmā, Rostokā un Leipcīgā, kur citīgi nodevās studijām. Kā izņēmums valdošo personu starpā viņš ļoti ātri prata iztikt ar samērā nelielu uzтуру personīgām vajadzībām, saistīt pie sevis citus cilvēkus, griezt sabiedrības vērību uz sevi un disciplinēt savas tieksmes un vēlēšanās. Kara laikā viņš atgriezās Kurzemē un ar savu izturēšanos panāca to, ka tieši Vilhelma ienaidnieki labprāt gādāja par Vilhelma dēla mantošanas tiesību atjaunošanu, Pēc tam Jēkabs saņēma tēva muižas un 1633./34. gadā piedalījās Krievijas cara armijas sakaušanā Šmoļenskā un Vjazmas miera sarunās. Pirms atgriešanās Jelgavā viņš trīs gadus ceļoja pa ārzemēm, apmeklējot radus un valdnieku galmus; Jēkabs iepazinās ar jaunām strāvām kultūras laukā un lielo Eiropas politiku. Viņš apmeklēja arī tēvu, un Vilhelms saprata, ka šī sava dēla priekšā viņam jāatsakās no katras aktīvas darbības politikā. Jēkabs iepazinās ar tālaika noteicošām personām, ieguva daudzus draugus un uzticīgus līdzstrādniekus. Atbraucis Kurzemē, viņš palīdzēja hercogam Frīdriham valsts darbā un drīz, 1638. gadā, kļuva par pavaldoni.

Jēkabs sāka staigāt tēva pēdās: Ventspili viņš izbūvēja ostu un kuģu būvētavu, kurā katru gadu uzbūvēja vismaz pa vienam kuģim. Ar šiem kuģiem hercogs-pavaldonis izveda uz ārzemēm paša muižās ražoto labību, mežu materiālus un atjaunotā Turlavas dzelzsceļa ražojumus, par ko Holandē un citās zemēs saņēma siltzemju preces vai skaidru naudu. Kad 1642. gadā nomira hercogs Frīdrihs, poļu karaļa komisija nodeva varu Jēkabam, likvidējot dažas muižniecības prasības. Gadu vēlāk jaunais hercogs Jelgavā sarīkoja krāšņas bēres saviem vecākiem un savam priekštecim, nodeva hercogienei atraitnei Elizabetei Magdalēnai līdz viņas nāvei Dobeles iecirkni un iesāka plašu kultūras darbu visas hercogistes apjomā. Daudzās vietās radās ceļi, darbnīcas, būvētavas, kur ražoja jēlvielas, pārstrādāja tās precēs un tā zemi atbrīvoja no daudzu svešu ražojumu ieviešanas. Kurzemes preces un izstrādājumi drīz iekaroja Eiropas tirgus, un pat siltzemju ražojumus hercogs saņēma tieši uz vietām, bez parastajiem starpniekiem — holandiešiem. Savā iekšpolitikā hercogs Jēkabs bija uzmanīgs un prata nogaidīt, bet viņa mērķis palika tas pats viņa tēva mērķis — patstāvība un patvaldība. Patstāvību hercogs gribēja sasniegt 1) ar bagātību, 2) ar saimniecisku neatkarību, 3) ar radniecības saitēm Eiropas valdnieku ģimenēs un 4) ar politiskās konjunktūras izmantošanu. Hercoga varu viņš gribēja paplašināt ar 1) pastāvīga karaspēka palielināšanu, 2) muižniecības piesaistišanu pie savas personas un 3) izmantojot atšķirības starp poļu un Kurzemes interesēm.

Hercogs Jēkabs

Diemžēl taisni ar savām politiskajām precībām hercogs visu savu ārpolitiku sasaistīja ar Brandenburgas valdnieku un līdz mūža beigām nevarēja nokratīt šo Kurzemei svešo aizbildniecību. Jēkabs 1645. gadā apprecējās ar Brandenburgas kūrfirsta Frīdriha Vilhelma māsu Luīzi Šarloti, kura ar laiku gan kļuva sava vīra ista palīdzē kultūras un saimniecības darbos, bet arī ietekmēja to Brandenburgas garā. Laulības bija laimīgas, un viņiem piedzima deviņi bērni, no kuriem seši pārdzīvoja vecākus. Kā pavaldonis Jēkabs bija gribējis sekot sava tēva zviedrofilajai politikai un 1639. gadā izjauc poļu mēģinājumu pārsteigt zviedrus Vidzemē miera laikā. Bet drīz vien viņš pārliecinājās, ka, pa šo ceļu ejot, viņam draudētu tēva liktenis, un tāpēc viņš kā valdnieks vairs neuzstājās pret Poliju, pat tad, kad šis solis būtu bijis vienīgā izeja uz politisku patstāvību. Tātad viņam palika tikai iespēja vairot bagātību un ar sarunām sasniegt to, ko viņš negribēja uzticēt ieroču cīņai. Palika

vienīgi Jēkaba persona un saimnieciskā neatkarība, — šai ziņā hercogs uzvarēja. Viņa mūža beigās pat visasākie muižniecības opozicionāri (arī no Piltenes apgabala) atzina Jēkaba pārākumu un autoritāti visos zemes jautājumos un landtāgi sapulcējās vairs tikai ārkārtējos gadījumos. Bet hercogs maldījās, domādams, ka šī uzticība viņa personai ir arī uzticība visai dinastijai, — katram hercogam šī uzticība bija jāizkaro vai — jāzaudē.

Saimniecisku neatkarību hercogs Jēkabs ieguva, turoties pie tālaika populārā saimnieciskās politikas virziena — merkantilisma —, kurš uzskatīja tirdzniecību par valsts saimniecības pamatu. Pēc šīs sistēmas valsts iedzīvotājiem bija jāstrādā galvenokārt eksportam, ražojot eksporta preces tādā apmērā, lai zeme ne tikai dabūtu preti visas vajadzīgās importa preces, bet saņemtu virs tām vienmēr vēl skaidru naudu. Tāda sistēma bija iespējama tikai tik ilgi, kamēr pastāvēja valstis, kas nevarēja piedalīties šai virspelņas dališanā, vai valstis, kas karoja un tādā veidā radīja iztrūkumus jēlviel un preču izdalīšanas lokā. Ja visas valstis būtu pieņēmušas merkantilisma sistēmu, neilgā laikā būtu radušās vietas ar preču pārprodukciju un importa samazināšanos. Taču Kurzemē merkantilisms nodrošināja saimniecības uzplaukumu.

Visa hercoga Jēkaba valsts saimniecība bija pieskaņota iepriekšminētās sistēmas pamatiem, un merkantilisms visā Kurzemē radīja rūpniecības tīklu, jaunas pilsētas un miestus, kā arī pārticību visplašākās aprindās un iedzīvotāju skaita pieaugumu. Atklāts paliek jautājums, vai visos laikos un visos apstākļos būtu panākts tas pats. Merkantilisms mācīja, ka valsts saimniecības apgrozījumi līdzinās tirgoņa bilancei, tāpēc valsts varai jāgādā par to, lai bilance pēc iespējas būtu aktīva, t.i., lai jēlvielas netiktu izvestas, bet pārstrādātas pašu zemē, lai gatavās preces tiktu izvestas ar pašu kuģiem līdz pircēju ostām un tādā pašā veidā tiktu atvestas ārzemju preces, bet tikai tādas, ko nevar ražot pašu zemē. Pie šīs kategorijas piederēja t. s. koloniālpreces — siltzemju ražējumi un jēlvielas. Tāpēc valdnieka — merkantilisma piekritēja uzdevums bija gādāt par k o l o n i j ā m , t.i., siltām zemēm, kas viņa zemei dotu jēlvielas un pirktu valsts ražotās rūpniecības preces. Šo mērķu sasniegšanai hercogs Jēkabs ne tikai radīja spēcīgu rūpniecību un stipru floti, bet arī ieguva kolonijas, kur plivoja Kurzemes karogs un vietām tika noņemti zemnieki-kolonisti. Viņš gatavojās pat uz lielām ekspedīcijām Klusā okeāna ūdeņos, un Romas pāvests labprāt gribēja tanis piedalīties. Daudzās vietās hercogs iecēla konsulāros pārstāvjus (t. s. aģentus), kas viņu informēja par pasaules tirgu un tā vajadzībām, apgādāja Kurzemes kuģus ar pārtiku un precēm, aizsargāja tos un hercoga vārdā veda sarunas saimniecības lietās. Viss šis lielais darbs prasīja zemes ārkārtīgu saspriņdzinājumu, un hercogs tanī iekļāva visus savas valsts dzīvos spēkus. Zemniekiem pieauga kļaušas, bet drīz viņi saprata, ka ar darbu rūpniecībā iegūst zināšanas, pārticību, dažkārt arī brīvību. Rūpniecība aptvēra visas tālaika darba nozares, kur varēja strādāt vairumā: kuģu būvi, metālu un koku apstrāšanu, tekstilrūpniecību, ķīmisko rūpniecību, mehānikas rūpniecību un audzētavas. Pastāvēja 3 kuģu būvētavas (Ventspili no 1638. gada līdz 1718. gadam, Kuldīgā no 1638. gada līdz 1702. gadam, Liepājā no 1677. gada līdz 1702. gadam), 17 dzelzsceplī, 11 enkuru kaltuves, 12 naglu kaltuves, 10 lielgabalu lietuves, 4 šauteņu darbnīcas, 2 tērauda ceplī, 3 zvanu lietuves, 7 metālu virpotavas, 8 vara ceplī, 1 naudas kaltuve, 18 zāģu gateri, 8 mucinieku darbnīcas, 3 koka virpotavas, 10 vadmalas austuves, 3 tapešu darbnīcas, 1 brokāta darbnīca, 1 gobelēnu darbnīca, 3 buru austuves, 6 vadmalas veltuves, 85 linu austuves, 3 auklu darbnīcas, 6 etiķa un degvīna vāritavas, 14 salpetra vāritavas, 13 kālija sārma vāritavas, 85 darvas ceplī, 10 stikla ceplī, 30 kaļķu ceplī, 20 ķieģeļu ceplī un dakstiņu darbnīcas, 5 pulvera dzimavas, 6 ziepju vāritavas, 4 ādu mītuves, 6 sedlinieku darbnīcas, 6 krāsotavas, 5 papirdzimavas, 9 metālu velmētavas, 4 dzintara virpotavas, 5 spāniešu aitu audzētavas, 1 zirgu audzētava un 1 piekūnu audzētava. Bija arī alus darītavas un maltuves.

Visās šīs iestādēs bija nodarbināti apmēram 400 ārzemju un apmēram 600 latviešu meistaru un zeļļu un apmēram 4000 kļaušu strādnieku. Kļaušas bija ļoti smagas, un rūpniecības strādniekam bieži bija jāmēro 20—80 kilometru garš ceļš līdz darbavietai. Toties viņš strādāja tikai pārmaiņus vienu nedēļu, vienā laidā. Nebija nevienas nozares, kurā latviešu amatnieki un

strādnieki nebūtu strādājuši; viņi atradās darbā pat hercoga rūpniecības kolonijā Dienvidnorvēģijā. Ārzemniekus hercogs uzskatīja vairāk par kurzemnieku instruktoriem, bet pastāvēja arī nozares, kur latvieši bija pārspējuši savus skolotājus, piemēram, kokrūpniecībā, aitu un zirgu audzētavās, pulvera, ķieģeļu un dakstiņu, kaļķu izgatavošanā, ādu mišanā, krāsošanā, salpetra un kālija sārma izgatavošanā, dažās metāl rūpniecības nozarēs, aušanā. Hercogs Jēkabs centās ārzemniekus atvietot ar paša pavalstniekiem un šim nolūkam blakus pilsētu cunftēm, kurās vairākums meistarų bieži bija ārzemnieki, nodibināja brīvmeistaru kārtu, kurā viņš pats iecēla mācītus latviešus un vāciešus-kurzemniekus. Šie brīvmeistari tad sagatavoja rūpniecības tehniskos spēkus, neprasot ne pēc tautības, ne pēc izcelšanās kārtas, bet tikai pēc attiecīga cilvēka darba prasmes.

Ar to Kurzemē radās stipri materiālās kultūras darbinieku kadri, kas arī pēc posta un kara laikiem ļāva hercogam atjaunot rūpniecību. Visas rūpniecības iestādes vēl līdz šim nav uzietas, un mums vēl diezgan maz jēgas par to rosīgumu, kas šai ziņā 1640.—1658. un 1663.—1698. gadā valdīja samērā mazajā Kurzemē.

Valdnieka darbi ierosināja arī viņa pavalstniekus: muižnieki sāka izstrādāt kaļķus, ķieģeļus, stiklu, daru un kokmateriālus eksportam, pilsētās (piemēram,

Kuģis "Die Pax"

Hercoga Jēkaba laika jūmieki

Kuldīgā) ieveda jēlvielas un tās pārstrādāja savu cunftu vajadzībam. Lielākā daļa no rūpniecībai vajadzīgām jēlvielām bija atrodama pašā Kurzēmē, ievēda galvenokārt varu, sudrabu, zeltu, tropisko zvēru ādas, aitas, zirgus, zīdu, krāskokus, krāsu safloru (*Carthamus tinctorius*), indīgo krāsu un tabaku. Cik precīzi un samērā lēti strādāja hercoga rūpniecības iestādes, pierāda Rīgas pilsētas rātes (hercoga saimniecības liela ienaidnieka) bieži lūgumi pēc dažādu pilsētas cunftu darbu izpildīšanas Kurzemes cepļos un darbnīcās.

Hercoga Jēkaba rūpniecības un zemes ražošanu pircējas bija Zviedrija (ar Vidzemi), Polija (ar Latgali), Krievija, Dānija, Danciga, Holande, Anglija, Francija, Portugāle, Venēcija, Antiļu salas un Rietumāfrika. Sevišķi interesējās par viņa kuģiem, ko lielā skaitā pasūtīja vai vienkārši — nolauņija! Mazā Kurzeme toreiz bija tikusi pie lielas flotes, kas pārspēja daudzu citu valstu jūras spēkus un kļuva par ievērojamu faktoru Baltijas jūras politisko spēku samērā. Caurmērā 17. gs. piecdesmitajos gados Kurzemes flotē bija 30—40 kuģu (ar 840 lielgabaliem). No tiem tikai piektā daļa bija neapbruņota, pārējos kuģos bija pa 15—72, dažos pat 80—100 lielgabaliem. Pavisam hercogam Jēkabam piederēja 64 apbruņoti (ar 2130 lielgabaliem) un 36 neapbruņoti kara kuģi un 65 tirdzniecības un piekrastes kuģi, uz kuriem strādāja daļa jūrmalas zvejnieku. Ar šiem kuģiem hercogs praktiski pilnīgi atvietoja svešzemju kuģus, jo ne tikai aizvēda savas zemes eksportu līdz patērētājam, bet atvēda arī importu no ražošanas vietām. Visā Baltijas jūras apgabalā un tālāk, Krievijā un Polijā, bija liels pieprasījums pēc siltzemju precēm un ražojumiem, piemēram, pēc

Jekaba forts Gambija

krāskokiem, tabakas, cukura, garšvielām, ādām, indigo, augļiem, zilonkaula, pērlēm, zelta un sudraba. Kurzeme kļuva par visa šī apgabala ražojumu un preču lētāko tranzitirgus vietu, izstumjot no turienes līdzšinējos monopoltirgoņus — holandiešus. To hercogs spēja darīt, jo viņam bija paša kolonijas Amerikā un Āfrikā, un plašie ligumi ar jūras valstīm nodrošināja viņam pieeju pie to ražojumiem. Jau 17. gs. četrdesmitajos gados Jēkabs piekopa izlūku tirdzniecību ar Antiļu salām un ar Āfrikas rietumpiekrastes salām; isā laikā iegūtie augļi viņam deva ista lietpratēja slavu koloniālās lietās, un dažkārt pie hercoga griezās citi valdnieki ar lūgumiem pēc padomiem un norādījumiem šai laukā. 1651. gada oktobrī Jēkaba pilnvarotais Denigers noslēdza līgumu ar Gambijas Kumbo valsts valdnieku un nopirka sv. Andreja salu Gambijas upē, kur uzcēla Jēkaba fortu. Drīz gar visu upes krastu pacēlās 8 nocietinātas tirdzniecības nometnes un ostas; kurās saplūda apkārtnes tirgoņi un tauta, lai apmainītu savus ražojumus pret Kurzemes precēm un Jēkaba sudraba dālderiem. Jēkaba forta kurzemnieki drīz pārvērtā iedzīmtos par saviem ciešiem draugiem, kas atmaksājās nelaiimes un asinsdienās.

Tanī pašā laikā hercogs veda sarunas ar pāvestu Inocentu X par kopēju koloniju uzmeklēšanu un iegūšanu. Jēkabs piesolīja 40 kara kuģus (9 miljoni florīnu, t. i., 18 miljonu latu vērtībā) un 24000 kareivju, pāvests uzņēmās kareivjus un kuģus uzturēt par skaidru naudu (12 miljoniem florīnu jeb 24 miljoniem latu) un visu ekspedīciju izsludināt par esošu zem apustuliskās pāvesta svētības. Sarunas bija tiktāl nobriedušas, ka Ventspili būvēja kara kuģus veselām sērījām un visās Kurzemes pilsētās vervēja karapulklus aizjūras ekspedīcijai. Bet Inocents pēkšņi nomira un ekspedīcija izjuka, jo jaunais pāvests par ekspedīciju neinteresējās.

Sais gados hercogs apguva arī otru koloniju — Tobago salu, ko viņš bija nopircis no angļu grāfa Vorika (*Warwick*). Pretēji Gambijas zemei Tobago sala bija neapdzīvota, un, sākot ar 1654. gadu, hercogs tur sāka nometināt Kurzemes zemniekus un citu zemju izceļotājus. Drīz šeit radās trīs forti, divas pilsētas un daudzas plantācijas, ko apstrādāja kolonisti ar melno vergu palīdzību. Tajos laikos visi eiropieši tropiskās un subtropiskās Amerikas zemēs turēja nēģeru vergus, ko uzpirka Āfrikas piekrastēs un pārveda kuģos uz Ameriku. Arī hercogs Jēkabs piedalījās tādā cilvēku tirdzniecībā, un šis fakts met diezgan tumšu ēnu uz hercoga citādi cilvēcīgo raksturu. Taču apstākļi bija tādi, ka koloniju īpašnieks nevarēja atteikties no vergiem, jo pretējā gadījumā viņš nedabūja kolonistus un kolonijas palika tukšas. Bet jāatzīst, ka arī Tobago salā kurzemnieku attiecības pret saviem vergiem nebija sliktākas kā pret to brīvībā esošiem brāļiem Gambijas valstīs. Tas hercoga koloniāliem uzņēmumiem deva sevišķu iekšēju spēku, un Tobago sala piederēja pie Eirōpas balto izceļotāju iemīļotiem ceļa mērķiem.

Sakarā ar Jēkaba saimnieciskās neatkarības nostiprināšanos viņam radās arī nedraugi — skaugi, kas nevarēja piedot viņa uzņēmību un drosmi. Sevišķi daudz tādu bija starp Holandes tirgoņiem, un viņi visādiem varas līdzekļiem mēģināja ierobežot Kurzemes tirdzniecību, kuģniecību un koloniju iegūšanu.

Lielā nelaiemes gadā (1658. gadā) tas viņiem arī izdevās, un desmitiem gadu hercogs velti cīnījās par savām kolonijām, līdz kamēr sava mūža beigās atkal no jauna ieguva Tobago salu, tai pašā laikā jauni nedraugi — angļi — viņam bija atņēmuši Gambijas koloniju, pārtraucot kurzemnieku tiešu tirdzniecību ar nēģeru ciltim. Neskatoties uz tik smagām neveiksmēm un daudzu koloniālo ierēdņu korupciju, hercogs tik labi pelnīja no kolonijām, ka nekad neatteicās no tām. Kurzemes iedzīvotāji visi pelnīja savam valdniekam līdzī, un kaimiņu valstis reti redzēts greznums bija sastopams Dievzemītes pilsētās un laukos: Jelgavas zvēru dārzs un putnu māja, mērkaķu un papagaiļu mode, nēģeru pāži un sulaiņi pilis un muižās, tropisko ražojumu pārpilnība ikdienišķā kurzemnieka dzīvē liecināja par hercoga pavalstnieku dalību viņa labklājībā.

Kā hercoga rūpnieciskā darbība, tā arī viņa koloniālā darbība tiek dažādi novērtēta. Ir rakstnieki, kas Jēkabu peļ par šādu "neprātu"; citi viņu par to gandrīz dievina. Apsverot visus apstākļus, hercogs ir jāapbrīno un jāuzsver, ka viņš ir devis paraugu visiem tiem, kas nebaidās no liela darba un ar to saistītām varbūtējām briesmām, turpretī apkaunoti paliek tie, kas veltīgas kritikas un pārmērīgas drošības meklēšanas dēļ nekad neko nenasniedz un kuri atzīst tikai stiprāko tiesības uz darbu un panākumiem. Ja hercogs nenasniedza vairāk, tad tur vainojama viņa noteiktā miemilība un gandrīz slimīgā uzticība rakstītiem līgumiem! Bet to var saprast, jo aiz viņa nestāvēja brīva tauta, kas vajadzības gadījumā būtu varējusi šos līgumus pasvītrot ar ieročiem rokā un piespiest nedraugus tos atzīt. Valsts un tauta nebija vēl viena jēdziena dažādas izpausmes, bet divi savā starpā pilnīgi pretēji jēdzieni. Tāpēc hercogs arī nevarēja vērsties pie tautas jūtām un pārliecības, prasīt viņas

uzticību vai palīdzību. Neskaidri viņš to izjuta, bet uzskati par kārtām un to savstarpēju pārākumu vai niecīgumu viņu ietekmēja pilnā mērā. Bet arī ar šādiem uzskatiem Jēkabs prata pakalpot latvju tautai visumā un latvietim atsevišķi. Viņš principā neuzskatīja savus zemniekus par mūžīgiem dzimtļaudīm, un viņa laikā daudzi latvieši kļuva brīvi kolonisti, brīvi ierēdņi un amatnieki kolonijās un rūpniecībā, brīvi vīri karapulkos un uz kuģiem, brīvi zemturi pašā dzimtenē. Latviešu vasaļi un brīvļaudis hercogā atrada vienmēr aizstāvi un taisnīgu virskungu un atmaksāja ar uzticību vislielākās briesmās. Pat no privātām muižām aizbēgušie zemnieki netika izdoti to vajātājiem, bet noslēpti un aizstāvēti līdz pēdējam. Šis valdnieka piemērs nevarēja neatsaukties uz Kurzemes un Piltenes muižnieku attiecībām pret viņu zemniekiem. Izredzes, ka slikti turēts zemnieks varētu aizbēgt uz hercoga muižām vai ar tā palīdzību izkļūt brīvs uz kolonijām, piespieda dažu citkārt nevaldāmu augstprātīgo muižnieku interesēties arī par sava zemnieka darba apstākļiem. Tas, ka lielajā "zvedru postā" (1658.—1659. gadā) neviens zemnieks Kurzemē nesacēlās pret savu muižnieku, bija patiesībā hercoga Jēkaba nopelns.

Hercogistes organizācija visu Jēkaba laiku palika negrozīta; muižnieki panāca to, ka 4 virspadomniekus atzina par pastāvīgiem hercoga vietniekiem viņa prombūtnes vai slimības gadījumā un laikā, kad mantinieks vēl nebija ievests amatā. Ar to muižnieki netieši ieguva zināmu ietekmi valsts lietās — taisni viskritiskākos brīžos. Hercoga pretsolis bija tas, ka par virspadomniekiem (zemes pārvaldnieks, kanclers, virsburggrāfs un zemes maršals) viņš iecēla tikai viņam un viņa dinastijas interesēm absolūti uzticīgus vīrus. Viņš no virspadomnieku rokām izņēma visus valsts aktus un tos nodeva jaundibinātam virsekretariātam, kurš bija atkarīgs vienīgi no paša hercoga. Tikai valsts kanceleja un ārlietas palika pie kanclera, kamēr visi virspadomnieki kopā ar diviem hercoga ieceltiem akadēmiski izglītotiem doktoriem sastādīja valdnieka padomdevēju iestādi (Augstāko padomi). Jelgavā vienmēr dežūrēja trīs no Augstākās padomes locekļiem, lai "katram netraucēti tiktu spriesta tiesa". Visu hercoga saimniecību pārzināja "kambaris", kuram bija naudas pārvaldes un kontroliestādes raksturs. Šeit aprēķināja un novērtēja katru ekspedīciju, rūpniecības iestādi, galma izdevumus; bez kambara kvīts neviens ierēdnis, algādzis vai strādnieks nebija atbrīvots no atbildības par savu darbu un dienestu. Visa grāmatvedība par hercoga ieņēmumiem un izdevumiem atradās kambarī, mantziņa un kambarsekretāra pārziņā. Aprēķiniem pastāvēja gan bilance, bet nebija nedz budžeta, nedz takses. Maksājot ņēma vērā vienīgi kambara rīcībā esošos līdzekļus kā naudā, tā graudā. Nevienam nenāca prātā visas esošās vērtības pārrēķināt vienā vienībā, — piemēram, kādā noteiktā valūtā, jo arī naudu uzskatīja tikai par sudraba mērvienību. Tāpēc mantzinis gan spēja uzrādīt hercogam rudzu, kviešu, griķu vai linu daudzumu, atsevišķu lopu skaitu, varēja pateikt, kur visi bilances posteņi tānī momentā atradās, bet nezināja, cik visiem šiem posteņiem būtu kopējā vērtība florinos, dālderus vai dukātos. Tas jau bija atkarīgs no ļoti mainīgās pasaules tirdzniecības konjunktūras, un aprēķins notika vienīgi attiecīgā produkta pārdošanas brīdī.

Visas hercoga saimniecības pamats bija zemnieks, kurš, kā daudzu produktu ražotājs, kā daudzu darbu darinātājs, bija hercoga sevišķu rūpju objekts. Jēkabs stiprināja katru atsevišķu zemnieku saimniecību, aizliedza ierēdņiem ļaunprātīgi izmantot zemnieku, atzina zemnieka tiesības uz dzimto māju, pie kuras viņš bija pierakstīts, un uz visu viņa iegūtu vai mantotu kustamu mantu.

Tā kā hercogs ik dienas kontrolēja kambara darbību un pastāvīgi bija pasaules tirgus kursā, viņš savos uzņēmumos bija diezgan elastīgs un brīžos, kad viena vai otra ražojuma vērtība svārtījās, viņš šā produkta ražošanu laikā pārtrauca un to atvietoja ar citiem. Tādā veidā viņš pārcieta visas tā laika saimnieciskās krīzes un iemantoja savas zemes tirgum uzticību; par Jēkabu runāja, ka viņš esot "ciets pret krīzēm" (*krisenfest*). To pierādīja lielā, no 1664. gada līdz 1670. gadam ilgstošā rudzu krīze. Pie Kurzemes eksporta galveniem priekšmetiem piederēja rudzi. Parastā rudzu cena svārstījās starp 3 un 4 floriniem par pūru. Tūliņ pēc zviedru posta rudzu cena sāka celties un 1663. gadā sasniedza 5 florinus (10 latus) par pūru. Tani pašā gadā hercogs lika pārtraukt daļu rudzu sējas, atstājot rudziem tikai pusi no līdzšinējās platības un apsējot otru pusi ar kviešiem, ziņiem, linsēklām, liniem un auzām. Viņam bija taisnība — jau 1664. gada rudenī par rudziem maksāja vairs tikai 2 florinus (4 latus), 1665. gadā — 1 1/2, 1666. gadā — 1 1/5, 1668. gadā — 1 florinu, 1669. gadā — 4/5 florina (1,60 latus) par pūru un pat tad rudziem gandrīz neatrada pircējus. Muižnieki un rentnieki bija domājuši, ka rudzu cenas vienmēr paliks augstas, un vietām bija apsējuši līdz 90% no lauku platības ar rudziem, t. i., četrkārt vairāk nekā parasti. Sekas bija tādas, ka visur radās milzīgi rudzu krājumi, kurus, neskatoties uz rudzu lauku platības sašaurināšanu, izdevās likvidēt tikai 7 gados. Tikko hercogistes privātie krājumi bija izsikuši, hercogs sāka pamazām paplašināt savus rudzu laukus, un jau 1671. gadā par viņa rudziem maksāja parasto cenu, kamēr muižnieki vēl likās no pārciestās krīzes iebiedēti un cenām vairs neticēja.

No sava valdnieka arī hercoga jeb domēņu zemnieki iemācījās pareizi saimniekot, aprēķināt visus saimniecības posteņus. Blakus graudkopībai zemnieki sevišķi uzsvēra lopkopību. Hercogs šo savu apakšnieku mīlestību uz mājlopiem visur un visādi atbalstīja. Viņa domēņu muižās bija liellopi, kazas un cūkas, bet aitas tika atstātas zemniekiem. Sevišķi attīstīja piensaimniecību, kuras produktus (sviestu, sieru) pieprasīja galvenokārt Dānijā, Holandē un Anglijā. Lopkopībā vienu no pirmām vietām ieņēma cūkkopība, un katrā muižā turēja piecdesmit, simts un vairāk barokļu, pie tam uz 10 govīm baroja vienu cūku ar rūgušpienu. Lai palīdzētu zemniekiem tikt pie lielākas lopu saimes, domēņu muižās viņiem izrentēja govus. Bieži zemnieku saimniecībai piederēja 6 zirgi, 2 vērsi, 5 govys, 3 cūkas, 5 aitas, 2 kazas (maksimums!). No mājputniem ieviesa titaru audzēšanu, kurus turēja pa 50—75 katrā muižā. Visu šo pieredzi Kurzemes zemnieks labprāt ņēma vērā, un tā viņš pierada pie lopkopības un putnkopības plašajām iespējām. Saprotams, ka tādā veidā ietekmēta tauta visos gadījumos atspīrga no posta un neražu gadiem.

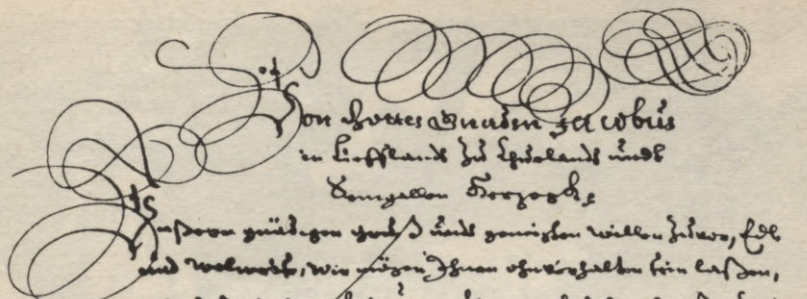
Taču, ja materiālā kultūrā kurzemnieki bija pilntiesīgi Eiropas tautu saimes locekļi, tad garīgā kultūrā viņi bija palikuši iepakaļ. Bet tur nebija vainojams hercogs, kurš ļoti labi saprata, ka izglītots pavalstnieks ir labāks valdnieka atbalsts nekā neizglītots. Kurzemē viena blakus otrai pastāvēja divas garīgas kultūras: no rietumiem ievestā un vietējā latviešu — pirmā ar kungu tiesībām, otrā ne labprāt ciesta, neatzīta. Pirmā, kuru ievada kristīgās ticības piekritēji un kurai pamazām pievienojās latviešu pilsētnieki un vasaļi (vismaz ārēji); otrā, kuru izveidoja latviešu tautciltis kā savu tautisku garīgu ieroci tajā laikmetā, kad kristīgās ticības laicīgā vara nodarbojās ar visu latviešu tautisko elementu iznīcināšanu. Nesaprazdams jaunās ticības pamatus, redzot viņas aklo naidu pret sentēvu paradumiem un tradīcijām, latvietis gan prata ārēji locīties svešas reliģijas emblēmu priekšā, bet savā sirdī nešķīrās no Pērkonā, Laimas un Ušiņa. Hercogs Jēkabs bija pārliecināts kristīgās ticības piekritējs un, tāpat kā visi Kurzemes vācieši, vajāja latviešu pagānismu. Bet viņš arī ierosināja mācītājus izpētīt latviešu tradīcijas un viņas publicēt. Tādā veidā radās E i n h o r n a "Latvju vēsture" vācu valodā ar pielikumiem par latviešu dieviem un dievticību. Hercogs lika latviešus pārliecināt par kristības pārākumu, bet mācītāji viņu saprata tā, ka slinki baznīcas apmeklētāji izperami baznīcas priekšā un ar varas līdzekļiem iznīcināma latviešu dievu piemiņa. Šādi soļi panāca pretējo, — stiprākam spiedienam atbildēja stiprāka pretestība.

Latviešiem svešo kultūru izplatīja skolās, kurās mācīja latīņu un vācu valodā. Šādu skolu nebija daudz, un pēc hercoga Frīdriha nāves viņu skaits auga ļoti gausi — muižnieki visiem līdzekļiem pretojās, viņi neļāva atvērt latviešu zemniekam zinātnes avotus. Pavisam hercoga Jēkaba laikā pastāvēja kādas piecpadsmit latīņu skolas (t. i., vidusskolas) ar 25 skolotājiem un apmēram 700 skolēniem, 6 rakstu un rēķinu skolas (t. i., pamatskolas) ar 10 skolotājiem un apmēram 300 skolēniem. Ir ziņas, ka arī pie baznīcas draudzēm jau no 17. gadsimta sākuma esot pastāvējušas lauku skolas (tā, piemēram, 1623. gadā Nigrandē, 1620. gadā Embūtē), bet jādodomā, ka tās pastāvēja tikai vietām un zināmos laika sprižos, citiem vārdiem sakot, viņu eksistence katru acumirkli bija atkarīga no vietējā mācītāja labas gribas un laika. Vismaz valsts apjomā hercogs nevarēja realizēt it nekādu izglītības politiku, tā bija atstāta privāto vai baznīcas pārstāvju iniciatīvai un izpratnei.

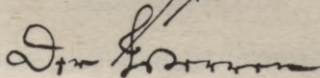
Cik labi hercogam Jēkabam veicās kultūras darbi, tik neapskaužami viņam izgāja ārpolitikas laukā. Kad viņš apprecēja Polijas vasaļa Brandenburgas kūrfirsta māsu, visiem likās, ka abu svaiņu starpā radīsies cieša kopdarbība. Pa daļai tā arī notika, bet kūrfirstam šajā kopdarbībā bija stiprākais raksturs. Hercogam Jēkabam bija arī labas attiecības ar saviem un Hoencollemlu radiem Biržu hercogiem Radziviliem. Radās triju Polijas lielāko vasaļu (Brandenburgas, Kurzemes un Biržu) trejsavienība, kas desmit gadus garantēja Austrumeiropas mieru un neļāva uzliesmot Zviedrijas-Polijas karam. Diemžēl Brandenburgas novēršanās no šī mērķa izjauca savienību, kas 1648. gadā karaļa vēlēšanās varēja savākt 23 000 kareivju sava kandidāta Jana II Kazimira aizstāvībai. Hercogu Jēkabu pat uzaicināja par Polijas algotā karaspēka (5000

kurzemnieku, 3000 poļu kareivju) vadoni. Bet viņa noteiktā prasība noslēgt paliekošu miera līgumu ar Zviedriju atvēsināja poļu karaļa simpātijas pret Kurzemi. Taisni šai momentā Zviedrija izbeidza karu Vācijā, iegūstot jaunus apgabalus, un Polija ciņā pret ukraiņu kazakiem stāvēja bezdibeņa malā. Tikai tad, kad poļu seimam bija jālūdz Brandenburgas un Kurzemes palīdzība, karalis Jans Kazimirs bija ar mieru vismaz sarunāties par zviedru miera līguma pagarināšanu. Hercogs Jēkabs Libekā sasauca miera kongresu, kurā bez Polijas, Zviedrijas un Kurzemes pārstāvjiem kā starpnieki ierašanās delegāti no Francijas, Anglijas, Holandes, Venēcijas un Brandenburgas. Šis kongress ar lieliem starpbrīžiem vilkās divus gadus (no 1651. gada līdz 1653. gadam), taču abu galveno pārstāvju ietiepības dēļ kongresa vienīgais rezultāts bija tāds, ka zviedru un poļu savstarpējā ciņa ap Baltijas jūru tagad noteikti uzliesmoja.

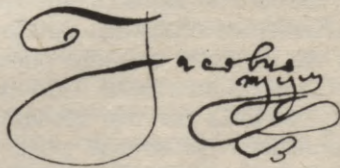
Paredzot šādas sekas, hercogs Jēkabs savlaicīgi dabūja rakstus, ar kuriem viņu un Kurzemi atzina par neitrālu varbūtējā bruņotā konflikta gadījumā. Tādus rakstus izdeva Zviedrijas karaliene Kristina, Polijas karalis Jans Kazimirs un Krievijas cars Aleksejs Mihailovičs. Tūlīt otrā gadā pēc miera kongresa izjukšanas poļu-ukraiņu ciņas atjaunojās un Krievijas cara iejaukšanās par labu ukraiņiem lika nodrebēt visai Eiropai. Polijas politiskais nespēks ierosināja jauno Zviedrijas karali Kārli X Gustavu piedalīties Polijas it kā sadalīšanā un tādā veidā izšķirt zviedru-poļu veco konfliktu. Noraidot katras sarunas par neitralitāti vai mieru, Kārlis 1655. gadā pieprasīja Kurzemei un Brandenburgai pāriet Zviedrijas pusē un nodot savus pulkus viņa rīcībā. Brandenburga padevās uz ļoti labiem noteikumiem, un pats kūrfirsts ar saviem pulkiem piedalījās kaujās pret poļiem. Turpretim hercoga Jēkaba vienīgais "apbruņojums" bija neitralitātes raksti un sarunas. Visus savus līdzekļus viņš bija ieguldījis kolonijās un rūpniecībā, tāpēc karaļa prasība viņu pārsteidza tukšām rokām. Bez tam Jēkabs neuzdrošinājās lauzt vasaļa zvērestu un gaidīja, vai Polija pati nepiedāvās viņam neatkarību. Zviedrijas karalis hercoga izturēšanos uzskatīja par naidīgu soli, sevišķi, saņēmis ziņu, ka Jēkabs sniedzot kara informāciju kā poļiem, tā arī krieviem. Tomēr pret Jēkabu gatavotie varasdarbi izjuka, jo Lietuvā uzliesmoja sacelšanās pret zviedriem un viņu piekritējiem un iznīcināja zviedru Vidzemes spēkus. Sakarā ar to zviedru karalis uz laiku atzina Kurzemes neitralitāti un pat pārdeva hercogam no viņa iegūtās tiesības uz Piltenes apgabalu (1656. gadā). Tā vismaz visi Kurzemes novadi bija atkal apvienoti vienās rokās. Tani pašā laikā Krievijas cars arī vērsās pret Zviedriju, ar lielu karaspēku iebruka Vidzemē un piespieda zviedrus pie jūras, atstājot viņu rokās vienīgi Rīgu un Ziemeļgāuniju. Zviedrijas karalis pa to laiku uzvarēja poļus un to sabiedrotos un okupēja plašus Polijas apgabalus. Bet karalis pārāk zemu novērtēja Polijas dzīvos spēkus; viņš iesāka jaunu karu ar Dāniju un nonāca tik smagā stāvoklī, ka bija spiests atzīt Brandenburgas neatkarību un kūrfirstu par sev līdzīgu sabiedroto. Cara neveiksmi pie Rīgas Kārlis bija noturējis par jaunu uzvaras gājienu un viņa delegātu valoda pret hercogu Jēkabu kļuva asāka un draudošāka. Kurzemei zviedri uzlika kara nodevas un ar to pievilka poļu partizānus; tie caur hercogisti iebruka Vidzemē, kur postīja

 Von Hertog Brandenburg zu Coblenz
 in Luffland zu Eydelen und
 Churfürsten Durchlaucht
 Insonderheit zu Eydelen und zu Coblenz, Ich
 und Weib, wie wir zu Eydelen sein laßten,
 wie dreyer in dreyer geseßung, daß drey was drey
 den die Lufft mit Lufft dem und andern firszen nicht also gleich,
 wie dreyer dreyer, und dreyer gegen die Lufft, und
 es wie zu den dreyer den ighen geseßung, so in drey den
 nicht nicht geseßung, sondern wie wir weiter dreyer,
 die dreyer nicht auch weiden auf alle, wenn aber dreyer von,
 so in allen dreyer und gewoneit laßt, so wolle wir
 nicht zoffen, so dreyer von Eydelen dreyer geseßung, doch
 aber in ein dreyer dreyer dreyer dreyer dreyer, so
 firszen wie die Lufft geseßung, die wolle dreyer dreyer
 geben, und es lög dem alten laßten, ighen die dreyer dreyer
 geseßung dreyer dreyer. Datum Krefeld d. 17. Julij
 Anno 1666

ewell affectu mtr

Jēkaba vēstule

pilsētas un laukus. Jēkabs prata Brandenburgas kūrfirstu pārvilkta poļu pusē, ar ko lielā mērā ierosināja Kārļa atreibību; viņš arī veicināja Dānijas un Krievijas politisku sadarbību un vispār interesējās vairāk par Zviedrijas ienaidniekiem. Kad pret Kārli X izveidojās vesela sabiedrība, tas nolēma atbrīvoties no saviem

Jelgavas pils un pilsēta 1652. gadā

pretiniekiem un uzdeva jaunajam Vidzemes ģenerālgubernatoram Duglasam sagūstīt hercogu. Tani bridī, kad zviedri Dānijā otrā uzbrukumā cieta smagu neveiksmi un pret sevi sacēla daudzu ienaidnieku pulkus, Duglass, ar viltus ligumu nomierinājis hercogu, kādā rudens naktī uzbruka Jelgavas pilij (1658. gada 9. oktobrī) un sagūstīja hercogu ar ģimeni un galmu. Bet visi mēģinājumi panākt Kurzemes iedzīvotāju pāriešanu Zviedrijas pusē neizdevās. Kurzemnieki sacēlās visi kā viens, sastādīja pulkus un partizānu nodaļas un iesāka niknu cīņu ar Duglasa karaspēku. Gan zviedri ieņēma pili pēc pils un pilsētu pēc pilsētas, bet tālāk par piļu vārtiem un šķēpu galiem viņu vara nespiedzās. Kurzemniekiem pievienojās poļu, lietuviešu un Brandenburgas pulki, un Duglass lēnām, bet noteikti atkāpās no visām ieņemtām vietām un galu galā 1659. gada rudenī izvācās uz Vidzemi. Kad izrādījās, ka hercogs arī gūstā prata uzturēt sakarus ar saviem draugiem, viņu pārveda uz Rīgu un tad ar kuģi uz Ivangorodu pie Narvas, kur viņu paturēja līdz miera slēgšanai.

Kurzeme no šī posta tik ārkārtīgi cieta, ka gada laikā visi zemes krājumi izsika un rūpniecības uzņēmumu vietās visur rēgojās drupas. Zemnieki vairāk dzīvoja pa mežiem un purviem nekā savās mājās un labprāt iestājās partizānos

Zviedri posta Kurzemi

un karapulkos. Šais ciņās sevišķi izcēlās kurzemnieki Libeks un Šmerliņš. Beidzot vispārējais valstu nogurums piespieda visas karojošās puses uz sarunām, kas pēc vairākiem mēnešiem (gan tikai Kārļa X pēkšņās nāves dēļ) noveda pie pamatīga miera liguma.

Poļi atzina zviedrus par Vidzemes kungiem, bet Kurzeme tika atjaunota un viņas valdnieks atbrīvots no zviedru gūsta (1660. gada Olivā miers). Robeža starp Vidzemi un Kurzemi tagad gāja no Ķekavas caur Tīreļa purvu, gar Lielupi līdz Buļļiem un tālāk līdz jūrai. Roņu sala nonāca zviedru rokās, un gar Rīgas jūras līci hercogam nebija tiesību iekārtot tirdzniecības ostas. Tikai 1660. gada vasarā hercogs atgriezās savā iztukšotā valstī, kur galvaspilsēta un Bauskas pils vēl atradās poļu rokās un bija jāizpērk par skaidru naudu. Visā savā zemē hercogs atrada tikai vienu pili (Grobiņā), kur puslīdz varēja apmesties.

Bet, tikko hercogs tur nonāca, atmodās viņa možais gars un viņš iesāka atjaunot visu nopostīto rūpniecību un kuģniecību. Kolonijas pa kara laiku bija nonākušas holandiešu rokās, un ar lielām pūlēm izdevās saglabāt vienīgi Tobago salu. Neskatoties uz to, ka 1660. gada rudeni visā zemē nebija sēklas un tā bija jāpērk ārzemēs, jau divus gadus vēlāk lauki bija atkal iekopti un deva

Kurzemes dragūns

labus ienākumus. Arī rūpniecība kā pasakainais putns fenikss uzcēlās no pelniem, un 1665. gada gandrīz visi uzņēmumi strādāja, tikai mazākā mērogā. Hercogs pa daļai atjaunoja arī floti, bet sakarā ar koloniju neveiksmēm tai deva citus darbus, gan siļķu zveju un valzivju medīšanu Islandes ūdeņos, gan tirdzniecību ar Grenlandi. Kad hercogs ieguva norvēģu kalnraktuvju apgabalus, kur iekārtoja metālrūpniecību un raktuves, flote gādāja par tur iegūto jēlvielu pārvešanu uz Kurzemi rūpniecības vajadzībām. Šai ziņā hercogs cieši sadabojās ar Dānijas karali, kuram atļāva saformēt Kurzemē dažus pulkus. Jau desmit gadus pēc Olivasa miera noslēgšanas hercoga materiālais stāvoklis bija apmierinošs, kaut gan viņš visu bija spiests veikt pašu zemes spēkiem, bez palīdzības no ārienes.

Bet tagad, pēc kara, Jēkaba politiskais iespaids lidzinājās nullei un cerības sagādāt saviem bērniem

labāku nākotni bija diezgan vājas. Bērnu viņam bija daudz, līdzekļu samērā maz, politiskiem draugiem viņš neko nevarēja solīt, nedraugiem nevarēja draudēt. Apstākļi bija pilnīgi mainījušies: poļi un zviedri tagad bija kļuvuši draugi. Sakarā ar to hercogs hercogienes ietekmē pamazām aizvien vairāk un vairāk kļuva par Brandenburgas interešu aizstāvi. Jēkaba bērni, pārdzīvojuši grūto Ivangorodas gūstu, bija palikuši par zviedru noteiktiem ienaidniekiem un atklāti biedrojās ar visiem Zviedrijas pretiniekiem. Hercoga mantinieks Fridrihs Kazimirs ar pašervētiem pulkiem Holandes pusē piedalījās karā pret Zviedrijas draugu un Brandenburgas ienaidnieku Franciju un ar to ierāva savu tēvu visādos konfliktos ar tam draudzīgo franču karali Ludviku XIV. Fridriha Kazimira piemēram sekoja viņa brāļi Kārlis Jēkabs un Ferdinands, bet Aleksandrs atklāti iestājās Brandenburgas armijā. Kad zviedru karalis Kārlis XI saziņā ar Polijas karali izsūtīja savus Vidzemes pulkus caur Kurzemi uz Pomerāniju pret kūrfirstu, pats hercogs Jēkabs, sava mantinieka pamudināts, noslēdza savas valsts robežas ar stipru karaspēku, un zviedriem tikai ar viltu izdevās ielauzties Kurzemē. Viņi gan atturējās no varasdarbiem un aizgāja uz Prūsiju, bet bija nokavējuši izdevīgu brīdi. Pomerānija jau atradās kūrfirsta rokās, un viņa pulki steidzās uz Prūsiju, kur izdzina zviedrus no ieņemtiem apgabaliem un vajāja viņus līdz pat Lielaucei. Tikai hercoga ātra rīcība atbrīvoja Kurzemi no abām karojošām pusēm.

Ja šeit varēja saskatīt Kurzemes piesaistišanu pie Brandenburgas triumfa ratiem, tad pēc hercogienes Luīzes Šarlotes nāves 1676. gadā viņas virzienu ieturēja hercoga mantinieks. Kūrfirsts ar saviem sakariem un aizsardzību bija panācis to, ka visi hercoga bērni viņa priekšā izjuta vienīgi pienākumus bez jebkādam tiesībām. Viņš mācēja pat sagādāt savai dinastijai zināmos apstākļos iespējamās mantošanas tiesības Kurzēmē, neatzīstot tādas pašas tiesības savas māsas bērniem.

Hercogs Jēkabs, kuru 1677. gadā ķēra ķermeņa labās puses trieka, gan pēc tam sāka domāt par patstāvīgu politiku Austrumeiropā un koloniālos jautājumos, bet tālāk par ievadījumu netika. Ventspili atkal drudžaini būvēja kuģus, kuri apmeklēja Gambijas upes grīvu un aizveda Tobago salai kolonistus un garnizonu; rūpniecībā bija manāms uzplaukums, kaut preču pārdošana likās it kā grūti atgrieztama. Tirdzniecībā tagad piedalījās privātas rēderejas, kas bija radušās Liepājā un Ventspilī. Atkārtojās hercoga Vilhelma laiki, kad dažāda privātā tirgoņa (piemēram, Gosinga Kuldīgā) rīcībā atradās līdz 12 kuģu.

Hercoga tieksme nodrošināt savu valsti pret jauniem satricinājumiem pamudināja viņu meklēt saprašanās ceļus ar Zviedriju, un viņš lūdza Kārli XI nodot Vidzemi viņam (Jēkabam) kā lēni, apsot par to ik gadus 10% no visiem provinces ienākumiem. Bija paredzams, ka Vidzemē tad rastos rūpniecība, kura vairākkārtīgi pavairotu ienākumus. Tomēr istais cēlonis šim priekšlikumam bija ārpolitiski apsvērumi — hercogs Jēkabs skaidri redzēja Krievijas tieksmi izlauzties uz rietumiem un Polijas nespēju to aizturēt. Arī Zviedrija viena pati nespēja Krieviju aizkavēt, bet Brandenburgas kūrfirsts šo Krievijas tieksmi pat atbalstīja, lai viņš pa austrumu konfliktu laikiem varētu nostiprināties Vācijā un, iegūstot varbūt Kurzemi, kļūt par izšķirošo faktoru Baltijas jūrā. Hercogs Jēkabs turpretim baidījās no krievu virzišanās uz jūras pusi un cerēja ar neitralitātes līgumiem un tranzitirdzniecības nokārtošanu Daugavas baseinā Krievijas vajadzībām novirzīt draudošās austrumu briesmas uz citu pusi. Jau drīz pēc zviedru posta gadiem hercogs ar upju regulēšanas sistēmu mēģināja Daugavas straumi novadīt Lielupes gultnē un ar to Krievijas tirdzniecību saistīt pie sevis. Šim nolūkam viņš izbūvēja Jēkabpili un ar kanāliem caur Sločeni un Kaņiera ezeru savienoja Lielupi tieši ar jūras līci (1668. — 1670. gadā), bet projekts beigās neizdevās. Jēkabs saprata, ka zviedru un sevišķi Rīgas pilsētas izturēšanās pret krieviem tirdzniecības lietās agrāk vai vēlāk radīs bruņotu konfliktu ar neapšaubāmi nelaimīgām sekām visai Vidzemei un Igaunijai. Viņš ar Vidzemes iegūšanu gribēja it kā norobežot rietumus no austrumiem, ievērojot austrumu intereses un tomēr izglābjot rietumus no austrumu iebrukumiem (1677. gadā). Bet hercogu ierāva Brandenburgas karā pret Zviedriju un par šo projektu vairs nerunāja.

Hercogu viņa austrumpolitikā atbalstīja visas pavalstnieku kārtas, saprotams, ne jau aiz tālredzīgiem iemesliem. Muižnieki bija noskaņoti poļu garā un katru pretpoļu soli uzskatīja par vērstu pret sevi. Bet viņi nevarēja pierast pie draudzības ar Zviedriju un šai ziņā nebija aizmirsuši zviedru iebrukumu. Otrais zviedru iebrukums 1678. un 1679. gadā it kā attaisnoja viņu uzskatus, bet

Polijas atklātā draudzēšanās ar savu bijušo pretinieku atturēja Kurzemes muižniekus no lielākiem naida soļiem pret zviedru pulkiem. Ar Brandenburgu muižnieku aprindās pastāvēja pat draudzība, bet tikai tiktāl, cik nebija saskatāmi kūrfirsta nodomi par Kurzemes iegūšanu. Pilsētu namnieku galvenais peļņas avots bija tirdzniecība, un šai ziņā sakari ar Krieviju stāvēja pirmā vietā. Hercoga mēģinājumā iegūt austrumu tirgu namnieki sev saskatīja ļoti lielu atbalstu un no savas puses visiem līdzekļiem palīdzēja valdniekam pārvērst Kurzemi par tranzitzemi Krievijas vajadzībām, izslēdzot rietumu tirgoņus no tiešas satiksmes ar Daugavas augšgalu. Latviešu zemnieki labi saprata, ka hercogs Jēkabs aizstāvēja viņu darba tiesības un iespējamības; Kurzeme savus ražojumus tagad varēja brīvāk pārdot uz austrumiem, un no tā savu daļu saņēma arī zemnieki.

Jau 1678.—1679. gada ziemā hercogs saslima ar zobu sakņu sastrutojumu un elpceļu kataru, kas pamazām pārņēma visu elpošanas orgānu sistēmu. Hercoga darba istaba bija mitra, un vilnas tapetes gar sienām bija sākušas trūdēt, atdalot sikas daļiņas, kas piepildīja gaisu un iekļuva Jēkaba plaušās. Nevienš to nemanīja, un viņam noteica daždažādas diagnozes un ārstēja pēc daždažādām receptēm. Bet hercoga stāvoklis kļuva ļaunāks, un beigās viņš sāka izklepot plaušu daļas. Tagad sāka rasties aizdomas par valdnieka apburšanu, un galma kamarilja norādīja uz Vecmuižas domēņu iecirkņa pārzini Magnusu Luftu (arī Luhtu), vienu no hercoga uzticīgākiem ierēdņiem, kurš ar savu nelokāmību un godīgo raksturu bija ieguvis daudzus ienaidniekus. Šo nelaimīgo cilvēku arestēja, pratināja, spīdzināja un Bauskā sadedzināja uz sārta. Tikai 1681. gada vēlā rudenī hercoga galma ārsts Harders uzgāja isto slimības cēloni un lika pārvietot slimnieku kādā saulainā sausā istabā, bet ar to izraisīja stipru reakciju hercoga ķermenī. Vēl gandrīz līdz ziemsvētkiem možais Jēkaba gars ciniņās ar novājināto miesu un dzīvoja līdzī savai zemei, savam darbam. Tad iestājās agonija, un 1682. gada jaungada naktī hercogs slēdza acis uz mūžu. Jēkabs juta, ka dēls viņu neatvietos un ies maldu ceļus kā kultūras, tā politikas laukā. Tāpēc viņš nelabprāt tam uzticēja savu darbu, un vēl gandrīz līdz pēdējai dienai nāves ēnā esošais valdnieks parakstīja rakstus, deva pavēles, ierosināja darbus un izlēma daudzas lietas.

Šā valdnieka enerģijai Kurzemes hercogu vēsturē nav līdzīgas, un visi pārējie pozitīvie hercogu tēli nobāl viņa priekšā. Ar hercoga Jēkaba aiziešanu mūžībā apstājās arī viņa darbs, jo nebija vairs neviena darba darītāja. Ketleru dzimtas garīgās spējas, hercogā Jēkabā it kā saniegušas savus kalngalus, viņa pēcnācējos vairs neizpaudās tik intensīvi un tā ievadīja dinastijas un ar to arī hercogistes izbeigšanos. Var teikt, ka vienīgi hercoga Jēkaba laika saniegumi uzturēja hercogisti un viņas ipatnējo kultūru vēl 114 gadus. Visi viņa pēcnācēji, arī Bironi, neko neražoja un dzīvoja vienīgi no lielā hercoga kultūras darba kapitāla atliekām. Hercogs Jēkabs bija pratis sasprindzināt savas zemes kulturālos spēkus ražīgam darbam tik sekmīgi kā rets Eiropas valdnieks pirms un pēc viņa.

HERCOGU GALMS UN SAIMNIECĪBA

Jau ordeņa mestram bija tuvāko līdzstrādnieku un apkalpotāju saime, kas negrozītā veidā pārgāja Kurzemes hrcoga rīcībā un saucās par "galma ļaudim" (*Hofgesinde*) jeb vienkārši par galmu. Hercogs Gothards tikai 1581. gadā pielāgoja galma štatus un pienākumus jaunām prasībām, ievēdot normas un algas. Galms bija saistīts ar hercoga personu un tāpēc viņam visur sekoja no pils uz pili, no pilsētas uz pilsētu. Pēc tā laika uzskatiem visa valsts skaitījās hercoga personīgs īpašums, un tāpēc viss valsts pārvaldes aparāts — iestādes un to ierēdņi, domēņu ļaudis, karaspēks — bija ieskaitīts hercoga galmā. Tādēļ hercogs Gothards nešķiroja valsts ierēdņus no savas personas un savas ģimenes apkalpotājiem (galminiekiem). Glamā atradās 25 valsts ierēdņi un 141 galminieks, to apkalpotāji, 142 zirgi un 12 rati. Tikai hercogienei, viņas sieviešu štatam un retam galminiekam-vīrietim ierādīja ratus, visi vīrieši pavadīja hercogu jāšus. Galms bija mobils: tas ikkurā brīdī pāris stundās varēja savākties un izbraukt no vietas. Pastāvīgas rezidences hercogam nebija. Tomēr ar laiku izveidojās vairākas galma nometnes, kurās uzglabāja apkārtējo domēņu iecirkņu krājumus — Sēlpili, Jelgavā, Tērvetē, Sabilē, Kuldīgā, Tukumā, Džūkstē. Hercogs ar galmu pastāvīgi virzījās pa visu zemi, spriežot tiesu, pārbaudot saimniecību un kārtojot korespondenci. Tāpēc arī viņa ieņemtās telpas vairāk atgādināja krogu nekā valdnieka dzīvokli. Hercoga telpām bija grīdas; tās tīrīja vismaz dienu pirms galma ierašanās. Lielu svētku vai sūtņu pieņemšanas priekšvakarā grīdas izberza un izkaisīja ar sagrieztām kalmju saknēm un lapām. Vēlāk hercoga, viņa ģimenes locekļu un augstāko ierēdņu telpu grīdas ik dienas pārklāja ar svaigiem rudzu salmiem. Pārējo galminieku un ierēdņu telpās bija akmens vai māla klons, ko aplāja ar salmiem. Hercogs ar ģimeni gulēja uz dūnu pēļiem, visi galminieki un ierēdņi — uz salmiem vai kažokādām, ko aplāja ar linu palagiem. Sienas aplāja ar audumiem vai kažokādām.

Apkurināšanai telpās bija iebūvēti puskamini, ko pievienoja virtuvei, lai izmantotu tās siltumu. Logi bija maziņi, ar krāsainām rūtīm un tāpēc ielaida telpā mazāk gaismas nekā durvis. Apgaismošanai lietoja skalus un lāpas, hercoga istabās — vaska sveces. Mēbeles bija ļoti vienkāršas un palika iebūvētas attiecīgās telpās — gari egļu koka nekrāsoti galdi, soli un taburetes; krēsli pienācās vienīgi hercogam, viņa ģimenei un augstiem viesiem. Apģērbus, traukus un tamlīdzīgas lietas glabāja lādēs.

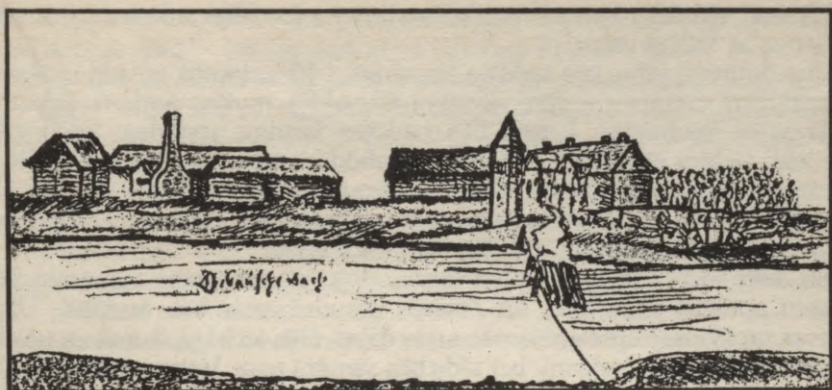
Tikai hercogs Vilhelms un viņa dēls Jēkabs gādāja par galma nostabilizēšanu, un, sākot ar 1642. gadu, Jelgavas un Kuldīgas pils tika atzītas par galma rezidencēm. Sakarā ar to valsts iestādes atdalījās no galma un palika Jelgavā arī tad, kad hercogs ar nedaudziem pavadoņiem apmeklēja savas zemes apgabalus. Jelgavas pils telpas kļuva mājīgākas, parādījās mikstās mēbeles, gultas, tapetes, grīdsegas un grīdas paklāji, priekšskari, portjeras, galdauti; visās istabās iekārtoja grīdas, vietām ar parketu, sienas aplāja ar dēļiem un finieri. Logus taisīja lielākus un ar baltām rūtīm. Virtuvē uguns vēl dega uz

atklāta pavarda, un tur lietoja čuguna un vara katlus, pannas un piestas, koka kublus, bļodas, spaiņus, šķivjus, kausūs un karotes. Hercoga servizes bija no sudraba, tādi bija arī galma dzeramtrauki. Pie galda sākumā vēl valdīja diezgan vaļiņas parašas, un tikai hercoga Jēkaba laikā tās pazuda reizē ar dakšiņas ieviešanu. Līdz tam visi ēda ar pirkstiem un to tīrīšanai pēc maltītes ienesa mazgājamās bļodas un lejamkannas.

Visus galminiekus tagad sadalīja vairākās šķirās, un katram bija savs darbalauks. Visus galminiekus pārzināja galma maršals, kas atbildēja par katru savu apakšnieku. Viņam bija padoti galma kungi un dāmas, galma jaunekļi (pāži) un jaunavas, galma ierēdņi un ierēdnes no nemuižniekiem, galma sulaiņi un sulaines, galma kalpi un kalpones, galma puiši un kučieri. Virsnieki un domēņu ļaudis skaitījās hercoga, nevis galma maršala rīcībā. Šo galminieku skaits no Gotharda līdz Jēkaba laikiem divkārsējās un Fridriha Kazimira laikā sasniedza gandrīz 1000, t. i., 0,25% no hercogistes iedzīvotāju skaita, nepieskaitot tam karaspēku un domēņu ierēdņus. Tāpēc galms šīs gados izvērtās par augoni, kas izsūca visus zemes spēkus.

Izņemot kristību, kāzu, viesību un tamlīdzīgus gadījumus, galma ikdienas dzīve norisinājās no pulksten 5 līdz pulksten 20. Sevišķi svarīgu vietu ierādīja dievvardiem, ko noturēja svētdienās, ceturtdienās, piektdienās un sestdienās. Bez tiem trīsreiz dienā pils baznīcas zvans aicināja uz lūgšanām. Pusdienu un vakariņu sākumā un beigās galma mācītājs skaitīja lūgšanām. Katra galma cilvēka svēts pienākums bija piedalīties dievvardos, un tikai tieša dienesta pienākumu izpildīšana vai slimība viņu atbrīvoja no tā.

Visiem galminiekiem bez uztura vēl izsniedza apģērbus tumšsarkanā krāsā, pie tam materiāla labums un šķīme bija atkarīga no attiecīgas personas ieņemamā stāvokļa. Katra galminiekā dienas un nakts stundas bija stingri un plānveidīgi sadalītas. Arī brīvajā laikā neviens nedrīkstēja atstāt pils robežas bez galma maršala atļaujas. Tāpēc, lai nemudinātu kopā dzīvojošo saimi aiz garlaicības uz nekārtībām, netikumībām vai nedarbiem, hercoga uzdevumā pili vai ārpus tās rīkoja svētkus un izpriecas. Pie šādām izpriecām piederēja jātnieku sacikstes "Mazplatonē" (starp tagadējo I Vaļņu ielu, Katoļu ielu, Lielupi un Zemgales prospektu), skriešanās turpat no dzīvžogiem izveidotā labirintā, pastaigas "Mazajā dārzā" (tagadējā Čakstes bulvāra un Veismaņa ielas stūrī), kurā audzēja košuma un ārstniecības stādus, puķes, vīnogas, augļu kokus un krūmus. "Zvēru dārzā" (tagadējās I Valsts ģimnāzijas vietā) galma ļaudis pievilka daždažādi dzīvnieki — mērkaķi, kamieļi, lāči, brieži, ērgļi, papagaiļi. Meijas muižā un Ozolmuižā bija skaisti koku dārzi, putnu mājas un piekūnu audzētava. Izcilu vietu visās izpriecās ieņēma medības, ko rīkoja domēņu mežos, kuros bija uzceltas medību pilis (Iecavā, pie Valguma ezera, Džūkstē, Ozolniekos, Kalnamuižā). Medībās devās jāšus, medija ar piekūniem, suņiem un piķieriem. Dažreiz medības vilkās vairākas nedēļas. Iemīlota bija arī vizināšanās laivās (pa Lielupi) un kamanās, tāpat ūdensputnu medības. Izņemot svinības un minētās izpriecas, dzīve pili bija diezgan vienmuļīga un aizņemta darbā.

Iecavas medību pils un vara ceplis 1661. gadā

Galmam piekļautas bija valsts iestādes — Augstākā hercoga padome, virssekretariāts (hercoga Jēkaba un Fridriha Kazimira laikā), hercoga kanceleja, tiesas iestādes un rentes kambaris. Pirmās trīs iestādes pārzināja valsts pārvaldi, pēdējā — visu valsts saimniecību. Visā hercogistes pastāvēšanas laikā valsts patiesība bija sadalīta divās daļās — hercoga zemē un ļoti vaļīgi ar to saistītās apmēram 125 muižnieku valstiņās. Hercoga zeme sastādīja "valsts" īpašumu, muižnieku zeme — "privāto" īpašumu. Valsts vara tikai netieši skāra muižniekus — šie "privātie" īpašnieki bija brīvi no nodokļiem un nodevās valsts labā, viņi tikai atsevišķos gadījumos piedalījās ar labprātīgām iemaksām un kara laikā pildīja "jātnieku dienestu", t. i., parasti deva 200 vasāju jātniekus valsts aizsardzībai. Šis dienests bija vienīgais muižnieku pienākums pret hercogu, jo saimnieciskā laukā katrs no viņiem bija neatkarīgs. Hercogam piederēja apmēram trešā daļa no visas hercogistes platības (ieskaitot Piltenes apgabalu), t. i., apmēram 700 000 ha, no kuriem puse bija kultivēta. Muižniekiem turpretim piederēja apmēram 1 600 000 ha (ieskaitot 450 000 ha Piltenē), no kuriem divas trešdaļas (Piltenē viena trešdaļa) bija kultivētā zeme. Vācu rakstnieku aizstāvētā doma, ka hercoga rīcībā būtu bijušas labākās zemes, ir ļoti maldīga, sevišķi attiecībā uz hercoga Jēkaba un hercoga Pētera laikiem. Tas, ka domēnes valdniekiem deva ievērojami vairāk nekā privātās zemes muižniekiem, bija atkarīgs no domēnē valdošās sistēmas un kārtības, kas bagātīgi atmaksāja viņām ziedotās pūles un ieguldītos kapitālus un ļāva jau hercoga Jēkaba laikos pāriet uz naudas saimniecību. Daļa muižnieku tāpat bija labi saimnieki un prata sekot hercogu piemēram, sevišķi Piltenes apgabalā, bet muižnieku vairākums neatzina nekādu sistēmu un nesaskaņoja ienākumus ar izdevumiem. Tāpēc viņu starpā gāja valodas par hercogu pārāk plašām domēnēm un neviens no viņiem nemēdza apdomāt to, ka domēņu ienākumi uzturēja galmu, karaspēku,

iestādes un aizpildīja katru robu, ko muižnieku landtāgi aukstasinīgi atstāja norēķinos ar Polijas valsti.

Visa domēņu zeme bija sadalīta apmēram 140 iecirkņos ar vienu galveno un vairākām mazām muižām. Iecirkni pārvaldīja muižas junkurs (ieķīlātos iecirkņos — rentnieks), kuram bija padotas iecirkņa iestādes, ierēdņi un zemnieki, vietām rūpniecība, miestu un slabodu iedzīvotāji. Ari hercoga lēņu turētāji bija pierakstīti pie iecirkņiem. Domēņu saimnieciskais pamats bija zemnieku sēta — viena saimnieka vadīta saimniecība. Tomēr par aprēķina vienību neatzina zemnieku sētu, bet zemnieku arklus.

Sis arklis līdz 1715. gadam bija topogrāfisks platības mērs apmēram 500 pūrvieta apmērā (Dundagas un Ārlavas draudzē arklis bija mazāks). Visas nodevas un kļaušas aprēķināja pēc arkla daļas. Bija iecirkņi, kuros zemnieku saimniecība līdzinājās arklam, bet tādu bija samērā maz. Vairumā saimniecību skaitījās pa 1/2, 1/4 un 1/8 arkla. Iecirkņu muižas apstrādāja zemnieku arklus iedzīvotāji un tāpēc iztika bez īpašiem kalpiem un darba zirgiem. Ja iecirkni nepastāvēja rūpniecības iestādes, zemnieki savas darba kļaušas izjuta samērā maz, bet rūpniecība prasīja daudz darbaroku un rets iecirknis iztika vismaz bez alus darītavas, līnu austuves, darvas cepļa. Katrs arklis muižas darbam ik nedēļas deva 1 zirdzinieku un 1 kājnieku, rūpniecības darbam bieži 3 vai 4 zirdziniekus un kājniekus. Saprotams, ka 16. un 17. gadsimta domēņu saimniecību vērtēt naudā vien, bet jau hercoga Jēkaba laikā ik dienas muižās un rūpniecības uzņēmumos strādāja 6000 zirdzinieku un 6000 kājnieku, kas nesaņēma algu, bet ar pašu uzturu visus darbus izpildīja kļaušu kārtā. Bezalgas strādnieki tad arī ražoja lauksaimniecības un rūpniecības produktus, kurus pārdodot hercogs ieguva visus līdzekļus valsts un savām vajadzībām. Saražotās preces salika muižu noliktavās, un no turienes kļaušinieki tās izvadāja visvairāk uz ostām un pierobežu pilīm. Dažas rūpniecības nozares ar laiku nodeva noteiktiem zemniekiem, atbrīvojot viņus no pārējām kļaušām un nodevām. Tādas nozares bija darvas tecināšana, salpetra iegūšana un degvīna dedzināšana. Ik trīs mēnešus iecirkņa ierēdnis rentes kambarim piesūtīja ziņas par viņa rīcībā esošiem, sagaidāmiem un viņa izdotiem pārtikas, lauksaimniecības ražojumu un rūpniecības preču krājumiem un naudas summām. Tādas ziņas viņš deva arī par kļaušu darba un algoto cilvēku darba izpildīšanu vai iztrūkumu. Kambara pārzinis šādas ziņas sakopoja un ik nedēļas tās nodeva virssekretariātam, kas sastādīja kopsavilkumus un tos iesniedza hercogam.

Katram domēņu iecirknim rentes kambarī bija iekārtots sevišķs konts, kurā aprēķināja un pārbaudīja katru posteni un atzīmēja iecirknim uzdotos darbus un iznākumus. Ja kādā iecirknī atradās lielāks skaits rūpniecības iestāžu, tās apvienoja "verkā", kas tad caur mežziņiem bija padots iecirknim. Līdzīgi rīkojās hercogs Pēteris, ievēdot domēnēs intensīvu saimniecību un apvienojot vairākus līdzīgos apstākļos esošos iecirkņus lielākās vienībās. Tā radās lielās kroņa muižas Zemgalē, kurās ražoja galvenokārt kviešus un rudzus. Vairākkārt ir mēģināts aprēķināt hercogu ienākumus, bet tas ir grūts uzdevums, jo vispirms būtu jāsavāc visas rentes kambara atskaites, kas

izkaisītas pa daudzām vietām. Jāapmierinās ar datiem, ko deva, piemēram, pats hercogs Jēkabs vai kas zināmi no hercoga Pētera laikiem.

Ievērojot to, ka Piltenes lielie muižnieki ar graudkopību ik gadus pelnīja vairāk nekā vienu miljonu florīnu, hercoga Jēkaba gada budžets varētu būt šāds (laikā no 1648. gada līdz 1658. gadam un no 1668. gada līdz 1680. gadam).

Ieņē m u m i : 1) no lauksaimniecības ražojumiem un zemnieku nodevām graudā un naudā — 1,5 miljoni florīnu, 2) no mežiem — 50 000 florīnu, 3) no rūpniecības — 2,5 miljoni florīnu, 4) no kuģniecības un tirdzniecības — 0,6 miljoni florīnu, 5) no kolonijām un norvēģu raktuvēm — 1 miljons florīnu, 6) no pilsētām un miestiem — 50 000 florīnu. Kopā apmēram 5,7 miljoni florīnu (mūsu naudā: 11,4 miljoni latu jeb pēc pirktspējas apmēram 34,2 miljoni latu).

I z d e v u m i : apmēram ceturtdaļa no ieņēmumiem tiešā kārtā, pārējās summas hercogs no jauna ieguldīja savos uzņēmumos, jo viņš atzina tikai tāda veida taupīšanu. Saprotams, ka tāds aprēķins ir un paliek tīri teorētisks un tas mainās atkarībā no gada, toreizējiem politiskiem apstākļiem un saimniecības normālas vai nenormālas darbības. Bet var gan noskārst, kāpēc Kurzemes hercogistei vienmēr radušies valdnieku kandidāti no visām Eiropas malām. Tomēr jāsaprot, ka hercogistes saimniecības stāvoklis un izredzes vienmēr bija atkarīgas no paša saimnieka — hercoga. Ja viņš bija darba mīļotājs un nepalaidās tikai uz ierēdņiem, valsts saimniecība un labklājība pieauga; tādi hercogi bija Gothards, Vilhelms, Jēkabs un Pēteris. Tikko viss tika nodots svešu cilvēku ietekmē un rīcībā, valsts ļoti ātri nonāca pie bankrota un nebija spējīga algot pat nepilnu simtu ierēdņu un virsnieku naudā vai graudā. Tad parasti katrs hercoga ierēdnis un rūpniecības strādnieks apmierināja savas prasības pret valsti vai nu no noliktavām, muižu inventāra un mežiem, vai piedzenot ar varu hercoga prasības no tā parādniekiem. Tādos gadījumos cieta ne tikai pats hercogs, bet pirmkārt valsts un viņas iedzīvotāji. Tā tas notika Frīdriha Vilhelma mazgadības laikā, Ferdinanda un Ernsta Johana trimdas gados.

HERCOGS FRĪDRIHS KAZIMIRS (1682—1698)

Frīdrihs Kazimirs jeb, kā viņš parakstījās, — Fr. Kazimirs, dzimis 1650. gadā. Tani laikā viņa tēvs bija savas starptautiskās slavas augstumos. Lībekas miera kongresa sasaukšana, kolonijas, tirdzniecība, flote, uzplaukusi rūpniecība un viņa kandidāta uzvara ciņā par Polijas troni — tas padarīja Jēkaba vārdu pazīstamu visā Eiropā. Tāpēc rets valdnieka bērns, atnākot šini pasaulē, ir saņemts ar tik daudz ovācijām un apsveikumiem: valdnieki, pilsētas, muižnieki, zemnieki, zinātnieki, privātas personas centās atzīmēt šo hercoga Jēkaba mantinieka dzimšanu. Uz šo dienu attiecas arī visvecākā mums zināmā laicīgā dzeja latviešu valodā.

Hercogs Fridrihs Kazimirs

Jau pašā sākumā Fridrihs Kazimirs uzrādīja izcilas spējas un labu atmiņu, kā arī māku saistīt pie sevis citus, bet drīz izrādījās, ka tā ir tikai ārējā čaula. Astoņu gadu vecumā viņš piedzīvoja zviedru gūstu un no tā laika kļuva par noteiktu Zviedrijas nedraugu, līdzīgi saviem brāļiem. Pretēji savam tēvam Kazimiram nebija grūtas jaunības dienas. Jēkabs gādāja par viņa izglītību, par uzturu un par ceļojumiem. Ļoti agri mantinieks saņēma savām vajadzībām muižas, lai viņš varētu gūt patstāvīgus uzskatus saimniecībā un pierast pie ražīga darba. Bet arī ļoti agri viņš steidzās ietekmēt sava tēva politiku Brandenburgas garā, iestājoties ar kūrfirsta starpniecību Holandes dienestā un karojot pret Franciju. Fridriha Kazimira karavadoņa darbība bija sekmīga, un viņš vairākus gadus

izšķiroši ietekmēja kara gaitu. Ar to viņš palīdzēja sava tēva ienaidniekiem Amsterdamā un sarūgtināja tēva ilggadīgus draugus Parīzē. Tā laika karavīra plašā bezbēdīgā dzīve tik ļoti iepatikās Kurzemes mantiniekam, ka tam izzuda katrs mērogs naudas un citu mantu novērtēšanai. Nelīdzēja tēva bargās un lūdzošās vēstules, un tikai mīlestība izrāva Fridrihu Kazimiru no līdzšinējās neprātīgās dzīves. Drīz, 1675. gadā, viņš saderinājās un apprecējās ar Hesenes-Nasavas princesi Sofiju Amāliju, kuras ietekmē viņš atgriezās pie tēva un valsts darba. To saprata arī hercogs Jēkabs, un ar jaunās vedeklas ierašanos Jelgavas galms atdzīvojās. Vecais valdnieks uzdeva jaunajam pārim pārzināt galmu un valsts audzētavas, tāpat viņš caur Amāliju rosināja Fridrihu Kazimiru uz kuģniecību, atstājot viņa rīcībā Liepājas ostu un iecirkni ar visām tur esošām rūpniecības iestādēm.

1677. gadā hercogs-mantinieks Liepājā nodibināja kuģu būvētavu un, jau sākot ar 1678. gadu, iesāka tirdzniecību ar Holandi, sūtot turp savu muižu ražojumus pašu kuģos. Lidz tēva nāvei viņam personīgi piederēja 5 Liepājā būvēti kuģi; drīz šis patstāvīgais darbs ļoti ieinteresēja Fridrihu Kazimiru, tā ka viņš tam nodevās ar prieku. Viņš uzņēmās Liepājas un Grobiņas pilsētām piegādāt vajadzīgo malku no saviem mežiem, kā arī apgādāt šo pilsētu cunftes ar lietkoksnī. Liepājas tirgoņi drīz pārliecinājās par sava jaunā hercoga labvēlību un atvēra viņam kreditus kā naudā, tā graudā. Viņiem izdevās pārliecināt to par Liepājas ostas jaunbūves vajadzību, un divdesmit gadus vēlāk šis darbs tika veikts (1697.—1702. gadā). Likās, ka Fridriha Kazimira uzskati un paradumi ir pilnīgi mainījušies, bet hercogs Jēkabs pārliecinājās, ka

visas Fridriha Kazimira nopietnās darbības kodols nebija viņa paša griba, bet vienīgi Amālijas ietekme. Tāpēc Jēkabs arī neņēma savu dēlu par pilnvērtīgu vietnieku. Kad vecais hercogs aizgāja veļu valstī, Fridrihs Kazimirs tūlīt izjuta valdnieka pienākumu smagumu un nelabprāt turpināja tēva darbu. Aiz cieņas pret tēvu viņš nelikvidēja nevienu rūpniecības iestādi, paplašināja Tobago salas kolonizāciju, tirgojās ar Gambijas iedzimto valstīm, nodarbināja bez Liepājas arī Ventspils kuģu būvētavu. Bet tagad viņš pakļāvās visām savām iegribām, tiesa, mazāk nekā agrāk. Galmu paplašināja, grezni pārkārtoja, pieņēma teātra trupu un kori, rikoja greznas medības, pavairoja dārgu zirgu un rotu skaitu. Lai gan tirdzniecība un rūpniecība viņam deva pietiekošas summas, tomēr mantošanas strīdi ar brāļiem un māsām kļuva par pārmērīgu nastu. Sevišķi brālis Ferdinands, kurš griezās pat karaļa tiesā Varšavā, prata izspiest no Fridriha Kazimira lielas summas, tādēļ hercoga valsts saimniecība nonāca ārkārtīgi grūtā stāvoklī. Viņa tēvs tādā gadījumā būtu taupījis pēc iespējas galmā, uz īsu laiku būtu ieķīlājis dažus domēņu iecirkņus un iesaistījis brāļus un māsas kādā rūpniecības nozarē; bet Fridrihs Kazimirs nekur negribēja taupīt un tanī pašā laikā gribēja izstumt savus radus no tiešas līdzdarbības valsts saimniecībā, lai neviens no viņiem nedabūtu ieskatīties patiesos ieņēmumus un izdevumus.

Viņš bija laimīgs, ka brāļi iestājās ārzemju kara dienestā, kur viens no viņiem (Aleksandrs) krita karā pret turkiem Ofenas cietokšņa ieņemšanas laikā (1686. gadā). Fridriha Kazimira laikos hercoga Jēkaba rūpniecība nonāca diezgan kļūmīgā stāvoklī, jo valdnieks ļoti nekārtīgi izmaksāja algas, dažkārt atvietojojot tās ar mazu lēņu muižiņu izdošanu uz mūžu. Norvēģu ceplī un Tobago sala arī prasīja atkārtotus naudas ieguldījumus, un hercogs galu galā sāka izmēģināt roku ar rūpniecības iestāžu ieķīlāšanu. Par naudu viņš atļāva svešām valstīm vervēt Kurzemē karapulku savām vajadzībām. Par jebkādu sistemātisku saimniekošanu nevarēja būt ne runas, hercoga valsts saimniecība līdzinājās nonēsātam uzvalkam, kam lāpišanas nolūkos tiek izlietoti ar pamataudumu nesaskaņoti ielāpi un taisni visspilgtākās krāsās tur, kur vienīgi visneuzkritošākā krāsa būtu bijusi istā vietā. Ja par Fridriha Kazimira tēvu arī tā ienaidnieki runāja tikai ar cienību un godbijību, tad par viņu pašu arī draugi runāja ar smīnu, plecu raustišanu un anekdotēm. Muižniecība, kura Jēkaba laikā bija pilnīgi nomierinājusies, jūta, ka pienācis izdevīgs gadījums, un vienprātīgi no jauna izvirzīja hercogam dažādas pretenzijas. Tikai trešā valdīšanas gadā (1684. gadā) notika abpusēja vienošanās, bet gadu vēlāk arī Piltenes muižnieki atzina hercogu aiz bailēm no poļu atbalstītā katoļu baznīcas pārstāvju mēģinājuma atjaunot Piltenes bīskapiju.

Pilsētu namniekus hercogs visādi atbalstīja un aizsargāja pret muižniecības pretenzijām, bet viņš bija spiests atteikties no reformātu ticības ierēdņiem, kurus viņa māte un viņš pats labprāt bija iavedis no Brandenburgas. Zemnieki hercogu labi ieredzēja, jo viņš bieži atļāva rūpniecības kļaušas, bija pateicīgs un humāns cilvēks. Bet, kā daudzkārt piedzīvots, viņa jūtu diktētā laipnība nevarēja nodrošināt valdnieka autoritāti, un tā pašu zemnieku vidū radās t.s.

Kuldīgas pils un briežu dārzs
17. gadsimta beigās

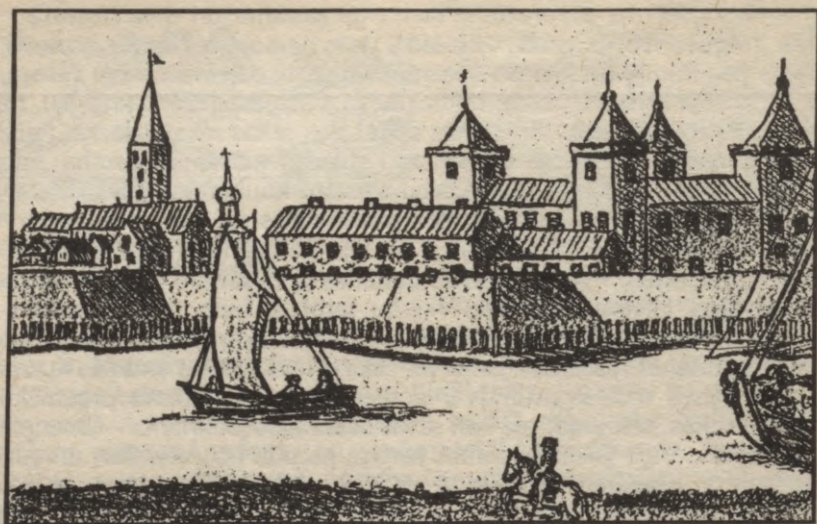
Pidriķa stāsti un ziņģes, ko vēl šī gadsimta sākumā zināja stāstīt Jelgavas nomalēs un gar Lielupi. Stāstos Fridrihs Kazimirs attēlots kā labsirdīgs, bagāts, miermīlīgs saimnieks, kas nevar atšķirt nopietnas lietas no muļķības, kas lopus uzrunā ar "lūdzu", "paldies", "kungs" un "kundze", svin cūku dzimšanas dienas, ēdot to "māsas jaunkundzes" cepeti un dzirdinot vistas ar reinvīnu, izvērot iebraukušiem viesiem siena

buljonu un iespiežot saimniecības vajadzībām naudu rāceņu grauzījumos. Un šais stāstos latviešu zemnieks ļoti bieži trāpīja naglai uz galvas. Kad 1688. gadā nomira Fridriha Kazimira laulātā draudzene Sofija Amālija, hercogam pietrūka padoma arī visvienkāršākos jautājumos. Karagājienos iemantotā gremošanas orgānu slimība viņu tad pamudināja meklēt veselību Vācijas kūrortos. Ar lielu greznību viņš divkārt apceļoja Vāciju un Berlīnē apprecējās ar savu māšicu Elizabeti Sofiju, kura bija tikpat neaprobežoti izšķērdīga kā pats Fridrihs Kazimirs. Ar šīm laulībām Kurzemes saimnieciskais bankrots un politiskā atkarība no citām valstīm bija nodrošināti. Svinības pēc svinībām atdzīvināja Jelgavas pili un pilsētu, teātra trupa un galma koris pārcēlās itāļu operā, visskaistākie zirgi tika pirkti par pasakainām summām, rūpniecība sāka ražot galvenokārt galma vajadzībām, atstājot līdzšinējos preču pircējus neievērotus — tā pulveri un lielgabalus izgatavoja vienīgi uguņošanai, bet Tobago salas garnizonam un flotei šo lietu pietrūka; kuģi dažkārt sapuva būvētavā, jo baļķus un namdarus aizveda uz Jelgavu kādas jaunas operas dekorācijas izgatavošanai; kāds dizciltīgais hercogam pārdeva 24 izmeklētus kariēšu zirgus un par to saņēma vienu no lielākiem domēņu iecirkņiem bezmaksas lietošanā uz gariem gadiem; piekūnu audzētava prasīja vairāk naudas nekā viss karaspēks; pēdējo reducēja līdz minimumam, un karavīri bija domāti vienīgi galma statistu lomām; visa rūpniecība tika izrentēta zviedru, beļģu un vācu uzņēmējiem. No pilsētām, kurām hercogs agrāk bija piegādājis malku un lietkokus, viņš ņēma avansus par piegādēm. Tobago sala, kuru neizdevās pārdot Brandenburgai, garnizonam galu galā bija jāatstāj aiz pārtikas un preču trūkuma. Fridrihs Kazimirs ārpolitikā gāja pilnīgi sava svaiņa Brandenburgas kūrfirsta Fridriha III (vēlākā Prūsijas karaļa Fridriha I) pavadā un pieteicās Krievijas caram par ceļataisitāju. Lielā sūtniecība, kura 1697. gadā no Maskavas devās uz Eiropas valstīm, sevišķi siltu pretimnākšanu atrada Jelgavā. Cars Pēteris, zem sveša vārda paslēpies, sirsnīgā sarunā ar hercogu prata to tādā veidā apburt, ka izdabūja vērtīgu informāciju par svešiem galmiem un ieteikšanas rakstus uz tiem. Par pateicību cars esot apsolījis mazajam hercoga mantniekam krievu princesi par sievu. Drīz pēc cara aizbraukšanas Kurzēmē ieradās kūrfirsts un vienojās ar Fridrihu Kazimiru par kopēju austrumpolitiku.

Bet, kad kūrfirsts bija aizbraucis, hercogs saslima un drīz nomira. Tas notika Jelgavā 1698. gadā. Viņa laikā visās hercogistes dzīves nozarēs bija manāms pagurums, arī luterāņu baznīcā un ar to saistītajā skolu resorā, ko veikli izmantoja katoļu baznīca, nodibinādama Jelgavā jezuitu kolēģiju, misiju un skolu. Ar to atsevišķos Kurzemes apgabalos sākās rekatolizācija. Latviešu tauta šinis gados piedzīvoja pirmo savu valodas mācību (Heinriha Ādolfija gramatiku 1684. gadā), un abu baznīcu pārstāvji konkurēja latviešu literatūras laukā. Fridriha Kazimira mūža beigās pasliktinājās arī zemnieku materiālais stāvoklis, jo domēņu muižu rentnieki un ķīlu ņēmēji iedzīvojās uz zemnieku rēķina un hercogam nebija drosmes uzstāties pret saviem naudas devējiem. Ar to iesākās latviešu brīvnieku tiesību ierobežošana, kas pamazām, bet noteikti daudzus no viņiem noveda kļaušu zemnieku kārtā. Novērtējot Fridriha Kazimira valdīšanas rezultātus, jānāk pie slēdziena, ka viņš ir ievādis Kurzemes krišanu un visus tēva ieguvumus ir nodevis hercoga dabisko pretinieku — muižnieku rokās, atstumjot pie tam savus līdzšinējos piekritējus — namniekus un zemniekus. Viņa laikā Kurzemes karogs pazuda no Amerikas un Āfrikas piekrastēm un Kurzemes flote, kurā no 1682. līdz 1685. gadam vēl bija 24 kugi, 1700. gadā vairs tikpat kā neeksistēja. Ko hercogs Jēkabs bija sataupījis 40 gados, to Fridrihs Kazimirs bija izšķērdējis 16 gados!

HERCOGS FRĪDRIHS VILHELMS (1698—1711)

Fridrihs Vilhelms ir dzimis 1692. gadā Jelgavā. Viņa mazgadības dēļ pēc Fridriha Kazimira nāves sāka valdit viņa māte Elizabete Sofija un valsts Augstākā padome. Hercoga tēvabrālim Ferdinandam izdevās iekļūt aizbildņu valdībā, un drīz viņš tur sāka spēlēt valdnieka lomu. Tas noveda pie pastāvīgiem stridiem aizbildņu starpā, un ierēdņi, pieņemot jebkuru lēmumu, nezināja, pie kā griezties. Polija ar šādu stāvokli bija ļoti apmierināta un ietekmēja Ferdinandu savā garā, jo viņš bija ģenerālis poļu kara dienestā. Ar savu izturēšanos Polijas karalis Augusts II centās iznīcināt Brandenburgas ietekmi Kurzemes politikā un saimniecībā. Aiz naida pret Elizabeti Sofiju Ferdinands visās lietās nāca preti muižniecībai, kas prasīja ebreju vajāšanu, muižnieku privilēģiju atzīšanu, zemnieku greznības (lasi: tiesību) ierobežošānu un tiesu reformu. Baznīcas lietas visā Fridriha Kazimira valdīšanas laikā atradās diezgan bēdīgā stāvoklī, un starp zemniekiem bieži atrada cilvēkus, kas visu savu mūžu nebija baudījuši svēto vakarēdienu, par dievārdu apmeklēšanu nemaz nerunājot. Tas atviegloja katoļu darbību starp zemniekiem, bet jezuitu skola Jelgavā ar saviem prātiegiem (bet paviršības veicinošiem) paņēmieniem ietekmēja muižniecību un namniecību. Hercogienes Luīzes Šarlotes 1645. gadā dibinātā reformātu draudze 1701. gadā saņēma atļauju savas baznīcas būvei, un tagad Kurzēmē bija četras atklāti atzītas ticības (ieskaitot hercoga Jēkaba Jēkabpili atzīto pareizticīgo baznīcu). Domēņu muižas gandrīz visas pārgāja muižnieku rentnieku rokās, galms un aizbildņu valdība tagad dzīvoja no to žēlastības.

Jelgavas vecā pils 1702. gadā

Fridriha Vilhelma audzināšana atradās pilnīgi viņa mātes rokās un tādēļ tika vadīta Brandenburgai vēlamā virzienā. Ļoti intensīvi tika vestas sarunas ar Angliju par Tobago salas kolonizēšanu ar angļu kolonistiem, jo Ferdinands pēc sava tēva testamenta bija Kurzemes koloniju mantinieks. Bet viņš nespēja un negribēja ieguldīt lielus kapitālus koloniju ekspedīcijās, un arī Anglija nevēlējās ar savu kapitālu un iedzīvotājiem stiprināt svešo koloniju, kas jau tā bieži pārspēja tuvumā esošo angļu koloniju. Ferdinandam nauda bija vajadzīga citādi lietai, kurā viņš par nelaimi Kurzemei un Vidzemei pats iepinās — viņš ierāva Kurzemi Lielajā Ziemeļu karā, pie tam uzbrucēju pusē. Jau 1699. gadā Ferdinands apsoliya Polijas karalim 3 000 kareivju Vidzemes atgūšanai. Nākošajā ziemā viņš uzņēma Kurzemē Rīgas ieņemšanai paredzētos Augusta sakšu pulkus, apgādāja tos ar pārtiku un dzīvokļiem. Gandrīz veselu gadu karaļa karaspēks uzturējās Kurzemē, radot daudzās vietās teikas un nostāstus par sakšu karaļiem, raganām un milžiem. Tad 1700. gada ziemsvētkos notika vidzemnieka Patkula ievadītais sakšu uzbrukums Rīgas pilsētai, kurš gan neizdevās. Uzbrukumam sekojošais Rīgas aplenkums, kurā piedalījās pats hercogs Ferdinands ar saviem pulkiem, skaidri norādīja uz viņu kā uz Zviedrijas ienaidnieku.

Kad 1701. gadā zviedru karalis Kārlis XII Spilves pļāvās pie Rīgas sakāva sakšu-krievu-kurzemnieku armiju, hercogs Ferdinands kaujas laikā aizbēga uz Jelgavu un tālāk caur Kuldīgu un Klaipēdu uz Dancīgu, kur viņš nodzīvoja visu savu pārējo mūžu. Daļu arhīva izdevās aizvest līdz Karaļaučiem (Kēnigsbergai

jeb Kaļiņingradai), daudzu piļu iekārtu un rūpniecības krājumus aizveda uz Dancigu (Gdaņsku). Taču hercogiene Elizabete Sofija paziņoja Kārlim XII par Kurzemes padevību un aizkavēja valsts mantas tālāko izvešanu uz ārzemēm.

Pēc Kokneses krišanas zviedri ieradās Kurzemē: Jelgava, Bauska, Dobeļe, Saldus, Grobiņa un Liepāja isā laikā bija viņu rokās, un Kārlis XII nolēma pievienot Kurzemi savai valstij. Jelgavu un Liepāju nocietināja, visās ostās iekārtoja zviedru muitnīcas, no visiem iedzīvotājiem ievāca smagas kara nodevas, izmērija visu zemi un pavēlēja baznīcās lūgt vienīgi par Zviedrijas karali. Superintendentu, kurš atteicās to darīt, apcietināja; valsts arhīvu un hercoga bibliotēku aizveda uz Rīgu, no kurienes grāmatas pēc Rīgas krišanas tika aizvestas uz Pēterburgu un tur sastādīja jaunās Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas kodolu.

Zviedrijas karalis Kurzemi uzskatīja par bāzi savam karagājienam pret Polijas karali Augustu; plašā frontē zviedru pulki ienāca Kurzemē un apmetās domēņu muižās. Redzot to, hercogiene ar saviem bērniem — mazgadīgo dēlu Fridrihu Vilhelmu un 4 pameitām — novembri atstāja Jelgavu un aizbrauca pie sava brāļa Prūsijas karaļa Fridriha I; vēlāk viņa apprecējās ar Ansbahas-Baireitas markgrāfu, pie kura pārgāja dzīvot arī Fridrihs Vilhelms. Viņš bija simpātisks jauneklis, kura sirdi dega vēlēšanās aizbraukt uz Kurzemi un to pārvaldīt sava slavenā vectēva Jēkaba garā.

Pa to laiku Kurzemē saimniekoja svešinieki, postīja un laupīja likuma un kara vajadzību vārdā ar tādu nežēlīgumu, ka Jelgavā vēl pastāvošais hercoga kambaris matemātiski pareizi varēja noteikt ik gadus sagaidāmo ienākumu un apgrozības sarukumu. Zviedri Kurzemē turējās līdz 1705. gadam, kad bija spiesti aiziet uz Vidzemi. Krievu pulki pēc vairākām neveiksmēm (pie Sēlpils un Jēkabpils 1704. gadā, pie Mūrmuižas 1705. gadā) tomēr izspieda zviedrus no visām ieņemtām vietām (Jelgavas un Bauskas), bet viņi saimniekoja tikpat nesaudzīgi kā zviedri, tā ka daudzi muižnieki ierosināja hercogisti nodot Prūsijas karaļa pārvaldišanā līdz kara beigām. Jau nākošā, 1706. gadā, tuvumā esošā Kārļa XII zviedru armija piespieda krievus izvākties no Kurzemes, ko viņi izdarīja lielā steigā, uzspridzinot Jelgavas un Bauskas nocietinājumu. Zviedri atkal ieņēma hercogisti un tur uzturējās trīs gadus (līdz 1709. gada rudenim); šoreiz viņi mēģināja izturēties saudzīgi — nebija arī daudz ko ņemt!

Tad nāca ziņas par zviedru armijas iznīcināšanu pie Poltavas (1709. gada jūlijā), un Kurzemē esošie zviedru pulki steidzīgi devās uz Rīgu, jo no visām pusēm tuvojās krievu karaspēks. Tā paša gada oktobri cars Pēteris Lielais satikās Prūsijā ar tās karali Fridrihu, kurš ierosināja Polijas sadalīšanu un tās gadījumā sev pieprasīja Mazo Pomerāniju (*Pommerellen*), Zemaitiju un Kurzemi. Cars noteikti atteicās pabalstīt jebkādas Prūsijas pretenzijas uz Kurzemi un paziņoja, ka atzišot vienīgi Fridrihu Vilhelmu par Kurzemes hercogu un to apprecināšot ar savu brāļameitu. Fridrihs I bija spiests šim solim piekrist, un, kad cars novembri savu nodomu paziņoja hercogistes Augstākai padomei, tā tūlī izsludināja Fridrihu Vilhelmu par pilngadīgu, uzdeva landtāgam savākt līdzekļus jaunā hercoga atbraukšanai uz Kurzemi un uzaicināja Fridriha

Dundagas bākas 17. gadsimta beigās

Kazimira dēlu pārņemt valdību un precēt krievu princesi. Fridrihs Vilhelms pēc smagas iekšējas cīņas (viņš milēja kādu vācu princesi) izšķirās par Kurzemi un pēc ilgas kildas ar savu māti, kas viņam nenovēlēja valdnieka amatu, beidzot devās uz Kurzemi. Liepājā viņš iebruca 1710. gadā, nodibināja *Atzinības ordeni* ("*Ordre de la reconnaissance*", K. Ulmanis ordeni atjaunoja 1938. gadā) un tūliņ ķērās pie domēņu saimniecības atjaunošanas. Jau ceļā no Vācijas hercogs izsūtīja divus delegātus uz Pēterburgu, kas veda sarunas par precībām un pasolīto Vidzemes pavaldonību. Bet caram nenāca ne prātā turēt savus solījumus pilnā mērā: par pavaldonību viņš vairs nelikās ne zinis, jo Vidzemi noteikti gribēja paturēt pats; par ligavu viņš nozīmēja princesi Annu Ivanovnu, kura nedabūja vairs, kā bija solīts, trīs, bet tikai divi simti tūkstošus rubļu pūrā — no tiem piektā daļa bija domāta pūrām, pārējais — domēņu muižu izpirkšanai jaunās hercogienes vajadzībām. Hercogam nebija atļauts daudz sarunāties, viņam visi liguma panti bija jāparaksta, un oktobrī viņš ieradās Pēterburgā, kur laulības noslēdza. Pēteris, gribēdams parādīt savu varu un bagātību visai pasaulei, mēnešiem ilgi svinēja jaunā hercoga uzņemšanu savā ģimenē un ar pārmērīgu ēšanā un dzeršanā sabojāja veselību Fridriham Vilhelmam, kurš šajā ziņā bija atturīgs un visām pārmērībām naidnieks. Un tikai tad, kad hercoga slimība pieņēmas, cars viņu atsavināja no piedalīšanās

šais "mājas svinībās" un atļāva viņam aizbraukt uz Kurzemi. Jau otrā pasta stacijā no Pēterburgas hercogs nevarēja vairs piecelties un, neskatoties uz cara ārstu pūlēm, turpat nomira (1711. gadā). Lepnais sēru gājiens caur Rīgu devās uz Jelgavu, un jaunā hercoga vietā drīz ieradās viņa atraitne ar krievu galmu, dragūniem un daudzām pretenzijām. Tik daudzsološais laikmets bija izbeidzies pēkšņi un drausmīgi, tā ka daudzi kurzemnieki tam negribēja ticēt un radās visādas tenkas, teikas un pasakas — runāja, ka Fridrihs Vilhelms esot Krievijā nomocīts vai aizsūtīts uz Sibīriju, zemnieki stāstīja, ka cars Pēteris esot apbūris hercogu un to pārvērtis zirgā, uz kura cars jāgot kauju dienās.

Kurzemi tiešām bija piemeklējis liktenis, kurš likās daudz sliktāks nekā kaimiņu Vidzemei. Triju valstu karaspēks bija izlaupijis zemi, rūpniecību, pilsētas, izpostījis 70% no visām muižu un zemnieku māju ēkām, iznīcinājis vai atņēmis apmēram 80% no lopiem, aizvedis apmēram 20% no vīriešu kārtas cilvēkiem spēka gados un ievazājis mēri. Ši sērga aizrāva vairāk nekā pusi no visiem Kurzemes iedzīvotājiem, paralizēja zemes darbus, tirdzniecību, iznīcināja pēdējās rūpniecības atliekas un pārtrauca uz ilgāku laiku dievvārdus un skolu mācības. Vietām pagasti pilnīgi izmira; zemnieku lopu baru atliekas pārgāja dzīvot mežos un ar to pievilka lielus vilku un lāču barus; pieauga mežu platība, apauga tirumi, pļavas, māju pagalmi, un mežs aprija veselus iecirkņus, draudot pārvērst Kurzemi vēlreiz par pirmatnēju zemi. Tādos apstākļos zeme palika bez valdnieka, bez vienotas gribas, bez nākotnes mērķiem un darba cerībām.

HERCOGS FERDINANDS (1711—1737)

Ši Ketleru dinastijas pēdējā nelaimīgā atvase ir dzimusi 1655. gadā. Iedomīgs, patvarīgs un ķildīgs, Ferdinands bija viens no tiem tipiemi, kas jūtas vienmēr nesaprasts un aizvainots, kas prasa pavēlnieka posteni viņa tērpā, stāvokļa un algas dēļ, bet izvairās no attiecīgā darba. Ja kāds cits cilvēks izcēlās ar saviem darbiem un domām, Ferdinands to nicināja un viņu apvainoja paša Ferdinanda slavas laupīšanā; ja kāds hercogu lūdza realizēt labu nodomu, tad hercogs to uzskatīja par personīgu ienaidnieku. Ferdinands bija tik daudz nodarbināts ar savu skaudību, ka pats nespēja ierosināt kaut ko prātīgu, neaizskarot kaut kādā veidā ikkuru ar viņu saistītu cilvēku. Jaunībā Ferdinands ar savu izturēšanos pastāvīgi sacēla pret sevi tēvu, kurš patiesībā bija vienīgais cilvēks, ko viņš apbrīnoja un ņēma par paraugu. Kad tēvs bija miris, Ferdinands no Ženēvas, kur uzturējās izglītošanās nolūkos, aizbrauca uz Berlīni un tad uz Poliju, kur iestājās kara dienestā un piedalījās vairākos karagājienos pret turkiem. Ferdinands izlietoja savus sakarus Varšavā, lai izspiestu no sava brāļa Fridriha Kazimira lielas summas un mantošanas līgumu. Tad viņš iestājās Brandenburgas dienestā, bet pēc pieciem gadiem pārgāja atkal poļu dienestā aizvainotas patmīlības dēļ. Polijā viņš 1698. gadā panāca savu atzīšanu par hercogu-aizbildni, par to iejauca Kurzemi Lielajā Ziemeļu karā un traucēja

Hercogs Ferdinands

katru nopietnu darbu zemes labā. Savu brāļadēlu Frīdrihu Vilhelmu viņš par hercogu neatzina un no Polijas karaļa izdabāja rakstu par Kurzemnieku pakļaušanu viņam — Ferdinandam. Bet hercogistes satversmē bija pants, kurš hercoga prombūtnes laikā automātiski nodeva Kurzemes pārvaldīšanu Augstākai padomei. Virspadomnieki jutās aizskarti savās tiesībās un liedzās Ferdinanda pavēles un rīkojumus ne tikai izpildīt, bet pat saņemt. Sakarā ar to radās atkal vairāki kungi, kas zemi noveda pie bezdibeņa malas. Tomēr patiesie rīkotāji līdz 1713. gadam Kurzemē bija krievi, bet pēc tam līdz 1716. gadam — sakšu karaspēks. Augstākā padome aiz spītības pret ārzemēs dzīvojošo hercogu Ferdinandu sazinājās vienīgi ar hercogieni atraitni Annu un tās virsstālmeistaru Bestuževu-Rjuminu. Ferdinandam bija gan piekritēji visās hercogistes daļās, bet viņi visi bija pārliecināti, ka tikai viņa atbraukšana ievestu kārtību nelaimēs tik ārkārtīgi piemeklētā valstī. Pats hercogs atstūma draugus — Piltenes

muižniecība lūdza viņa palīdzību pret katoļu baznīcas pretenzijām uz Piltenes apgabalu, bet Ferdinands Piltenes delegātus nepieņēma un piespieda tos griezties pie Polijas karaļa, kurš 1717. gadā Pilteni pilnīgi atdalīja no Kurzemes un tur atjaunoja muižnieku republiku. Hercoga materiālais stāvoklis nebija spidošs; viņš sāka izpirkt ieķīlātās domēņu muižas, ar ko sacēla attiecīgo muižnieku-rentnieku atklātu pretestību, kuras dēļ notika apmēram tādi paši varasdarbi kā pirms simts gadiem. Hercogs bija licis Abavmuižas rentniekam Lestenes Kārlim Firksam nodot šo ķīlmuižu domēņu kambarim, bet Firkss atteicās to darīt. Tad hercoga piekritējs un Grenču iecirkņa pārzinis Sakens ar varu izlika Firksu no Abavmuižas, par ko pēdējais ar draugiem viņam uzbruka uz ielas Jelgavā un to nopietni ievainoja. Uz Sakena ziņojuma pamata Ferdinands uzdeva Jelgavas jātnieku gvardu kaprāļiem par katru cenu arestēt Firksu kā sabiedriskās drošības apdraudētāju un ieslēgt viņu Jelgavas pils "melnajā kambarī". To uzzinājis, Firkss lūdz no karaļa personīgu aizstāvības rakstu, bet, iekams tas bija pienācis, gvardu kaprālis Vilhelms, arestējot Firksu, to par bruņotu pretestību lika nošaut (1715. gadā). Lidzīgi brāļu Noldu nonāvēšanai, arī Firksa nāve sacēla muižniecību pret hercogu, un karaļa komisija atkal iejaucās Kurzemes iekšējās lietās, novedot spītīgā Ferdinanda varu līdz nullei. Bet, tā kā hercogs prata novilcināt komisijas lēmumu istenošanu dzīvē, radās tāds stāvoklis, ka visā zemē nebija nevienas autoritātes un ar savām vajadzībām katrs griezās tur, kur uzskatīja par labāku. Tādā atmosfērā varēja pastāvēt vienīgi kaila vara; atbruņotās kārtas — zemnieki un brīvzemnieki — bija nodotas viņu mūžīgo ienaidnieku — muižnieku rokās. Jāatzīmē, ka

sakarā ar karaļa komisijas klātbūtni Jelgavā notika zemes revīzija, kurā līdzšinējais platības mērs (arkls ar 500 pūrvietām) tika pārvērsts par saimniecības mērogu, un arklis tagad skaitījās 80 000 florīnu vērtē kadastrēts gruntsgabals ar 6% gada rentes (t. i., ar 4800 florīniem lielu ienākumu gadā). Darba arklā skaitījās 4 viriešu kārtas strādnieki, ar kuru spēkiem sēja 6 pūrus ziemas rudzu, 3 pūrus miežu un 5 pūrus auzu (1717. gadā). Bet sevišķi grūti laiki nāca pāri Kurzemei sakarā ar sarunām par eventuālo Ketleru dinastijas izbeigšanos. Jau sākot ar 1717. gadu šis jautājums bija palicis akūts un tajā ieinteresējās Krievija, Polija, Prūsija, Saksija un citas valstis. No visām pusēm lasījās pretendenti uz Kurzemes hercoga posteni. Galvenā Krievijas prasība šiem kandidātiem bija precības ar hercogieni-atraitni Annu un — neviens no tām neatteicās. Viens no sparīgākiem, bet vieglprātīgākiem pretendentiem bija Polijas karaļa Augusta II ārļaulības dēls Saksijas Morics, kurš prata par sevi ieinteresēt kā Annu, tā arī Kurzemes muižniecību un kuru tikai krievu augstmaņa Menšikova sūtītie karapulki piespieda atstāt Kurzemes robežas (1727. gadā). Visās šajās sarunās un intrigās sevišķi izcēlās hercogienes Annas staļļmeistars, virskambarkungs un uzticamības vīrs Ernsts Johans Bīrons. Morica afēra panāca jaunu karaļa komisiju, kura apstiprināja muižniecības tiesības uz tiešām sarunām ar karali, bet par to noteica, ka vismaz vienam virspadomniekam, vienam virspilskungam un diviem pilskungiem jābūt katoļiem. Tikai ar Annas aizbraukšanu uz Krieviju, kur viņa kļuva par carieni, izbeidzās krievu garnizona un galminieku tieša ietekme uz Kurzemes iekšējām lietām. Ar krievu gvardu aiziešanu hercoga gvardu skaits tika samazināts līdz 32 kareivjiem! Tikai tagad, 1732. gadā, Polijas karalis formāli nodeva Kurzemi hercogam Ferdinandam, kurš bija apprecējies ar Saksijas-Weisenfelsas princesi. Muižnieku landtāgs vēlreiz lūdza viņu atbraukt Kurzēmē cerībā, ka Ketleru dinastija neizbeigsies, bet hercoga spītība palika iepriekšējā. Tikmēr carienes Annas gudrie draudzības un žēlastības apliecinājumi pārliecināja Kurzemes muižniekus nepiegrīzēt vairstāvēt Ketleriem. Annas milulis Bīrons panāca to, ka kurzemniekus iecēla daudzos svarīgos krievu armijas amatos un ar to viņus saistīja ar Krievijas interesēm. Tas pierādījās tad, kad 1737. gadā Dancigā nomira hercogs Ferdinands, neatstājot mantiniekus. Ar to pēc 175 gadiem izbeidzās Gotharda dibinātā Ketleru dinastija.

HERCOGS ERNSTS JOHANS (1738—1758)

Ernsts Johans Bīrons dzimis 1690. gadā sava tēva Kalnciema lēņu muižā. Viņš apmeklēja Karaļauču universitāti, kur studēja tieslietas, bet kādas divkaujas dēļ bija spiests studijas pārtraukt. Atbraucis mājās, Ernsts Johans ļoti ātri pieķērās krieviem un 1710. gadā iestājās jaunā hercoga Fridriha Vilhelma, pēc tā nāves hercogienes-atraitnes Annas dienestā. Bīrons prata visur un vienmēr aizstāvēt hercogienes intereses un tādā veidā kļuva viņas uzticības vīrs visplašākā šī vārda nozīmē. Jau 1722. gadā viņš apprecēja

Hercogs Ernsts Johans

hercogienes galma dāmu Benignu Gotlibu, no kuras viņam piedzima 2 dēli un 1 meita. Kad 1730. gadā atbrivojās Krievijas tronis, Bīrons panāca hercogienes Annas kronēšanu par Krievijas carieni. Par to Bīrons saņēma Svētās Romas (jeb Vācijas) impērijas grāfa titulu, un arī Kurzemes muižniekos radās labvēlīga noskaņa pret viņu. Savā politikā Bīrons bija liels germanofils un Krievijā krievus bidija pie malas. Viņš sev nopirka 8 kvadrātjūdzes lielo Silēzijas pavalsti Vartenbergu un isā laikā sasniedza to, ka viņa balss tika uzklausīta ne tikai Krievijā, bet arī ārzemēs. Drīz viņš skaitījās par vienu no bagātākiem cilvēkiem Krievijā. Šādu stāvokli viņš tomēr sasniedza bez krāpšanām vai izspiešanām (vismaz no 18. gadsimta viedokļa). Nauda viņam deva draugus un piekritējus, un pēc hercoga Ferdinanda nāves simtiem krievu armijā dienējušo kurzemnieku mudināja

Kurzemes muižniecību ievēlēt Bīronu par hercogu. Kā Polija, tā arī Krievija necēla iebildumus, un 1737. gadā Ernstu Johanu ievēlēja par Kurzemes hercogu. Šini faktā var saskatīt zīmīgu parādību: Kurzemes muižniecība, kas 1617. gadā un 1717. gadā savā cīņā ar Ketleriem pierādīja savu drosmi, nevieta pēkšņi bija palikusi bez jebkādas pašcieņas — viņa visumā bija izvirtusi un gatava pārdoties par sudraba rubļiem. No Ketleriem muižnieki negribēja saņemt lēņus, nokritot ceļos, bet par krievu naudu viņi labprāt tirāja zābakus un drēbes svešas varas nesējiem! Bīrona vectēvu un tēvu par viņu uzticību Katleru hercogiem neuzņēma muižniecības organizācijā, Ernstam Johanam par viņa naudu piedāvāja hercoga troni. Jaunais hercogs palika Pēterburgā, tomēr atteicās no visiem krievu amatiem. Cariene pret viņu tagad oficiāli izturējās kā pret ārzemju suverēnu valdnieku, dāvāja viņam tai personīgi piederošās muižas Kurzemē (Krona Vircavu, Vecplatonī, Jaunplatonī, Jēkabmuižu) un iecēla Bīrona brāļus un viņa sievas māsas vīru Bismarku krievu ģenerāļu amatos. Kurzēmi un Vartenbergu hercogs pārvaldīja caur pilnvarotiem, saveda domēņus kārtībā, iecēla par domēņu iecirkņū pārziņiem tikai tādus cilvēkus, kas dienēja krievu armijā (1739. gadā no 140 domēņēm tikai 12 bija nevirsnieku rokās), atpirka un atbrivoja visas ieķīlātās domēņu muižas un zemes no parādiem (kopā par 510 000 dālderiem jeb 3 miljoniem latu). Nemierīgākiem ķilzīmju īpašniekiem (apmēram 150) viņš piešķīra tādas pašas zemes platības Krievijā. Zemnieku tiesiskais stāvoklis tika saskaņots ar vaku grāmatām (klausu un nodevu sarakstiem), tukšās mājas pēc iespējas aizņemtas, bet iedzīvotāju skaits vēl ne tuvu nesasniedza 1709. gada skaitu. Zemnieku materiālo stāvokli pasliktināja degvīna un labības monopolu ieviešana. Zemnieks

vairs nedrīkstēja pārdot labību pēc paša vēlēšanās, bet viņam tūlī pēc izkulšanas visa liekā labība bija jānodod jaunceltās hercoga noliktavās, saprotams, par rudens cenām. Daļa labības aizgāja degvinam, kura izplatīšanai hercogs uzbūvēja monopola krogu, kuros iecēla ebreju pārziņus. Krodzinieku rīcība vairākās vietās sacēla zemnieku un zemes nomnieku nemierus, bet Jelgavas krievu garnizons šādus dumpjus ātri likvidēja. Ari muižnieki padevās hercoga monopolu prasībām, un stingra, kaut bieži nesaudzīga, kārtība un miers iestājās Kurzemē, kur 40 gadus bija plosījušies kari, nemieri un nekārtības. Ernsts Johans 1738. gadā lika Jelgavas veco pili uzspridzināt, saudzot vienīgi hercogu kapenes, un lielajam arhitektam Rastrelli uzdeva uzbūvēt jaunas rezidenču pils Jelgavā un Rundālē. Šie darbi tomēr ieilga uz 30 gadiem. Hercogs sāka domāt arī par hercoga Jēkaba rūpniecības atjaunošanu, bet līdz tam netika. Vartenbergas audējus pārveda uz Kurzemi un Kroņa Vircavā iekārtoja linu austuvi, visos domēņu iecirkņos turēja brīvamattniekus, bet hercogs noteikti un stingri aizliedza iecelt vācu tautības māju saimniekus. Ernsta Johana ikgadējie ieņēmumi no Kurzemes saimniecības bija apmēram 250 000 dālderu skaidrā naudā (1,5 miljoni latu). Bet hercoga politiskās saistības ar Krieviju viņu pēc carienes Annas nāves 1740. gadā noveda gūstā Sibīrijā. Polijas karalis valdību nodeva hercogistes Augstākai padomei, bet Krievijas pavaldone Anna Leopoldovna pret to protestēja, atprasīja visas hercogam dāvētās muižas atpakaļ un novietoja Kurzemē 6000 vīru lielu krievu karaspēku. Daļa muižniecības (krievu virsnieki) prasīja jaunu hercogu, un proti, kādu no Krievijas valdības kandidātiem. Bet Polijas karalis atteicās atcelt Ernstu Johanu no hercoga amata un noraidīja katru ierosinājumu šai virzienā. Bezvaldnieka stāvoklis noveda pie tā, ka muižnieki pamazām ieguva noteikšanu gandrīz visās lietās Krievijas ietekmē esošais muižnieku vairākums organizējās kā "majoristu partija", bet valdība ar muižnieku mazākumu un pilsētām sastādīja "valdības partiju". Nākamie gadi piepildīti ar abu partiju cīņām un intrigām, kas 1746. gadā noveda pie majoristu uzvaras. Viņi panāca to, ka landtāgs tika atzīts par augstāko, visās lietās noteicošo iestādi. Muižniecībai pakļāva visas pārējās iedzīvotāju kārtas. Piemēram, advokātiem bija atļauts vest tieslietas vienīgi pret hercogu un tā ierēdņiem; ievēda iepriekšēju cenzūru uz visiem iespiestiem un rakstītiem darbiem; ebrejus izraidīja, atstājot vienīgi ceļojošus tirgotājus; pilsētām uzdeva saskaņot savas privilēģijas ar muižnieku landtāgu lēmumiem utt. Bet majoristu rīcība un varaskāre noveda pie tā, ka poļu karalis iejaucās un atbrīvoja pilsētas no atbildības muižnieku priekšā. Majoristi gan gribēja iecelt jaunu hercogu, bet pēc savas patikas, un ar to sacēla pret sevi pat savas kārtas brāļus, kuri tad 1749. gadā caur landtāga maršalu Heikingu majoristus izsludināja par valsts nodevējiem un piedraudēja viņiem ar apcietināšanu. Majoristi tūlī pēc poļu parauga nodibināja sabiedrību jeb "ūniju", kura savukārt izsludināja Augstāko padomi par nelikumību cēlēju un griezās pie carienes Elizabetes pēc palīdzības. Karalis aizliedza "ūniju", cariene noraidīja majoristus, un tie bija spiesti padoties, atzities par vainīgiem un apsūdzētiem nerikoties bez valdības piekrišanas (1752. gadā). Nekārtības

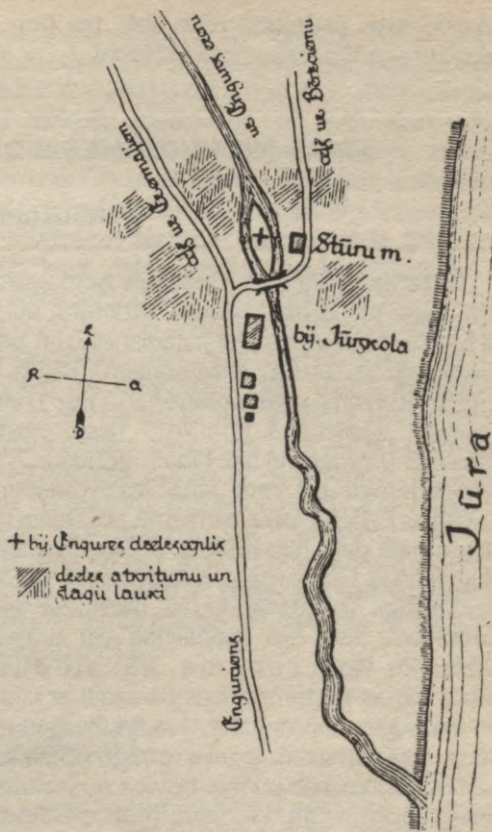
Kurzemē bija novedušas pie bruņotām sadursmēm ar lietuviešu muižniekiem, kas ar jātnieku bandām laupīja un postīja visos Kurzemes robežiecirkņos. Tagad kurzemnieki un piltenieši slēdza aizsardzības sabiedrību, piespieda Upītes apgabala lietuviešus piekāpties un kā zaudējumu atlīdzību atdot Kurzemei Žagares pilsētu ar tās iecirkni. Muižniecība un valdība tagad kopīgi centās palīdzēt hercoga Ernsts Johana lietā. Hercogu jau pēc carienes Elizabetes Petrovnas apvērsuma atbrīvoja un pārveda uz Jaroslavlju, atdodot viņam muižas un atļaujot sarakstīties ar Kurzemi, bet tomēr aizliedzot viņam atgriezties Kurzemē. Divdesmit gadus hercogs nodzīvoja šajā pilsētā pie Volgas, vērojot hercogistes dzīvi un notikumus. Tad sākās Septiņgadu karš (1756.—1763. gads): krievu pulki virzījās caur Kurzemi, apgrūtinot to ar smagām nodevām un klaušām; Polijas karalis kā Saksijas kūrfirsts bija zaudējis Saksiju, kurā saimniekoja prūšu pulki, un saziņā ar carieni lika Kurzemei priekšā atzīt par hercogu viņa dēlu princi Kārli. Lai izbeigtu visas nekārtības zemē, landtāgs bija ar mieru Kārli atzīt, bet tikai tad, ja neizdotos atbrīvot Ernstu Johanu un ja Kārlis pārietu lutertīcībā. Kurzemes delegātu Šopingu Varšavā ar draudiem ietekmēja, un 1758. gadā viņš parakstīja Ernsta Johana atceļšanas un Kārļa iecelšanas aktu bez jebkādam ierunām un prasībām. Nu radās tāds stāvoklis, ka Kurzemei vienā laikā bija divi hercogi un nevienas autoritātes.

HERCOGS KĀRLIS (1758—1763)

Hercogs Kārlis Kristians Jozefs dzimis kā Polijas karaļa un Saksijas kūrfirsta Augusta III dēls. Viņš jau no jaunības bija pieradis pie plašas dzīves, pie bezatbildības sajūtas un pie miluļu kliķēm; lai gan viņš bija izglītots un labsirdīgs, tomēr, tāpat kā Saksijas Moricam, nevižība, slinkums un uzdzīve bija stiprākās Kārļa rakstura īpašības (Moricam, tiesa, šīs īpašības nekavēja kļūt par Francijas armijas virspavēlnieku un pelnīti gūt sava laika izcilākā franču karavadoņa slavu). Hercogs 1759. gadā iebruca Jelgavā, un tūlīņ muižniecība sašķēlās divās pretējās nometnēs — Kārļa piekritējos atradās galvenokārt Hoveni, Butlāri, Mirbahi, Brinkeni, Šopingi un Noldes, bet Medemi, Sakeni, Klopmaņi, Heikingi, Keizerlingi, Zasi, Šrēderi un Franki noteikti pūlējās par Krievijā dzīvojošo Ernstu Johanu. Hercogs Kārlis faktisko valdīšanu nodeva saviem piekritējiem, sevišķi Otto Hovenam, kurš rusifikāciju atzina par galveno mērķi visās darišanās un tādējādi uzstājās kā Kurzemes patstāvības atklāts pretinieks. Saksijas pieredze, kurā pastāvēja plaša un labi izveidota rūpniecība, pamudināja arī Kārli sākt Kurzemes bijušās rūpniecības atjaunošanu. Viņš uzdeva kādam sakšu lietpratējam noskaidrot metālu atrašanās vietas un savākt no vietējiem iedzīvotājiem ziņas par agrākām rūpniecības iestādēm. Saksis daudzās vietās uzgāja labu dzelzi, vietām okera un sudraba pēdas un puslidz uzmeta jaunas rūpniecības plānu. Toreiz vēl pastāvēja 3 dzelzsceplī (Ēdā, Engurē, Rendā), 5 varaceplī (Iecavā, Tukumā, Smārdē, Ēdā, Slokā), monētu kaltuve (Jelgavā), 6 zāģu gateri, 5 mucenieku darbnīcas,

1 koka virpotava, 8 vadmalas veltuves, 1 buru austuve, 8 linu austuves, 10 degvīna un etiķa vāritavas, 7 stikla ceplī, 2 kaļķu ceplī, 4 ķieģeļu un dakstiņu ceplī, 2 pulvera dzirnavas, 60 maltuves, 3 ādu mituves, 3 papirdzirnavas. Šis lielais iestāžu skaits pirmā acumirkli pārsteidz, bet katrā iestādē tagad sastādīja neatņemamu attiecīgas muižas daļu un neražoja vairs nedz eksportam, nedz visas zemes vajadzībām. Rūpniecības atjaunotāja 18.gs. divdesmitajos gados pēc Birona ierosinājuma bija vēlākā cariene Anna. Sakšu speciālists tomēr nespēja piedabūt hercogu Kārli uz nopietnu darbu. Vēl jo vairāk, viņam pat neizdevās atturēt hercogu no muižnieku prasītās Engures ceplja demontēšanas. Tikai 1762. gadā viņš atjaunoja Engures dzelzscepli un iekārtoja Uguņciema cepljus. Ar to arī izsīka visa Kārļa interese par Kurzemes uzplaukšanu. Viņš bija pirmais hercogs, kas parakstīja muižniecības prasības ("reversalu") pirms viņa atzišanas. Hercoga kļūdu politika atgrūda daļu no viņa

piekritējiem (piemēram, Mirbahus), un tie sāka atklāti kopā ar Kārļa līdzšinējiem pretiniekiem ieinteresēt sabiedrību un kaimiņvalstis Ernsta Johana tiesību atjaunošanā. Kad 1762. gadā nomira cariene Elizabete, muižniecība apsveica jauno caru Pēteri III, gaidot no viņa palīdzību pret Kārli. Taču Pēteris Kurzemi gribēja nodot savam tēvabrālim Georgam. Carienes Katrinas II galma apvērsums galu galā izšķīra Kurzemes lietas — viņa oficiāli atzina Ernstu Johānu par hercogu un caur savu Varšavas sūtni prasīja Kārļa atkāpšanos. Līdz ar krievu sūtni Jelgavā iegāja kāds krievu bataljons, kuram bija uzdots apsargāt sagaidāmo hercogu Ernstu Johānu. Kurzemes muižniecības landtāgs tūliņ reaģēja uz to, vienkārši noskaidrojot faktu, ka 19 no 27 draudzēm bija pret Kārli un pieņēma Ernsta Johana rakstisku protestu pret Kārļa valdību. 1763. gadā landtāgs anulēja hercoga Kārļa vēlēšanas aktu un svinīgi manifestēja savu padevību Birona namam. Tikai pēc Ernsta Johana atbrūkšanas Kārlis atstāja

Engures 18. gadsimta dzelzsceplja atlieku plāns

Jelgavu savu piekritēju pavadībā, pie tam Hovens nolēma visu savu darbu veltīt Birona dinastijas iznīcināšanai.

AINAS NO KURZEMES IEDZĪVOTĀJU DZĪVES

1. Muižnieki

Muižnieki radās ar Kurzemes hercogistes nodibināšanu. Līdz tam laikam visa zeme piederēja Livonijas ordenim, kurš atsevišķus zemes gabalus izdeva kā lietošanas objektus pret karadienestu un zināmām nodevām saviem ierēdņiem, kareivjiem un zemes iedzīvotājiem. Tādus izdotus zemes gabalus sauca par lēņiem. Kurzemē izšķīra divējādus lēņus: 1) virlēņus (*Mannlehne*) ar autonomām tiesībām, tādām kā kriminālo tiesu, zemnieku nodevām un kļaušām; 2) brīvlēņus (*Freilehne*) bez tādām tiesībām. Virlēņa turētājs bija starpnieks starp zemes kungu un sava lēņa iedzīvotājiem, brīvlēņa turētājs turpretim ne. Livonijas ordeņu laikā Kurzemē pastāvēja galvenokārt brīvlēņi, bet provinces lielum lielā daļa bija nodota ordeņa ierēdņiem pārzināšanai. Ar Sigismunda Augusta un Gotharda privilēģijām visi tie ordeņa ierēdņi, kas bija veicinājuši hercogistes izveidošanu, visi līdzšinējie virlēņu turētāji un tie no brīvlēņu turētājiem, kas bija radniecībā vai draudzībā ar iepriekšminētiem, savus līdzšinējos lēņus saņēma kā alodus (par alodu feodālisma laikmetā sauca pilnas īpašumtiesības uz zemi) ar visām īpašnieku tiesībām. Šādā veidā no agrākajiem bruņiniekiem radās diezgan raiba zemes īpašnieku — muižnieku kārtā, kas pamazām ieguva vienīgo noteikšanu zemes lietās. Īpašas muižnieku kārtas tiesības bija pilnīga brīvība no jebkādiem nodokļiem, korporatīva tiesa, brīvība no muitām, kļaušām, monopoltiesības piedalīties likumdošanas darbā landtāgā, krimināltiesā pār saviem zemniekiem, tiesības lietot ģerboņus, cilts uzvārdus un zīmogus, tiesības slēgt cilts līgumus attiecībā uz nekustamiem īpašumiem. Ja kāds namnieks bija apvainojis muižnieku, namnieku varēja tūlīņ apcietināt un šo lietu tiesa nekavējoties skatīja cauri, turpreti, ja lieta notika otrādi, neviens muižnieku nedrīkstēja aiztikt līdz tiesas spriedumam. Vēl 17. gs. četrdesmitajos gados 95% muižnieku atšķīrās no saviem zemniekiem vienīgi ar lepnu uzstāšanos, iedomību, bagātām dzirēm un spožiem tērpiem. Pa lielākai daļai viņi bija mānticīgi, ķildīgi un neizglītoti. Ar laiku viņi gan vairāk civilizējās, bet tikai Frīdriha Kazimira laikā tas kļuva noteikti manāms. Muižnieki dzīvoja savās nocietinātās pilīs un muižās, kas bieži atgādināja lielākas zemnieku mājas un kurās tikai retos gadījumos bija sastopamas rietumu kultūras ērtības. Tā, piemēram, Dundagas pili 18. gadsimta sākumā gan pazina un dzēra šokolādi, bet tajā nebija nevienas istabas ar koka grīdu vai kaut cik gaišu logu. No mazām dienām muižnieki bija pieraduši pie ieročiem un tādēļ tūlīņ pēc minimālās izglītības iegūšanas sāka klist pa visām Eiropas armijām, meklējot dēkas un piedzīvojumus. Saprota, ka tas nepaaugstināja viņu kultūras

limeni. Ja viņiem neveicās vai ja viņus atsauc uz mājām, tie nodevās lauksaimniecībai un medniecībai. Valsts darbam muižnieks ziedoja tikai nedaudz laika, viņš tikai centās gūt sev visādus materiālus labumus, bet valsts uzbūves darbos piedalījās nelabprāt. Viņš nicināja zemniekus, no kuru darba bija atkarīga viņa labklājība, un, ja domēnes ar savu stingro plānveidīgo, samērā humāno izturēšanos pret zemniekiem nebūtu atturējušas muižnieku no pārlietas spītības, viņš vienmēr būtu izlietojis visus likumīgos varas līdzekļus zemnieku absolūtai pakļaušanai. Bet tomēr muižnieks saprata, ka viņš tādā gadījumā paliktu bez zemniekiem, un tādēļ kaut daļēji veidoja savas attiecības ar zemnieku no lietderības viedokļa. Kara laiki attaisnoja šo izturēšanos, un pat 1658. gadā neviens zemnieks nedeveda savu muižnieku. Astoņpadsmitajā gadsimtā Kurzemes muižniecības vairākums turpināja agrāko dzīvi, un vēl 1782. gadā kāds no viņu ciltsbrāļiem tos raksturoja šādi: "Katra Kurzemes muižnieka dzimšanas gadījumā var teikt, ka jau tā līdz galīgam riebigumam pieaugušais dižciltīgo dienaszagļu pūlis ir atkal pavairots!" Kā pilnīgs pretstats šādam vairākumam muižniecības mazākums izcēlās ar valstiskumu, uzticību hercogam, izglītību un pūlēm par zemnieku labklājību. Bet abu Hovenu koruptā darbība prata iznīcināt ne tikai muižniecības vairākumā, bet arī mazākumā godīguma sajūtu un pārvērst to par materiālo labumu maklētāju pūli, kas par labu cenu pārdeva hercogu, hercogisti un pašus sevi vairāksolišanā. Labākās cenas solītājam — Krievijai — muižniecība tad piekrita ar sirdi un dvēseli, aizmirstot spožās patstāvības tradīcijas.

2. Namnieki

Otra kulturālāka iedzīvotāju kārtā, namnieki, parasti bija ar visai mietpilsoniskiem uzskatiem, kas izpaudās pilsētu sabiedrības likumos un aizliegumos. Namnieks parasti ieceļoja Kurzemē un visbiežāk jau otrā paaudzē atkal izceļoja. Tāpēc hercogi sevišķi veicināja latviešu piesaistīšanu pie pilsētām un miestiem. Visi pilsētas iedzīvotāji dalījās trīs lielās grupās: tirgoņos, amatniekos un iedzīvotājos. Pirmās divās grupās ietilpa pilntiesīgie pilsētnieki, pēdējā — nepilntiesīgie. Katrs, kas gribēja dzīvot kādā pilsētā, drikstēja to darīt ar attiecīgās rātes atļauju. Bet, tikko viņš gribēja nodarboties ar tirdzniecību vai amatniecību, viņam bija jāiestājas namniekos. Tikai namniekiem bija atļauts iegūt pilsētas namu vai turēt iebrucamo vietu. Ja kāds gribēja tirgoties, viņam bija jāuzrāda zināms pamatkapitāls skaidrā naudā vai drošās obligācijās; ja kāds gribēja būt par krodzinieku, viņam bija jāiegādājas hercoga atļauja; ja kāds gribēja būt par amatnieku, viņš bija spiests iestāties pie kāda amata meistara par mācekli, lai pēc zināmiem gadiem kļūtu par zelli un vēl pēc dažiem gadiem — par meistar. Neskatoties uz samērā šauru garīgo apvārsni, namnieki vienmēr tiecās pēc garīgās kultūras, kas izpaudās tādā veidā, ka skolas pastāvēja gandrīz tikai pilsētās un ka grāmatu lasītāji pa lielāku daļu bija namnieki. Tomēr valsts interes viņiem ne vienmēr sakrita ar pilsētas

vajadzībām, un bieži pilsētas savā starpā cīnījās par savām tiesībām visiem līdzekļiem, reizēm lietojot arī varasdarbus. Katrai pilsētai bija sava aizlieguma josla — "tiesas jūdze", kurā amatniecība un tirdzniecība bija atļauta vienīgi vietējiem namniekiem. Šī josla pie dažādām pilsētām un priekš dažādiem amatiem bija dažāda. Tā, piemēram, drēbniekiem viņa sniedzās līdz 1/2 jūdzei, zeltkaļiem — līdz 3, bet ķirurgiem — pat līdz 6 jūdžēm. Gandrīz visi hercogi saprata latviešu elementa svarīgo nozīmi namnieku starpā un visādi to veicināja. Namnieks latvietis stiprināja pilsētnieka saistību ar zemi, jo jutās šīs zemes iedzīvotājs; bēdu un karu laikos viņš šeit palika dzīvot, kamēr ieceļotājs ātri atkal pazuda no hercogistes robežām. Tāpēc hercogiem katrā pilsētā piederēja noteikta daļa, kur viņi izdeva gruntsgabalus arī bez rātes piekrišanas. Šo daļu sauca par "pils slabodu", un tur dzīvoja galvenokārt latvieši, kas tādā veidā ieguva brīvības un darba tiesības pat tādās vietās, kur vācu namnieku noskaņojums bija pret latviešiem.

3. Zemnieki

Zemnieki sastādīja Kurzemes iedzīvotāju vairākumu. Viņi sadalījās vairākās šķirās, kas norobežojās cita no citas tikpat asi kā muižnieki no namniekiem. Bija 1) brīvļaudis un 2) kļaušu cilvēki. Pie brīvļaudīm piederēja brīvļēņu turētāji un brīvzemnieki; pie kļaušu cilvēkiem — saimnieki, kājnieki, pirtnieki un algādži. Brīvļaužu vairākums bija latvieši, un tāpēc muižnieki no tiem vairījās. Brīvļēņu turētāji būtībā bija tādi paši muižnieki, taču viņi netika uzņemti organizētā muižniecībā un tādēļ 18. gadsimtā pa lielāku daļu zaudēja brīvību un pat zemi. Tikai daži no tiem ar poļu un vācu draugu palīdzību iekļuva muižniecībā, pārējos uzskatīja par kaut ko vidēju starp namnieku un kļaušu zemnieku. Vēl 17. gadsimtā Kurzēmē dzīvoja kādas 30 brīvļēņu turētāju dzimtas, no kurām Peniķi, Tontegodi, Kalēji, Berkholci, Kohi, Buguļi, Gaiļi, Sprosti, Butkūņi un citi savas tiesības nosargāja gandrīz līdz mūsdienām. Brīvzemnieku skaits bija daudz lielāks, un bieži viņos ieskaitīja hercogu apkalpotājus, izcilus rūpniecības darbiniekus, kareivjus. Daudziem brīvzemniekiem par pienākumu bija uzlikts kurjeru un pasta transporta dienests. Tāpēc viņus mēdza saukt par vasaļiem — vienzirdzniekiem (*Einspänner*). Kļaušu zemnieki bija pierakstīti domēņu iecirkņu inventārā, tāpat kā mājas, zeme, zirgi u. tml. Arī kļaušu cilvēkiem bija tiesības uz savu māju, inventāru, atlīdzību, izglītību. Bet šīs tiesības nekad netika noteiktas ar likumu un tāpēc bija atkarīgas no zemnieku kungu labās gribas. Domēnēs kļaušu cilvēku tiesības ievēroja, bet muižnieki šim piemēram sekoja vienīgi piespiedu kārtā, jo baidījās no zemnieku bēgšanas. Par kļaušu cilvēku kļuva katrs, kas 1) bija dzimis a) no nebrīva tēva un nebrīvas mātes, b) no nebrīva tēva un brīvas mātes, c) ārļaulībā no brīva tēva un nebrīvas mātes; 2) kā brīvs cilvēks pārņēma kādu nebrīvu lauku sētu ar visām kļaušām; 3) apmetās kādā muižai piederošā nekultivētā vietā;

Kurzemes latviešu zemnieks un zemniece 17. gadsimtā

4) pārbēga no citas muižas vai no ārzemēm un apmetās kādā pastāvošā kļaušu saimniecībā. Par saimniecības darbiem, kļaušām un nodevām atbildēja saimnieks, kurš pats gan personīgi nepildīja kļaušas, bet sūtīja viņās kalpus vai algādžus. Katrai saimniecībai muižā bija jāapstrādā noteikti lauki, t. s. "r i e ž a s j e b v a l a k i" (15—25 pūrvietas). Kas savas riežas bija apstrādājis, t. i., uzaris, apmēslojis, uzecējis, apsējis, meliorējis un nopļāvis, tas bija brīvs, izņemot ārkārtējās kļaušas ("dicības"), pie kurām pieskaitīja malkas vešanu (1 kubikasi), būvmateriālu, rūpniecības produktu un labības izvešanu. Arī ceļu un tiltu labošana, grāvju rakšana, kupicu kopšana, linu un pakulu apstrādāšana bija jāveic kļaušu saimniecībām. Hercoga Jēkaba laikā sevišķi smagas kļuva rūpniecības kļaušas; bet hercogs to atlidzināja tādā veidā, ka atlaida citas kļaušas vai atļāva dažas nodevas un kļaušas samaksāt naudā. Viņa laikā arī kļaušu zemnieks tika pie labklājības, un tikai 18. gadsimtā krievu ietekme pasliktināja Kurzemes zemnieka tiesisko stāvokli un viņu vietām pēc krievu parauga sāka uzskatīt par mantu, ko varēja šķirt no ģimenes, mājas un zemes un pārdot vai iekļāt. Par zemnieku kļaušām domēņu muižās pastāvēja saraksti, t. s. v a k a s, ko pamazām pārņēma arī privātie zemes īpašnieki un kas daudzkārt nostabilizēja katras zemnieku saimniecības pamatus. Kara laikā zemniekus saformēja pulkos un brīvļaudis organizēja sevišķas karaspēka daļas, kas godam izcīnīja dažu kauju ar Kurzemes ienaidniekiem.

HERCOGS ERNSTS JOHANS (1762—1769)

Ar carienes Katrinas II piekrišanu Ernsts Johans 1763. gada janvārī iebrauca Jelgavā. Pirms tam, 1762. gada augustā, viņš parakstīja līgumu ar Krieviju par pareizticīgās baznīcas tiesībām hercogistē, par krievu pulku virzišanu caur Kurzemi, par krievu pasta iestāžu nodibināšanu domēņu muižās gar Rīgas-Palangas lielceļu un par daudzām citām Krievijas tiesībām Kurzemē. Pret hercoga Kārļa piekritējiem Ernsts Johans lietoja represijas, un sakarā ar cīņām landtāgā starp abu hercogu partijām ("Ernestiņi", "Karoliņi") Kurzemes uzbūves darbi apstājās. Hovena neatlaidīgā kūdišana pamazām radīja ļoti spēcīgu muižniecības opozīciju, kura visur kavēja un diskreditēja hercoga darbību. Vienīgi Katrinas II atklāts atbalsts palīdzēja Ernstam Johanam tikt pāri visām grūtībām. Hercoga stiprais gars un miesa 22 gadus ilgajā gūstā bija salauzti, un viņš neuzdrošinājās izlietot savas tiesības pret Hovenu un tā draugiem. Pats Hovens aizbrauca uz Saksiju, kur viņu iecēla par ministru, bet viņa dēls Otto Hermanis turpināja sava tēva ļauno darbu, un katrā landtāgā muižnieku opozīcija nozākāja hercogu, tā darbus un centienus. Gandrīz ik gadus opozicionāri sūdzējās Pēterburgā un Varšavā, kam sekoja draudi un aizliegumi. Galu galā Ernsts Johans pagura un 1769. gadā nodeva varu savam dēlam Pēterim. Vēl trīs gadus viņš klusi pavadīja Jelgavā, kur isi pēc savas pils būves pabeigšanas nomira 1772. gadā. Ernsta Johana laikā sevišķi rosiģi izdeva latviešu grāmatas, bet zemnieku stāvoklis pasliktinājās sakarā ar domēnēs ieviesto intensīvo saimniecību; tās dēļ paaugstināja arī citu zemnieku kļaušas. Tika izdoti daudzi greznuma apkarošanas likumi, kuri gan šoreiz nebija domāti zemnieku labklājības uzlabošanai, bet muižnieku pieprasītā dažādo kārtu stingri atšķirīgā dzīvesveida nodrošināšanai. Baznīcas dzīve iegāja normālākās sliedēs, uzsverot kļusu darbu un dvēseļu gana paraugdzīvi. Tanis gados arī Kurzeme piedalījās Polijas lielajā disidentu konfederācijā (1768. gadā), pēc kuras visām ticībām Polijas robežās tika garantēta brīvība. Pilsētu stāvoklis maz mainījās — tās gan atbrīvoja no muižnieku aizbildniecības, bet viņas zaudēja tiesības noteikt amatu zeļļu un mācekļu skaitu vai arī slēgt amatus. Izglītības limenis nepaaugstinājās, jo skolu skaits palika gandrīz tads pats kā 17. gadsimtā, bet franču enciklopēdistu darbi izplatījās visā Kurzemē, veicinot revolucionāras tendences ne tikai muižniecībā, bet arī namniecībā. Smaga bija tā nasta, ko Ernsts Johans uzvēla savam dēlam.

MĀKSLA UN IZGLĪTĪBA

Kurzemē kā neapvienojami pretstati viena blakus otram pastāvēja divas kultūras strāvas: ievestā Rietumeiropas kultūra ar visām tās labajām un ļaunajām pusēm un šejienes latviešu un lībiešu tautas kultūra ar pagānisma uzskatiem un tradīcijām. Eiropas kultūra hercogistē bija noteicošā, un tā

sastāvēja no vācu, holandiešu, franču, poļu, angļu, skandināvu elementiem. Bironu laikos Kurzemē ieviesās vēl trešā — austrumu kultūra, kas noveda pie hercogistes patstāvības izbeigšanās. Kurzemes vācieši un sveštautieši interesējās vienīgi par Eiropas un austrumu kultūru un gandrīz neko nezināja par latviešiem, to kultūru un centieniem. Vācu elements valdīja skolā, mākslā, zinātnē, amatniecībā un bija atzīts par valsts vadošo kultūras elementu. Turpretim ipatnējā latviešu kultūra bija viengabalaināka un dažādos apgabalos radīja tikai kopējās kultūras variantus. Lībiešu kultūra, kas vēl ieņēma plašu apgabalu līdz Talsiem un Abavas iztekām, ar 1709./10. gadu gandrīz izbeidzās un visur pieslējās iekšēji stiprākai latviešu kultūrai.

Kultūrā varēja izšķirt kultūras garīgo pusi ar tās izpausmēm mākslā un zinātnē un materiālo pusi ar visu zināšanu izlietošanu cilvēka dzīves ērtību radīšanai. Kultūru nesējas bija vācu un latviešu sabiedrības. Vācu sabiedrība bija koncentrēta pilsētās, pils un muižās. Sabiedrība saviem locekļiem uzlika par pienākumu nedzīvot pēc personīgajiem uzskatiem, bet padoties bez ierunām vairākuma prasībām, uzskatiem, tradīcijām un ierašām. Citas, sevišķi latviešu kultūras atzišana varēja novest pie izstumšanas no vācu sabiedrības, pie boikota. No šāda likteņa atsvabināja tikai mācītājus vai literātus, kas par latviešiem interesējās vienīgi no zinātnes viedokļa. Sabiedrība savus locekļus pulcēja svētkos, kuros izpaudās kultūras garīgie pamati. Pie tādiem svētkiem piederēja kristības, laulības, bēres, sabiedrisko ēku iesvētīšana, sabiedrisko darbinieku (mācītāju, skolotāju) ievēšana amatā, 1. maijs, ziemsvētki, lieldienas, vasarsvētki, Māras diena, gavēņu sākums. Latviešiem bez šiem svētkiem, ko viņi piespiedu kārtā svinēja līdzī, pastāvēja vēl Jāņi, veļu laiks un bluku vakars.

Viriešu modes 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā

Sieviešu modes 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā

Šo svētku cienīgai izvirzīšanai starp citām dienām izlietoja visus spēkus un bagātības.

Savu mērķu sasniegšanai vācu sabiedrība izlietoja jaunatnes audzināšanu, kas bija nodota sabiedrisko darbinieku rokās. Latvieši to panāca savās mājās, kur mutvārdos uzglabāja savus ticējumus un mācības, visvairāk dainu, miklu, pasaku un teiku veidā. Vācu sabiedrība audzināšanai uzturēja skolas, kurās mācījās tikai tādu vecāku bērni, kas spēja samaksāt vismaz par bērnu uzturu, jo valdija uzskats, ka nabagu bērnu skološana novedot pie kārtu sairšanas, neapmierinātības un izglīto to pārprodukcijas. Protams, arī par pašu izglītības jēdzienu bija dažādi uzskati, taču izglītošanu nekādā gadījumā neuzskatīja par zināšanu krāšanu visām varbūtībām un vajadzībām. Sakarā ar zinātnes nenoteikto stāvokli un skolu reliģisko ievirzi skolotāji savās stundās turējās vairāk pie savas un sava mācītāja prātošanas nekā pie grāmatām un zinātnieku atzinumiem. Tāpēc mācības notika galvenokārt lekciju veidā, un tikai ar "*Academia Petrina*" nodibināšanu skolas grāmatas nāca godā. Skolu inventāra sarakstos varēja gan atrast dažas grāmatas, tomēr notis bija pārsvarā un skolēnu korim bieži tika ziedots vairāk laika nekā visām lekcijām kopā. Tāpēc Kurzemes skolu limeni nekad nevarēja salīdzināt ar citu valstu skolu limeni. Kam bija pietiekoši daudz līdzekļu, tas savus bērnus sūtīja uz lielām un labāk nostādītām skolām, uz Rīgu, Vāciju vai Poliju. Jezuītu vadītās katoļu skolas zinībām un dzīves mākslai piegriezta vairāk vērības, tāpēc arī nekatoļi labprāt nodeva savus bērnus jezuitiem audzināšanā. Muižnieku bērni jau agri tika nodoti audzinātājiem un daudzus gadus pavādīja Vācijā, Holandē, Parīzē vai Ženēvā.

Tautas izglītības jautājums tanis laikos nebija vēl pat akadēmisko sarunu temats, un par to interesējās galvenokārt visādu sektu — menonītu, brāļu draudzes, kvēkeru, unitāriešu — locekļi, kuru skaits Kurzemē nekad nebija liels un kuru ietekme nesniedzās līdz valdības aprindām. Jāsaka, ka Kurzemē 17. gadsimtā izglītības augļi nebija diez cik saskatāmi. Kas savu dzīvi negribēja veltīt zinātnei, tas parasti savas izglītošanās tieksmes apmierināja kādā lasīšanas un rēķināšanas skolā un praktiskās zināšanas piesavinājās savā nākamajā darba laukā. Garīgais apvārnis nesniedzās tālāk par tuvākās apkārtnes robežām. Prese, kas bija atkarīga no izglītības līmeņa, Kurzemē parādījās tikai kalendāru un pasts ziņu lapu veidā, jo citiem izdevumiem trūka pircēju. Tikai 18. gadsimta otrā pusē franču enciklopēdistu ietekme pārvarēja uzskatu par tautas izglītības nevēlamību un kaitīgumu.

Kas attiecas uz mākslu, tad sabiedrībā valdīja uzskats, ka tikai tā ir māksla, kas dod darba augļus, un sakarā ar to mākslas nozares tika uzskatītas par amatniecības darba augstāko šķiru. Tādēļ nav ko brīnīties, ka gleznotāji bija vienā organizācijā ar krāsotājiem, koktēlnieki — ar virpotājiem, mākslinieki lējēji — ar attiecīgo metālu apstrādāšanas darbiniekiem, arhitekti — ar namdariem, tēlnieki — ar mūrniekiem utt. Tikai Bironu laikā māksla sāka raisīties vajā no cunftēm, tomēr šis process nebija beidzies pat 18. gadsimta beigās. Gleznotājiem 17. un 18. gadsimtā nekad nepietrūka darba, jo portretus pasūtīja ne tikai hercogs un tā ģimenes locekļi, bet arī muižnieki un namnieki. Pēterā laikā starp zemniekiem vietām izplatījās silueta portreti. Nevar jau apgalvot, ka toreiz Kurzemē dzīvoja daudz gleznotāju mākslinieku, tomēr neapšaubāmi pastāvēja zināmas mākslinieku grupas, kas dziļi ietekmēja hercogistes iedzīvotāju skaistuma izjūtu. Pilis, muižas, arī pilsētās istabas bija pilnas portretiem, kluso dabu, skatiem, reliģisko motīvu un žanra gleznām, tāpat ģerboņiem. Hercogs Ferdinands savā laikā izveda no hercoga pilim visas mākslas vērtības un tās pārdeva.

Mūziku piekopa visā Kurzemē, orķestros, koros un mājās. Līdz 17. gadsimta vidum dziesmas dziedāja vienbalsīgi; vairākbalsu dziesmas dziedāja vienīgi baznīcās. Fridriha Kazimira operas trupa pieradināja arī plašākas aprindas pie vairākbalsu kora dziesmām. Opera pārveidoja arī deju, ko līdz tam padavīja vienīgi ar dziesmām; sāka pāriet uz deju instrumentālās mūzikas padavībā.

Kurzemes latviešu starpā visu zinātņu pamati pastāvēja tikai mutvārdos. Bija zināmas rakstu zīmes, māju zīmes, burtkoki; bet "lielā mirē" aizgāja bojā daudz tradīciju un katra paaudze nemanot pārveidoja valodu un sentēvu garīgo mantojumu, tā ka starp 18. un 17. gadsimta latviešu tradīcijām radās dziļš robs, kas vēl tagad neļauj šo tradīciju vecāko daļu atšķirt no jaunākās. Ja runā par mākslu, tad latvieši nekādu vēribu nepiegrīza glezniecībai, bet metālus apstrādāja vienīgi ar veseri un kaltu. Sevišķi skaistus darbus varēja sastapt starp ikdienišķajām vajadzībām domātajām mantām un audumiem. Vispār kalējs, audējs un kokgriezējs bija latviešu mākslas pārstāvji. Viņu darba rakstus, sevišķi hercoga Jēkaba un Fridriha Kazimira laikā, ietekmēja rūpniecība

izlietotie holandiešu, beļģu, franču un angļu rakstu paraugi, ko latvieši latviskoja un tādā veidā piemēroja savas tautiskās kultūras prasībām.

Tikai 18. gadsimtā, kad Kurzemē iepļūda austrumu kultūras strāva, notika zināma rietumu un latviešu kultūras savstarpēja iepazīšanās un izlidzināšanās.

HERCOGS PĒTERIS (1769—1795)

Hercogs Pēteris dzimis 1724. gadā un jau no mazām dienām baudīja labu izglītību. Cariene Anna to jau 7 gadu vecumā iecēla par Krievijas valsts virsmedību pārzini un 1738. gadā — par Izmailovas gvardes pulka pulkvedi. Sešpadsmit gadu vecumā viņš sāka darboties valsts pārvaldes darbā, un cariene esot pat lolojusi domu iecelt viņu par savu mantinieku. Bet 1740. gada galma apvērsums kopā ar Ernstu Johanu aiztrieca arī Pēteri vispirms uz Sibīriju, bet pēc tam uz Jaroslavļu, no kurienes viņš kā piedzīvojis vīrs 1763. gadā atgriezās Jelgavā. Pārņemot 1769. gadā valdību, Pēteris tūliņ uzdūrās stiprai muižniecības opozīcijai, kas 1770. gada janvārī izvērtās atklātā nepaklausībā. Nelīdzēja pat karaļa Staņislava un carienes Katrinas bridinājumi, nelīdzēja Hovenas dēla ieslodzīšana Rīgas citadelē (no 1771. gada līdz 1774. gadam) un Saksijas Kārļa piekritēju savvērestības plānu atklāšana, jo pirmā Polijas sadalīšana nodarbināja Varšavas prātus vairāk nekā Kurzemes lietas. Pēteris pat neprata izmantot jau 1768. gadā viņa tēvam piešķirtās tiesības, kuras tam deva zināmu varu pār muižniecību. 1774. gadā Varšavā izstrādāja jaunu satversmi Kurzemei. Kā hercogs, tā muižniecība uz šim sarunām, kurās piedalījās krievi, austrieši un prūšu sūtņi, sūtīja savas delegācijas. Iznākums bija hercogam labvēlīgs. Bet hercogs šo jauno satversmi nevarēja izvest dzīvē, jo muižniecības vairākums Brigena vadībā izturējās kā valdība. Muižnieki liedzās atbildēt hercogam un izpildīt satversmes prasības. Tikai divus gadus vēlāk muižniecība izteica savu gatavību izlīgt ar hercogu un vienojās ar to t. s. "izliguma aktā" (*Compositionssack*), kura par savstarpēju attiecību pamatu atzina Ernsta Johana 1737. un 1763. gadā parakstītos līgumus. Hercogs atteicās no lēņu muižu izpirkšanas, un visi vēl privātās rokās esošie lēņi tika atziti par alodiem; muižniecība uzņēmās 3 gadus no vietas maksāt pa 200 dālderiem no arka valsts parādu dzēšanai. Lidzšinējiem opozīcijas vadoņiem (Hovenam-dēlam, Brigenam un Cēgem) izmaksāja milzu summas kā "pateicības honorārus". Hovens tagad izlikās par hercoga piekritēju un tika iecelts muižniecības sekretāra amatā. Viņš veikli prata vadīt hercoga lietas, bet tādā garā, ka muižniecībā drīz iesākās kurnēšana un radās jauna opozīcija. Hercogs Pēteris bija precējies trīs reizes; pirmās divas laulības tika šķirtas bērnu trūkuma dēļ un tikai no viņa trešās laulātās draudzenes grāfienes Annas Dorotejas Mēdemas piedzima mantinieks. 1783. gadā noslēgtais robežu līgums ar Krieviju atņēma Kurzemei dažus pagastus gar Daugavu, Rīgas jūrmalu un Slokas pilsētu. Hercogam Pēterim tagad likās, ka visiem strīdiem reiz ir gals; viņš pārkārtoja

domēnes lielākās vienībās, un, tā kā viņam bija aizliegts iegūt jaunas muižas Kurzemē, viņš izbrauca uz ārzemēm, kur uzturējās trīs gadus un nopirka nekustamus īpašumus Prūsijā (Sāgas hercogisti), Holandē un Itālijā. Jau 1775. gadā viņš Jelgavā nodibināja augstskolu "Academia Petrina", kurai piešķīra daudzas tiesības un brīvības. Vispār kultūras darbs saistīja Pēteri vairāk nekā politika, un šis trūkums noveda pie katastrofas. Muižnieki bija labāki politiķi, sevišķi Hovens, kas kā korupts cilvēks neskopojās ar solījumiem savu mērķu sasniegšanai.

Viņš no hercoga prata izdabūt Jaunzalgales muižu, Kuldīgas virspilskunga un (1786. gadā) virsburggrāfa amatu. Ar krievu sūtni viņš bija intīms draugs un ietekmēja pārējos virspadomniekus Krievijas garā. Pēc savas atgriešanās Kurzemē hercogs Pēteris nebija apmierināts ar Hovena un tā draugu rīcību, sevišķi, kad izrādījās, ka Hovena korupcija pielipusi daudziem valdības vīriem un iestādēm.

Landtāgi tika sašķelti, hercogam pārmeta to, ko muižniecība pati bija nogrēkojusies. Strīdi pieņēmas, un drīz, franču Lielās revolūcijas ideju ietekmēti, arī namnieki noslēdza sabiedrību ("ūniju"), kurai pievienojās arī akadēmijas mācības spēki. Šī sabiedrība gribēja līdzrunāt hercogistes lietās, un hercogs viņu atbalstīja ar padomiem un naudu. Likās, ka namnieku sabiedrība būs droša palīdzība pret muižniecību, kuras lielākā daļa bija Hovena un tā draugu ietekmē. Bet izrādījās, ka Hovens mācēja arī Krievijas valdību noskaņot pret hercogu. Pēc 1762. gadā noslēgtā Katrīnas II līguma ar Ernstu Johanu katrs viņas valdības ieteiktais krievu dižciltīgais bija jāuzņem Kurzemē un jāatļauj tam nopirkt zemes īpašumu. Hovena informētai carienei nepatika, ka hercogs Pēteris nopircis muižas un pavalstis nevis Krievijā, bet Prūsijā, un ka viņš sācis tuvināties Prūsijai. Šie fakti ietekmēja carienes un hercoga tālākās savstarpējās attiecības. Krievijas valdība nolēma pilnīgi atklāti atbalstīt Hovenu, kurš drīz paziņoja arī par citiem gadījumiem, kad hercogs nebija ievērojis jau minēto 1762. gada līgumu. Hovens prata arī iznīcināt namnieku ūniju, sašķelt to un jau atklāti sāka runāt par Kurzemes pievienošanu Krievijai. Kāds sīks gadījums noveda pie dzirnavnieku cunftes dumpja, ko apspieda hercoga karaspēki, pie tam bija kritušie un ievainotie (1792. gada decembris). Sakarā ar to hercogs 1793. gadā aizliedza ūniju. Otrā Polijas sadalīšana lika Krievijai un Prūsijai sarunāties par Kurzemes tālāko likteni, bet šoreiz jautājums vēl palika neizlemts (1793. gadā). Vēlākie Eiropas politiskie notikumi tomēr

Hercogs Pēteris

izšķīra to par labu Krievijai. Polijas 1794. gada cīņa par patstāvību skāra arī Kurzemes robežapgabalus. Kad 1795. gadā sagūstīja Kostjuško, notika trešā Polijas sadalīšana, pēc kuras Krievijas robeža tika pārcelta līdz Palangai. Hovens jau vairākus mēnešus bija aģitējis par Kurzemes padošanos Krievijai, un 30. janvārī hercogs rakstiski paziņoja savu padevību carienei. Pats viņš aizbrauca uz Pēterburgu, kur notika sarunas par hercogistes likvidēšanu. Tūlīt arī muižniecība pasteidzās padoties Krievijai (17. martā), un 28. martā hercogs Pēterburgā parakstīja atteikšanās dokumentu, kas oficiāli izbeidza Kurzemes hercogistes patstāvību. Hercogs par to saņēma atkāpšanās pensiju, izpirkšanas naudu par savām muižām un pārgāja dzīvot uz Silēziju ar titulu "Sāganas hercogs". Viņš nomira 1800. gadā. Kurzemi kopā ar Pilteni pārvērtā par guberņu, carienes piekritējus bagātīgi apbalvoja.

Tā pēc 233 gadiem izbeidzās valsts, kas krietnu valdnieku laikā uzplauka ar īpatnēju kultūru, bet vāju valdnieku laikā kļuva par izsmieklu un avantūristu rotallietu. Kurzemes hercogiste bija pilnvērtīgs auglis Eiropas kultūras kokā un piederēja pie tām valstīm, kas aizsargāja rietumus no austrumiem. Tad, kad Kurzeme aizmirsta savu vēsturisko uzdevumu, tā krita un to sagrāba austrumu spēki.

SATURA RĀDĪTĀJS

KURZEMES HERCOGISTES NODIBINĀŠANA	5
HERCOGS GOTHARDS (1562 — 1587)	7
HERCOGI FRĪDRIHS UN VILHELMS (1587—1642)	11
HERCOGS JĒKABS (1642—1681)	17
HERCOGU GALMS UN SAIMNIECĪBA	35
HERCOGS FRĪDRIHS KAZIMIRS (1682—1698)	39
HERCOGS FRĪDRIHS VILHELMS (1698—1711)	43
HERCOGS FERDINANDS (1711—1737)	47
HERCOGS ERNSTS JOHANS (1738—1758)	49
HERCOGS KĀRLIS (1758—1763)	52
AINAS NO KURZEMES IEDZĪVOTĀJU DZĪVES	54
1. Muižnieki	54
2. Namnieki	55
3. Zemnieki	56
HERCOGS ERNSTS JOHANS (1762—1769)	58
MĀKSLA UN IZGLĪTĪBA	58
HERCOGS PĒTERIS (1769—1795)	62

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

BA TUKA RABITARY

1	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
2	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
3	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
4	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
5	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
6	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
7	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
8	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
9	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
10	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
11	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
12	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
13	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
14	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
15	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
16	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
17	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
18	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
19	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
20	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
21	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
22	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
23	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
24	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
25	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
26	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
27	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
28	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
29	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
30	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
31	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
32	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
33	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
34	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
35	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
36	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
37	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
38	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
39	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
40	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
41	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
42	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
43	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
44	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
45	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
46	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
47	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
48	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
49	HERGOS FERDINAND (1888-1938)
50	HERGOS FERDINAND (1888-1938)

Juris Juškēvics

KURZEMES HERCOGI UN VIŅU LAIKMETS

Redaktors *J. Aldersons*. Māksl. redaktors *A. Krēsliņš*. Tehn. redaktore *B. Briede*. Korektore *Z. Stikute*.
Vāku zīm. *O. Bērziņš*.

Valsts izdevniecība "Zvaigzne", LV 1013, Rīgā, K. Valdemāra ielā 105. Reģistr. Nr. 000304186.
Izdevn. Nr. 8482/E-16. Formāts 60 x 84 1/16. 3,95 uzsk. iespiedi., 4,77 izdevn. I. Izdevums sagatavots
datortipogrāfijā izdevniecībā "Zvaigzne". Operatore *Z. Hāka*. Iespiests valsts uzņēmumā "Poligrāfists",
LV 1050, Rīgā, K. Valdemāra ielā 6. Pasūt Nr. **1145**

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 773-936-3200
WWW.CHICAGO.EDU

[0,60]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302016454

SĒRIJĀ IZDOTI ŠĀDI DARBI

93-3
L 247

- **K. Rijnieks** «Sengrieķu dzīves gudrība»
- **E. Mednis** «Pulkvedis Briedis»

SAGATAVOŠANĀ

- **F. Rupeiks** «Latvijas zvēri»
- **J. Juškēvičs** «Vecā Rīga»
- **A. Grēviņa** «Viduslaiku pils»
- **J.Siliņš** «Latvijas zivis»
- **J.Siliņš, V.Lamsters** «Latvijas rāpuļi un abinieki»

Izdevniecība «Zvaigzne»